U.L2

ANTANAS VIENUOLIS

PADAVIMAI IR LEGENDOS

ANTANAS VIENUOLIS

V. L2
Vi-76

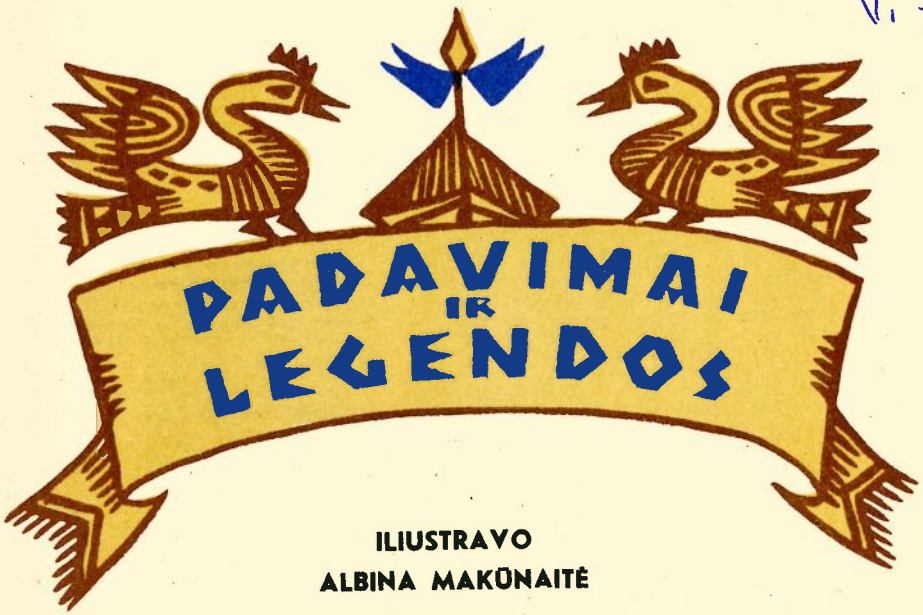

ILIUSTRAVO
ALBINA MAKŪNAITĖ

5185

1971

VILNIUS

ŠVENTAVARTĖ

ŠVENTAS
MAURICIJAU,
PADĖK
MUMS!

Su kariuomene stipria gan
Jie į Lietuvą žygiavo
Per laukus ir daugel upių.
Sunkenybių daug patyrė,
Kol pasiekė jie tą šalį.
Čia jie degino ir plėšė,
Į būrių būrius suskydę;
Džiaugdamiesi jie teriojo
Užkampius visus to krašto.
Ėmė grįžti jie nuo Saulės
Per balas ir per šilynus.
Vai koks kenksmas juos ištiko,
Nieks žygiuodamas nemanė.
Prie upelio tenai tūlo
Savo priešus pastebėjo,
Bet mažai į kovą ėjo
Tie, kurie Rygoj didžiavos...

Iš Eilluotosios
Livonijos kronikos

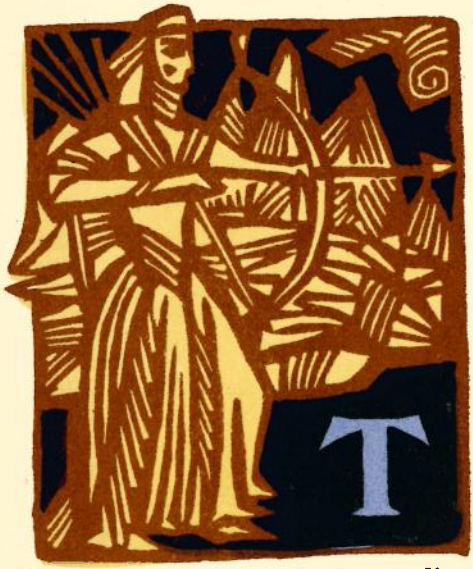

Tai buvo 1236 metais, Mindaugo laikais. Didysis Livonijos ordino magistras Volkevinas, sulaužęs paliaubų sutartį su Didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu Mindaugu ir sukvietęs daugybę Europos didikų grafų, baronų ir riterių, sumanė paimti jo sostinę Vorutą ir sulyginti ją su žeme, kad tokiu būdu padarytų galą didėjančiai Lietuvos galybei ir atkeršytų pagonių valdovui už nesikrikštijimą. Susitaręs su Sėlių krašto kunigais[1], Mindaugo priešais, patraukė jis per jų žemes į Vorutą, užeidamas ją užuolankom iš rytų. Nors ir sunki buvo magistro kelionė per svetimą

[1] Taip senovėje buvo vadinami Lietuvos kunigaikščiai.

kraštą, bet vis dėlto Mindaugo valdomas žemes jis pasiekė su nelabai dideliais nuostoliais: tame žygyje nemaža jam padėjo tie patys lietuviai, Sėlių krašto smulkieji kunigai.

Pasiekęs Mindaugo valdomas žemes ir poilsiui apsistojęs netoli Vorutos, prie didelio Rubikių ežero, magistras sukvietė karo tarybą — svečius grafus, baronus, riterius, savuosius vadus, Lybių ir Žemgalių krašto neofitus — jam parsidavusius didikus. Ilgai jie visi tarėsi ir svarstė: ar tuojau pulti ir apgulti Vorutą, ar pirma sunaikinti tris prie Rubikių ežero esančias pilaites, kad tokiu būdu apsisaugotų nuo netikėtų puolimų iš užnugario. Buvo nutarta pirma paimti tas pilaites, iššudyti jų įgulas ir užtvenkti Volupį ir Vorelį, tuos du dirbtinius upokšnius, kurie, atvesti iš Rubikių ežero, skalavo Vorutos sienas ir teikė jai vandenį ir apsaugą. Viskas buvo padaryta, kaip nutarta: pilaitės paimtos, įgulos iššudytos, abu upokšniai užtvenkti, o visos apylinkės gyventojai apiplėšti ir išblaškyti. Bet, deja, per savo uolumą magistras pamiršo pasilikti sau belaisvį, kuris parodytų jiems tiesiausią ir sausiausią kelią į Vorutą.

Tame žygyje dalyvavo ir vienas neseniai įšvęstas į riterius ir apvilktas garbingais vikingo drabužiais neofitas iš lietuvių — Fric Darbut. Jį magistras pasiėmė su savimi ne kaip karį, o kaip vertėją. Frico Darbuto tikroji pavardė buvo Darbautas, o vardas Algis. Jis dar mažas buvo pagrobtas kalavijuočių kaip įkaitas už tai, kad jo tėvas, smulkus Sėlių krašto kunigas, nesidavė

ordinui nei perkalbamas, nei paperkamas ir priešinosi jo užmačioms pasidaryti sau kelią į Rytus per jo žemę. Darbautas buvo kunigas karingas ir pajėgus. Nesugyveno jis ir su kitais Sėlių valdovais ir laikė Mindaugo pusę. Užtat jie ir išdavė jo dešimties metų sūnų kalavijuočiams kaip įkaitą.

Kalavijuočiai dar nepilnametį kunigo Darbauto sūnų pakrikštijo Fricu ir paliko jam tą pačią pavardę, tik sutrumpinę ją į Darbut, kad labiau panaši būtų į vokišką negu į lietuvišką. Jau paaugęs Fricas Darbutas pradėjo šlykštėtis ne tiek savo sutrumpinta pavarde, kiek nauju krikščioniškuvardu — Fric. Fricu šaukdavo jo tėvo dvare vieną piktą šunį.

Rygos vyskupui berniukas iš pat pradžių krito į akį, ir jis norėjo padaryti jį vienuoliu misionierium Lietuvos žemėse. Bet Fricui Darbutui nesisekė teologijos ir švento apaštalavimo mokslai, ir jis labiau linko prie riterių ir nuolat mankštinosi Padauguvy ant savo risto žirgo.

Į šitą žygį magistas paėmė jį dar ir dėl to, kad norėjo parodyti Sėlių krašto kunigams, kaip jie, kalavijuočiai, gražiai elgiasi su neofitais lietuviais, kad įšventina juos net į ordino riterius ir apvelka garbingais vikingų drabužiais.

Frico Darbuto tėvas, kunigas Darbautas, seniai jau buvo miręs. Jo valdas buvo pasigrobę kiti kunigai, o kur motina, broliai ir seserys, Fricas nežinojo. Taip pat nežinojo, kur tos tėvo valdos buvo, nors šiek tiek, kaip per sapną, ir atminė dantytais kuorais ant aukšto kalno pilaitę... Pilaitę rietė gilus griovys, per kurį buvo permetamas tiltas. Atminė gūdų šilą, aukurą po šimtamečiu ąžuolu, mergeles vaidilutes ir seną krivį su ilga riesta lazda ir ilga žila barzda. Atminė dar, kaip jo mamaitė ilgas valandas rymodavo ant pilaitės kuorų ir laukdavo tėvelio pargrįžtant iš žygio... Ir dabar, keliaudamas savo tėvų, senelių ir prosenelių kraštu, jis skendo mintyse ir prisiminimuose, bet, deja, neturėjo su kuo jais pasidalyti ar ko pasiteirauti. Kiekviena pakely užeita pilaitė panaši jam buvo į jo tėvo dvarą. Kiekvienas upelis, regėjos jam, tas pats, kuris tekėjo per jų valdas. Kiekvienas šilas jam buvo panašus į tą, kuris matėsi nuo pilaitės kuorų. Net ir vieversėlių čirenimas jam buvo savas.

Kai kalavijuočių kariauna sustojo poilsio prie Rubikių ežero, Fricui Darbutui pasirodė, kad ir tą ežerą jis savo vaikystės dienomis yra matęs ir draug su broliais jame irstęsis ir meškeriojęs.

Po karo tarybos posėdžio išėjo magistras su svetimšaliu riteriu grafu fon Danenbergu paežere apsidairyti. Dėl visa ko, jei pasisektų sutikti ar pagauti kokį lietuvį, pasiėmė su savimi ir vertėją Fricą Darbutą.

uostabus kraštas, nuostabus ežeras, nuostabūs ir patys žmonės,— garsiavosi magistras, apžiūrinėdamas savo kariaunos stovyklos vietovę.

— Nuostabus kraštas, nuostabus,— pataikaudamas magistrui, gyrė Lietuvos kraštą ir grafas fon Danenbergas.

— O ten už ežero, matai, grafe, kokie laukai, kokios pievos, kokios sodybos, ir nė vieno gyvo žmogaus ar naminio gyvulio. Visi pabėgo į miškus. Kad negrėstų pavojus, leisčiau savo broliams žydrame vandenyje patiems pasimaudyti ir savo arklius paplukdyti.

— Nuostabiai gražus kraštas, nuostabiai,— tik kartojo svetimšalis pataikūnas.

— Tai kad čia mums toks kraštas! — užsisvajojo magistras.— Žemės dausa padarytume!

— Na, gal dievas duos, magistre: sunaikinsite Vorutą, nuversite nuo sosto pagonį Mindaugą, o paskui — sutartis po sutarties; vienas netesė-

jimas, kitas; vienas žygis į krašto gilumą, kitas... ir visa Lietuva jūsų! Sėlių kraštas jau ir dabar kaip jūsų, o jei Žemaičių pamariu susisieksite dar su broliais kryžiuočiais, tai ir Rytai neatsilaikys prieš jūsų galybę! — vis pataikavo svetimšalis riteris ir savo mintyse apgailestavo, kad jo plika nususui grafystė taip toli nuo šio turtingo pagonių krašto.

— Kryžiuočiai mums ne broliai, grafe: tai girtuoklių, neklaužadų ir ištvirkėlių gauja! — piktai atrėžė jam magistras Volkevinas.

Po valandėlės jis kalbėjo toliau:

— Gera tau pasakyti, grafe,— vienas žygis į krašto gilumą, kitas, o kiek mums tie žygiai kaštuoja galvų, kraujo ir pinigų?! Gerai, kad dar jūsų Europa mums padeda, be jos pagalbos mes čia seniai būtume pražuvę, pikčiau kaip Palestinoje ar Vengruose... Kad ir toji pati Voruta, juk kunigaikščio sostinė, o kur ji?! Kur nors tarp raistų ir pelkių. O paliesi ją, šitą širšių lizdą, tai pamatysi, grafe, ne tik patys pagonys, bet ir jų velniai su visomis miško dvasiomis mus puls!

— Užtat ir reikia susijungti jums su kryžiuočių ordinu: nors jie šiokie ar tokie, bet visgi krikščionys, broliai — su pagonimis kariauja.

— Jie kariauja?! Jų karo tikslas, grafe, tai kuo daugiau žemių užgrobti, kuo daugiau turto prisiplėšti ir kuo daugiau vergų sau parsivesti! Pagonių krikštas bei jų sielų išganymas jiems tiek rūpi, kiek mums pernykštis sniegas! Savo karais jie tik šventam popiežiui akis dumia ir mums už akių užbėgti stengiasi.

— O jūsų, magistre, koks šio karo žygio tikslas? — paklausė svetimšalis grafas.

— Mūsų šio karo žygio tikslas — dievo vietininko žemėje tikslas! Štai koks mūsų brolių kalavijuočių karo žygio tikslas! — nutraukė jį magistras, ir jie abu nutilo, bet kai magistras vėl užsiminė apie belaisvį, kuris parodytų jiems kelią, grafas jį nuramino:

— Dėl to, maloningasis pone, tai maža bėda: man vienas belaisvis lietuvis, kvočiamas dėl pilaičių įgulos bei jų paslapties, išdavė ir tai, kas esą tose ežero salose. Vienoje ežero saloje esanti jų deivės Mildos šventykla. Į tą šventyklą tegalima esą įžengti tik per tam tikrus šventus vartus. Tą šventovę dieną naktį sergstinčios nekaltos mergelės vaidilutės ir vienas krivis. Mergelės esančios visos jaunos, visos gražios, gražuolis ir pats krivis. Jis geriausiai ir nuvestų mus į Mindaugo sostinę pačiu trumpiausiu

ir sausiausiu keliu. Be to, tas lietuvis išdavė man ir kitas tos salos paslaptis, būtent, kad paprastiems pagonims tos šventyklos vartai atsiverią tik Mildos šventės dieną, o šiaip ištisus metus jų slenksčio negalinti peržengti nė vieno mirtingojo žmogaus koja...

— O kur tas lietuvis? Ar jis nepabūtų mums vadovu į Vorutą?

— Deja, magistre, jis mirė!

— Tai kam, grafe, pasiskubinai?

— Jis pats nusižudė. Vos spėjome pakrikštyti.

— Gaila — mirusieji nebekalba. O apie Vorutą jis tau nieko nepasakė? Neklausei?

— Klausiau. Žariją prarijo, bet nieko nepasakė!

Fricui Darbutui pradėjo tankiai plakti širdis, ir jis vos vos susilaikė jų abiejų nesukapojęs savo kalaviju.

— O tu ar nieko neatsimeni apie pagoniškas apeigas? — paklausė magistras Fricą, pamatęs jį išbalusį.

— Ne, magistre: man, kaip krikščioniui, nedera tokiais prisiminimais sau galvą kvaršinti,— atsakė magistrui Fricas, dėdamasis ramus esąs ir visam kam abejingas, nors grafo pasakojimai sukrėtė jį iki sielos gelmių. Jis prisiminė, kaip su savo mamaite ir sesute Vida lankė Mildos šventyklą prie tokio pat didelio ežero. Atminė, kaip Mildos šventės naktį visa paežerė nušvito laužais, o berneliai ir mergelės plukdė į vandenį savo vainikėlius. Paleido į vandenį savo vainikėlį ir jo mažoji sesutė Vida, bet jis nesusitiko nė su vienu bernelio vainiku. Užaugusi ji pasišventė deivei Mildai tarnauti ir jai atidavė savo vainikėlį...

— O kuri sala su deivės Mildos šventykla? — paklausė magistras grafą.— Čia tų salų daug, aš suskaičiau net keturiolika,— ir magistras apžvelgė visą kaip liūlys tviskantį ežero plotą su keturiolika salų.

— Šitoji, magistre, šitoji,— ir grafas fon Danenbergas parodė ranka į vieną nedidukę apvalią, bet aukštai virš vandens iškilusią salą, apaugusią šimtamečiais medžiais milžinais ir apžėlusią meldais, ajerais ir švendrėmis.

— Šitoji?!. Šitoji nuo kranto ne taip jau ir toli,— suabejojo magistras.

— Šitoji, narsusis magistre, šitoji... Žiūrėkite, ten lyg koks dūmelis rūksta ir kažkokios baltos būtybės tarp medžių kamienų švaistosi... Duok

man, magistre, kokį puskapį knechtų, o aš tau ir salą pasieksiu, ir aukurą išgriausiu, ir jų šventyklą sudeginsiu, ir visas vaidilutes su jų kriviu pristatysiu.

— O kaip, grafe, tu ją pasieksi, juk mes neturime nei laivų, nei valčių, o ežeras platus ir gilus. Sala, matai, vis dėlto nearti. O be to, gal ir ją saugo koks nors nemažas ginkluotų lietuvių būrys,— ir magistras susirūpino ne tiek dėl salos tolumo, kiek dėl grafo įžūlumo užbėgti jam už akių.

Jis jau vaizdavosi jaunas gražias vaidilutes, puošnią Mildos šventyklą, tylą, pavėsį, ramybę ir krivį, kuris jį geriausiai nuvestų į Mindaugo sostinę.

— Tai duosi, magistre?

— Reiks atsiklausti karo tarybos,— atsakė jam magistras ir pasiryžo pats pasiekti salą ir pasirinkti sau gražesnes vaidilutes.

Kai jis pranešė apie tai karo tarybai, visi tam jo sumanymui pasipriešino ir pasiuntė į salą ant sukalto plausto nedidelį dalinį, sudarytą iš knechtų, vieno riterio vado ir vertėjo Frico Darbuto. Jiems buvo įsakyta išgriauti aukurą, užlieti šventąją ugnį, sudeginti šventovę ir pristatyti į krantą visas gyvas ir nepaliestas vaidilutes ir patį krivį.

Gerai apginkluotas dalinys, atsistūmęs nuo kranto, nusiyrė į paslaptingąją salą. Visi yrėsi, darbavosi sutartinai, žvalgėsi į tolimesnes ežero pakrantes ir buvo pasiruošę bet kokiems netikėtumams.

Priplaukę salą, įsiklausė, kas joje dedasi, ir irklų vietoje paėmė į rankas ginklus. Saloje giedojo čiulbėjo paukštytės, ramiai ošė šimtamečiai medžiai, o apie salą, vėjo lankstomi, siūravo ajerai ir, susisiekdamos išplaukėjusiomis viršūnėmis, kažin ką ramiai, saldžiai ir paslaptingai šnibždėjosi švendrės. Šiaip saloje nebuvo girdėti nei vieno žmogaus balso, nei mažiausio bildesio, tik vienoje vietoje, po šimtamečiu ąžuolu, kilo į dangų dūmų stulpelis. Iš tikrųjų sala atrodė it užburta ar paslaptingų būtybių gyvenama... Tik staiga vidury salos suskambėjo nuostabiai gražus vyriškas balsas, kuriam atsiliepė dar gražesnė mergelių balsų sutartinė. Tame vyro balse ir mergelių sutartinėje pasigirdo Fricui Darbutui ir joms užgintos meilės godos, ir nerimstančios širdies gėla, ir duotųjų deivei Mildai skaistybės apžadų varžtai. Pasigirdo ir jo sunki dalia nelaisvėje pas kalavijuočius... Ir regėjosi jam, kad tos jų giesmės klausosi ir nurimęs

ežero plotas, ir vandenyje viršūnėmis žemyn paskendę medžiai, miškai ir artimesnės bei tolimesnės salos. Staiga nuostabi sutartinė nutilo. Riteris vadas peržegnojo salą, pamosavo į ją kalaviju su šventomis relikvijomis, esančiomis jo rankenoje, ir, padalinęs dalinį į būrius, išlipo į krantą iš visų keturių pusių.

Vado įsakymu keli knechtai apėjo aplink salą ir sugrįžę ženklais parodė, kad nieko įtartino neradę. Tuomet pagal vado mostą visi pradėjo kopti aukštais salos krantais į jos viršų. Įkopę nustebo: vidury salos aikštelė buvo aptverta dailia dažyta tvorele; šventyklos vartai išraižyti nuostabiais raštais, išpiaustinėti gėlėmis ir papuošti vainikėliais; už tų vartų, po milžinu ąžuolu, ant puošnaus aukuro, kūrenosi ugnelė ir šėmų dūmų stulpelis kilo į dangų. Dar toliau salos gilumoje po medžiais buvo matyti kažkokie pastatai. Aplink aukurą klūpojo trylika baltomis drobelėmis apsisiautusių, rūtų vainikėliais pasidabinusių vaidilučių, o jų vidury, iškėlęs į dangų rankas, stovėjo gražiai nuaugęs, palaidais ilgais plaukais, ilga apvalia barzda, baltai apsisiautęs krivis. Įsibrovėlių jis ir vaidilutės tarytum ar nematė, ar negirdėjo. Ilgą laiką ramiai stovėjo ir dalinys, o Fricas, negalėdamas atsižiūrėti ir atsigėrėti tokiu dar vaikystėje matytu reginiu, stovėjo ir bijojo pakrutėti, kad nesudrumstų tos šventos tylos, tos pasakos, kurią jis stebėjo it per sapną. Kartkartėmis dvi vaidilutės, maldingai sudėjusios rankas, prieidavo prie aukuro, jam nusilenkdavo, ir viena uždėdavo sauso medžio šakelę, kita paberdavo į šventąją ugnelę smilkalų žiupsnelį, vėl abi nusilenkdavo ir vėl, maldingai suglaudusios delnus, klaupdavo į savo vietą, į įsibrovėlių dalinį net nepažvelgusios.

Viena vaidilutė pasirodė Fricui lyg kur matyta ar sapnuota ir priminė jam jo tėvo dvaro mergeles.

Riteris vadas sukosėjo vieną kartą, kitą, čerkštelėjo kalaviju į šarvus — niekas į jį ir negrįžtelėjo. Tik staiga krivis vėl užgiedojo, ir tokią gi graudžią giesmę, tokiu gi širdį veriančiu balsu, ir taip gailingai vaidilutės jam atsiliepė, kad Fricas, užuot laikęs rankoje paruoštą kalaviją, nuleido jį žemėn ir visai apstulbo. Tuomet riteris sugriebė krivį už pečių ir, smarkiai jį supurtęs, ištraukė iš mergelių būrio. Krivis parpuolė, bet greit atsikėlė ir, pagrūmojęs kalavijuočiui abiem kumščiais, vėl atsistojo prieš aukurą. Tuomet riteris liepė Fricui pasakyti kriviui, kad jis su visomis vaidilutėmis paliktų salą ir keltųsi su juo į krantą. Kai Fricas perdavė

vado įsakymą, krivis ir visos vaidilutės gestais ir mostais griežtai jam pasipriešino ir pasiliko prie aukuro.

— Užlieti ugnį! Išgriauti aukurą ir padegti šventyklą! — įsakė vadas knechtams.

Vieni knechtai puolė griauti aukurą, kiti nubėgo į ežerą vandens, o krivis ir vaidilutės susispietė apie šventąją ugnelę ir, nepaisydami grasinimų kalavijais, nenorėjo trauktis iš vietos. Gynė šventąją ugnelę kaip išmanydami ir visais balsais šaukėsi dievų pagalbos. Tuomet knechtai, vadui paliepus, pradėjo jas po vieną traukti iš būrio už rankų, už drabužių ir stumti į pakalnę. Pritrenktas krivis nebesikėlė nuo žemės. Vienu metu buvo užlieta šventoji ugnelė, išgriautas aukuras ir padegta šventykla.

— Padegt ir anuos pastatus! — įsakė vadas, kalaviju parodęs į salos gilumoje matomus trobesius.

Nubėgę su nuodėguliais knechtai tuojau sugrįžo atgal ir pranešė vadui, kad tuose pastatuose slaugomi sunkiai sužeisti Mindaugo kariai, išgriautų pilaičių gynėjai.

— Sudeginti pastatus ir su Mindaugo kariais! — įsakė vadas. Ir pastatai tuojau užsiliepsnojo.

Visa tai matė Fricas. Jam pradėjo virpėti rankos ir kojos ir tankiai plakti širdis. Pasijuto ir jis esąs tos niekšybės dalininkas, ir jo galvoje pradėjo kilti kerštо mintys, viena už kitą baisesnės ir žiauresnės.

Saloje ugnis plėtėsi vis smarkiau ir liepsnos kilo vis aukščiau. Dalinys su belaisviais skubėjo atsistumti nuo krašto. Kartais plaustą pasiekdavo liepsnos traškėjimas ir siaubingas degančių sužeistųjų karių pagalbos šauksmas, toks šiurpus, kad net ir knechtai vienas nuo kito nukreipdavo akis. Vadas vis rūpino juos irtis greičiau ir neramus dairėsi į ežero tolius. Ir jam darėsi baisu, girdint degančių sužeistųjų šauksmus.

Vaidilutės, susispietusios ant plausto, glaudėsi viena prie kitos, kėlė į dangų akis ir meldė dievų pagalbos. Jų būrio vidury stovėjo ir krivis, nusiminęs ir nuleidęs rankas, nes žinojo, kas laukia jo ir vaidilučių, išsikėlus jiems į krantą. Bet ne tas jį baugino. Jam gėlė širdį dėl išniekintos šventovės, užgesintos šventos ugnelės ir dėl gyvų sudegintų sužeistųjų Mindaugo karių, kurie buvo atplukdyti į salą iš sugriautų pilaičių ir

pavesti jo ir vaidilučių globai — juos slaugyti ir gydyti. Kas jų visų laukia, žinojo ir Fricas, žinojo ir suko sau galvą, kaip juos visus išgelbėti, duoti jiems pabėgti, o ir pačiam nebepasilikti pas kalavijuočius, pereiti pas savuosius lietuvius ir pradėti keršyti savo pavergėjams už visas žudynes ir niekšybes. Keršyti taip žiauriai ir negailestingai, kaip ir jie elgėsi su lietuviais.

Baigiant artėti prie kranto, staiga visos vaidilutės, pagal krivio žodį, nusiėmė nuo savo galvų rūtų vainikėlius ir sklandžiai paleido juos į ežero bangas. Kalavijuočiai joms netrukdė, jie tik su užslėptu susidomėjimu stebėjo gražias mergeles ir savo širdyje pavydėjo jų tiems savo vadams ir didikams, kuriems jas plukdė. Tik staiga krivis krūptelėjo, o visos vaidilutės aiktelėjo ir susiėmė už širdies: dvylika vainikėlių sklandžiai sau plaukė ežero bangomis, o tryliktasis pradėjo grimzti ir visai paskendo.

— Kurios tai?! — rūsčiu balsu sugriaudė krivis ir žiauriomis akimis įsisiurbė į mergelių būrį.

— Tai mano, dievų tarne,— prisipažino jam viena iš trylikos vaidilučių ir delnais pridengė sau veidelius.

Tai buvo toji, kurią Fricas įsidėmėjo dar saloje. Jis sumišo ir nusigando.

— Tai tu savo nedorybe užrūstinai mūsų deivę, saldžiąją Mildą?! — puolė ją krivis.

— Aš, dievų tarne.

— Išpažink viešai, kuo tu jai nusidėjai?

— Aš tave, dievų tarne, pamilau.

— Ir tu tai išdrįsai?!

— Laužiau ir nepalaužiau savo širdelės.

— Tu, prisiekusi mūsų dievams ištikimybę ir saldžiajai Mildai skaistybę, išdrįsai pamilti vyrą?.. Tu... Tu... ir mane, nelaimingoji, norėjai sugundyti ir pražudyti? Tai... mirrrk! — ir krivis parodė ranka į ūmai subiurusį ežero plotą.

— Gyventi aš noriu, kad savo nuodėmę išpirkčiau,— tik suvaitojo vaidilutė ir vos girdimai pridėjo: — ir kad tave matyčiau!

— Bėda tau, bėda! Bėda ir man, ir jums visoms: tai per jos nedorybę mus ir mūsų žemę užpuolė svetimo dievo kariai. Geriau man ir jums

visoms mirti, negu išniekintiems likti! — ir su tais žodžiais krivis, abiem rankom susiėmęs už galvos, papuškėjo į putotas ežero bangas, o paskui jį, sunėrusios ant gelsvų kasų savo baltas rankeles, šoko į vandenį ir visos vaidilutės. Vieną jų, „nusidėjėlę", Fricas suskubo nutverti už drabužio ir sulaikyti. Puolė mergelių gelbėti ir knechtai, bet kolei jie sugriebė mietus, kolei kas, visos dvylika vaidilučių nuniro į ežero dugną. Nuniro į ežero dugną ir vaidila.

— Laikyk ją,— įsakė Fricui vadas ir paaiškino: — nors viena pasiliko mūsų rankose — ji parodys mums kelią į Vorutą.

Kai išlipęs į krantą dalinys visa tai papasakojo magistrui, jis labai supyko, išbarė vadą, išplūdo knechtus ir per vertėją Fricą įsakė vaidilutei vesti jo kariauną į Vorutą pačiu trumpiausiu ir sausiausiu keliu.

— Kitaip tu atsakysi man savo galva! — prigrasė jai magistras.

Vaidilutė nepasipriešino.

Ilgai ji vedė kalavijuočius paežere, čia priartėdama prie ežero, čia vėl nuo jo nutoldama. Šalia jos žygiavo du kalavijuočiai plikais kalavijais ir vertėjas Fricas. Vedė ji, apeidama balas, raistus, paversmius, vedė sukinėdama vingiuotų upokšnių pakrantėmis, pagaliau išvedė į didelę lygumą, iš visų pusių apsuptą pelkių, miškų ir krūmokšnių.

— Pasakyk, šunie, savo magistrui, kad čia reikia kiek pailsėti, nes nuo šios vietos iki Vorutos tik pusdienis kelionės,— pasakė vertėjui Fricui vaidilutė, ir jos akyse sužibo neapykanta magistrui ir panieka jam.

Kai Fricas persakė magistrui vaidilutės žodžius, riteris didikas Haseldorfas paklausė jos, kokia čia vietovė ir koks ten kaimas paežerėj.

— Čia Šiauliai,— atsakė vaidilutė.

— „Šaaliai?" — nenugirdo riteris.

Raštininkas, nemokėdamas lietuviškai, užrašė: „Saulė".

— Magistre, liepk paklausti ją, kur yra ta jų šventoji upė, apie kurią mums kalbėjo Rygos vyskupas? — susirūpino ir grafas fon Danenbergas.

Magistras liepė Fricui paklausti.

Paklausta vaidilutė susiraukė, valandėlę pagalvojo, mostelėjo ranka į vakarus ir tik susakė:

— Ten, toliau už Vorutos!

— O flumen Latava kur, liepk paklausti.

5185

Šiaulių Mėsos Kombinato
DARBO KOMITETAS

Vaidilutė vėl susimąstė, pagalvojo ir vėl mostelėjo ranka į vakarus.

— Ji nemeluoja,— apsidžiaugė magistras ir paaiškino grafui: — mes nenukrypome nuo kelio — ir Rygos vyskupas sakė, kad flumen Latava įteka į jų šventąją upę prieš Vorutą iš vakarų!

— Taip, taip, „Voruta apud flumen Latava",— patvirtino ir grafas.

— Pagal Latavą, grafe, mes, išgriovę Mindaugo sostinę, žygiuosime namo, o tai sutrumpins mums keletu dienų kelionę... Be to, grafe, tai esąs pats turtingiausias ir tirščiausiai pagonių gyvenamas kraštas; mažiau miškų, daugiau laukų ir sausesnis...

— Tai ir grįždami turėsime darbo?

— Turėsime, grafe, turėsime ir darbo, ir belaisvių, ir turto, o jau žemaitukų, žemaitukų, tai visus savuosius jais pakeisime.

— Ir aš norėčiau keletą žemaitukų parsivesti sau veislei.

— Parsivesi, grafe, parsivesi, ir ne keletą, o kelias dešimtis, tik duok dieve, kad pakelėje su jų miško dvasiomis nesusitiktume.

— O šventas kryžius?! — ir grafas kilstelėjo savo kalaviją kryžiaus pavidalo rankena.

— Apsiprato jos ir su mūsų šventuoju kryžiumi. Seniau, būdavo, tik mosteli kalavijo rankena, tai kaip pragaro velniai sprunka į savo girias...

— O dabar? — išvertė akis grafas.

— Dabar ir jos griebiasi ginklo.

— Nu?!

— Griebiasi... Na, tai čia ir apsistosime,— ir magistras pamojo ranka trimitininkui, kad pūstų trumpam apsistojimui. Ir tuojau trimitininkai vienas po kito visa paežere paskelbė trumpą poilsį.

Grafas fon Danenbergas ir riteris Haseldorfas užsėdo ant žirgų ir paežere nušuoliavo prie savo dalinių.

Magistras apsidairė. „Šaaliai" vietovė pasirodė jam stačiai klaiki: aplinkui balos, raistai, miškai, užnugary didelis ežeras su paslaptingomis salomis. „Šaalių" kaime nebuvo matyti ne tik žmonių, bet ir naminių gyvulių. Miškuose staugė vilkai, kranksėjo varnai, kliaugė kažin kokie negirdėti paukščiai, ir niekur ne tik žmogaus, bet ir šuns balso nebuvo girdėti.

Magistras persižegnojo, pagraibęs ant kaklo rožančių, sukalbėjo vieną sveika mariją, apjojo savo šaunią kariauną, padrąsino ją, pasakė, kad

jau nebe toli Voruta, ir liepė gerai pailsėti ir pasiruošti paskutinei kelionei. Apžiūrėjo ir karo grobį. Viskas, regėjos jam, buvo tvarkoje, bet vis tik nerimas graužė jam širdį ir labai parūpo toji pagonė vaidilutė.

Sugrįžęs į palapinę, paliepė Fricui atvesti jam vaidilutę, perrengtą vienuolio rūbais.

— Kas tu esi? Kuo tu vardu? — paklausė vaidilutę magistras per vertėją Fricą.

— Aš esu vaidilutė. O mano vardas — Vida.

Fricas krūptelėjo, bet susigriebė. Vida — koks brangus jam tas vardas. Jis įsisiurbė į ją akimis... Lyg kur matyta.

— Paklausk ją, ar ji žino į Vorutą patį trumpiausią ir sausiausią kelią?

Fricas paklausė, ir ji atsakė, kad žinanti.

— Na, gerai, pasakyk jai, kad jei nuves, tai aš ją apkrikštysiu, apdovanosiu ir paleisiu, o jei nenuves ar mėgins pabėgti, tai...— ir magistras ženklu parodė, kad ją pakarsiąs, ir liepė Fricui išeiti.

Kai Fricas paliko juos vienus, magistras priėjo prie vaidilutės ir norėjo ją apkabinti, bet ji kaip katė jam pasipriešino ir pradėjo rėkti.

Fricas suspaudė kalavijo rankeną ir norėjo pulti į palapinę gelbėti mergelės, bet pamatė atšuoliuojant grafą fon Danenbergą ir riterį Haseldorfą.

— Kur magistras?! — suriko jie abu vienan balsan, nušokę nuo savo žirgų.

— Čia palapinėje... Man įsakyta nieko neįleisti,— neva pasipriešino jiems Fricas, bet iš tikrųjų jis tik nudžiugo.

Abu svetimšaliai įsiveržė į palapinę ir pradėjo šaukti:

— Magistre, išdavimas! Mes iš visų pusių apsupti lietuvių!

— Koks išdavimas? Kieno išdavimas? — suglumo magistras, ne tiek nusigandęs dėl išdavimo ar apsupimo, kiek susirūpinęs, kad riteriai neatpažintų jo palapinėje vienuolio rūbais apvilktos pagonės vaidilutės.

— Magistre, paskubėk, lietuviai supa mus iš visų pusių! Daryk ką! — šaukė abu riteriai.

— Aš tuojau einu! Žirgą man!.. Šarvus!.. Fricai!..

Įbėgęs Fricas nustebo, pamatęs apdraskytu veidu magistrą ir triumfuojančią vaidilutę.

— Fricai, paklausk ją, šitą raganą, kur ji mus atvedė! Ji mus tyčia ant lietuvių užvedė! — šaukė magistras, čežėdamas šarvais ir kalaviju.

— Taip! Tyčia! Kirsk! Kapok, šunie kryžiaus kary! Aš atlikau savo pareigą ir ramia sąžine mirsiu: aš atkeršijau jums už šventovės išniekinimą, už krivio ir vaidilučių mirtį, už gyvus sudegintus tėvynės gynėjus ir atpirkau savo nuodėmę! — sugniaužusi kumščius, išrėžė Vida ir, numetusi nuo pečių vienuolio rūbus, visu ūgiu atsistojo prieš apnuogintą magistro kalviją. Jos akyse degė drąsa, pasiryžimas, neapykanta kryžiaus karių vadui ir panieka tam perkrikštui Fricui.

Kai Fricas išvertė magistrui vaidilutės atsakymą, jis kirto jai per pečius stumbro gyslų rimbu ir pagrasęs: „Savo galva tu man atsakysi", čerškėdamas šarvais ir kalaviju, išbėgo iš palapinės. Fricui įsakė neišleisti jos iš akių.

Jau visa stovykla buvo ant kojų: visi rėkavo, šūkavo, gaudė savo žirgus, bėgiojo, rikiavosi ir trukdė vieni kitiems. Magistras, užšokęs ant savo žirgo, liepė pūsti trimitus kovai, nors už krūmų jo kariai jau kirtosi su priešu. Riterius magistras skubiai išrikiavo sausumoje; vieną jų dalį su grafu fon Danenbergu pasiuntė dešiniojo sparno apsaugai, riterį Haseldorfą — kairiojo; knechtus ir samdytinę kariuomenę sugrūdo į pelkes, ir tie iš karto pakriko. Dar vieną dalinį magistras norėjo paslėpti miške ir palikti atsargai, bet lietuviai jį puolė ir sunaikino pirmutinį. Abi sparnų apsaugos sulindo į dar didesnę marmalynę ir tik gynėsi. Tik tuomet magistras pastebėjo savo klaidas, pamatė apsuptas esąs iš visų pusių ir netekęs patogesnių pozicijų. Jis tik dabar suprato patekęs į tokią sunkią padėtį ir sukompromitavęs save, kaip magistrą ir kaip visos kalavijuočių kariaunos vadą, ne tik svetimšalių riterių, bet ir savųjų brolių bei knechtų akyse. „Ir vis dėl tos prakeiktos pagonės vaidilutės Vidos!" — krimtosi magistras.

Bandydamas išgelbėti padėtį, jis su savo vėliava ir svetimšaliais riteriais atsistojo kariaunos priešakyje ir norėjo atlaikyti lietuvių spaudimą.

Svetimšaliai riteriai, ypač grafas fon Danenbergas, sumetę, kad viskas po laiko ir kad kova vis vien bus pralaimėta, iškėlė baltą vėliavą ir pasiūlė lietuviams paliaubas, bet magistras išmušė iš vėliavnešio rankų gėdos ženklą ir sušuko:

— Broliai riteriai, mūsų visa garbė čia: nugalėkime priešą, tad linksmi namo raiti sugrįšime!

— Magistre,— peršaukė jį grafas fon Danenbergas,— mes nenorime čia raiti kautis: čia pražudysime savo žirgus, tada pėstiems reikės kovoti.

— Grafe,— pagrasė jam magistras Volkevinas,— jei nenorite kautis raiti, tai savo galvas kartu su žirgais padėsite! Pirmyn, su manimi pirmyn! — ir užtraukė pergalės giesmę, bet, pamatęs, kad riteriai jau krinta vienas po kito ir kad retėja jų eilės, griebėsi paskutinės priemonės ir, nevilties pagautas, iš viso vieko sušuko:

— Broliai riteriai, šiandien šventojo Mauricijaus diena. Šaukimės jo pagalbos — jis mums padės! — ir liepė pūsti trimitus naujai atakai.

Vieni kalavijuočiai pradėjo šaukti: šventas Mauricijau, padėk mums! Kiti — šventas Mauricijau, išgelbėk mus! Dar kiti — šventas Mauricijau, susimilk ant mūsų, pasigailėk mūsų... Šaukė, meldėsi, švaistydamiesi kalavijais, ietimis, leisdami iš saidokų strėles...

Kova, žūtbūtinė kova užvirė visu baru. Šarvuoti riteriai grimzdo pelkėse kartu su savo žirgais. Kiti, išsikapanoję iš vienos makalynės, patekdavo į dar klampesnę. Dar kiti kovėsi pėsti ir kovodami laikė už pavadžių prisirišę prie diržų savo žirgus.

Kovos sūkuryje ir magistras, ir visi kiti užmiršo palapinėje su vertėju Fricu paliktą vaidilutę.

— Iš kur tu moki lietuviškai? — su panieka paklausė vertėją Fricą vaidilutė Vida, kai jie pasiliko palapinėje vienu du.

— Mano tėvai buvo lietuviai,— atsakė jai vertėjas, rydamas ją akimis.

— Tai tu perkrikštas?

— Ne, aš ne perkrikštas, aš mažas buvau pagrobtas ir pakrikštytas.

Vaidilutė pagalvojo, įdėmiai į jį pažiūrėjo ir vėl paklausė:

— Tai kodėl tu šitiems šunims tarnauji, kodėl nuo jų nebėgi?

— Aš neturiu kur bėgti.

— Į Lietuvą, pas Mindaugą.

— Mindaugas palaikytų mane ordino šnipu ir lieptų pakarti: Mindaugas kariauja su kalavijuočiais ir kryžiuočiais.

— Tai bėk pas Sėlių krašto kunigus, nors ir jie ne geresni už kryžiuočius.

— Sėlių krašto kunigai mane ir atidavė kalavijuočiams už įkaitą.

— Tai tu lietuvis, sėlius?! — paklausė Vida ir įsisiurbė į jį akimis.

— Aš lietuvis, sėlius. Aš ne Fricas ir ne Darbutas, aš Algis, kunigo Darbauto sūnus!

— Algis! — tik ištarė Vida, ir jai pritrūko žado.

— Taip, aš Algis Darbautas... O tu?

Vida pradėjo tankiai kvėpuoti.

— Algis! — riktelėjo ji ir puolė savo broliui į glėbį.

Atgavusi žadą ir nepaleisdama Algio iš savo glėbio, tik ištarė:

— O aš kunigo Darbauto duktė — aš tavo sesuo, o tu mano brolis! Algi! Algi! Aš visa atmenu!

— Sesuo! Sesuo! Sesutė Vidutė!.. Dabar aš tave prisimenu... Labai gerai prisimenu: tu mane...

— Algi, broliuk tu mano mielas, mums abiem gresia didelis pavojus!

— Žinau, sesute, žinau. Bet kas daryti?

— Bėkim pas savuosius ir atkeršykim šitiems šunims. Aš juos tyčia čia atvedžiau. Aš sužinojau iš sužeistųjų, kuriuos mums atplukdė į salą slaugyti, kur Vykintas pastos jiems kelią... Bėkim! Girdi, kas ten darosi?

Algis Darbautas metė šalin vikingo drabužių diržą su angelo galva žalvario sagtyje, ištraukė iš makštų savo kalaviją, o seseriai padavė atsarginį magistro lanką ir pilną tūlę strėlių.

Kai jie abu su ginklais išbėgo iš palapinės, kova ėjo jau visa paežere. Susitvarkę kalavijuočiai broliai ir suglaudusi savo eiles samdytinė kariuomenė tik gynėsi, tuo tarpu riteriai, magistro vedami, laužėsi iš pelkėtų vietų į sausumą ir norėjo iš jos išmušti lietuvius. Lietuviai taškė juos buožėmis, kapojo kalavijais, grūdo atgal į pelkes, smaigstė riterius ietimis, o knechtus ir samdytinę kariuomenę būriais ėmė į nelaisvę.

Vienas pirmųjų toje kovoje krito grafas fon Danenbergas. Jį išmušė iš balno ir sukapojo savo kalaviju Algis Darbautas. Daug žuvo ir kitų savų ir svetimšalių riterių. Kiti galą gavo Stuokavietės balose, ir tik retas kuris paspruko gyvas ar išmeldė sau pasigailėjimą.

Po mūšio lietuviai savųjų ir kalavijuočių nukautųjų tarpe surado ir magistro Volkevino, ir jo buvusio vertėjo „Frico Darbuto" lavonus. Rado ir vaidilutę Vidą su lanku sustingusiose rankose ir su tuščia strėlių tūle.

ai kova su kalavijuočiais buvo baigta, lietuviai išgriebė iš ežero dugno krivio ir dvylikos vaidilučių lavonus ir juos iškilmingai, su giesmėmis ir raudomis, palaidojo Rubikių ežero „Šventavartės" saloje. Ten pat palaidojo ir vaidilutės Vidos palaikus, ir kaulus gyvų sudegintų sužeistųjų pilaičių gynėjų. Tik atsivertusio lietuvio Algio Darbauto niekas neatpažino, nes niekas ir jo paslapties nesužinojo.

O kryžiuočiai ir kalavijuočiai tą kovą šv. Mauricijaus dieną prie Šiaulių kaimo pradėjo vadinti ir savo kronikose rašyti „Mūšis prie Saulės".

Daug daug nuo to mūšio jau amžių praėjo ir daug daug kas Šiaulių kaimo padangėje pasikeitė, bet žmonės ir šiandien tą salą vadina „Šventavarte". Mūsų krikštytojai, kurie klasta ir apgaule skiepijo mums savo kultūrą, draudė ją vadinti „Šventavarte", nes joje esą palaidota dvylika savižudžių vaidilučių, vienas krivis ir viena mergina, pakėlusi prieš šventą kryžių ranką. Uždraudė už juos ir melstis. O salą ėmė pravardžiuoti „Varnų sala" arba „Varnagrote".

Bet tiedu pavadinimai ir iki šiai dienai vietos žmonėse neprigijo. Visi vadina ją „Šventavarte", su pagarba lanko ir susidūmoję klausosi švendrių šnibždėjimo apie kitados čia buvusią mūsų protėvių šventovę, apie tai, kad viskas čia praeina, pasibaigia ar pasikeičia. Klausydami švendrių pasakojimo ir joms pritardami, linguoja meldai, krūpčioja ajerai, o kai atbėgusi iš ežero tolių bangutė skalauja buvusios šventovės krantus ir beskalaudama, bebučiuodama juos, balta putele it akytu žemčiūgu pavirsta, tuomet ir medžiai saloje atsidūsta, suošia, sulinguoja savo viršūnėmis ir lietuviui suprantama kalba apie mūsų žilą senovę prabyla.

Retkarčiais paverkia ant vaidilučių kapo atskridusi iš melsvųjų ežero tolių baltoji žuvėdra, vasaros naktimis lakštingala suokia, klaikiai ūbauja pelėda, o mėnesienoje kyląs iš ežero ūkas ataudžia, atgaivina visa tai, kas saloje prieš daugelį šimtmečių buvo, kai mūsų protėviai dar gamtos reiškinius garbino.

Nors Šiaulių kaimo pėdsakų likučiai dar ir šiandien Rubikių ežero pakrante tebesidriekia, bet tik išlikusių pastatų pamatai ir išsigimusių vais-

medžių krūmai teliudija apie jo kitados buvusį dydį, ilgį ir klestėjusių sodų pavėsį.

Seniai jau šienaujamos ir nusausintos Stuokavietės pelkės. Nors kartais dalgis dar ir šiandien čerkštelia į kalavijo nuolaužą ar atsikerta į rūdies suėstą riterio šarvų skeveldrą, bet jau niekas nebežino, kad prakaituojama ant palaikų tų, kurie mums duobę kasė ir pražūtį nešė.

1956 m.

NAGLIO KALNO
LOBIAI

IR
SAPNAS
GYVENI-
MAS

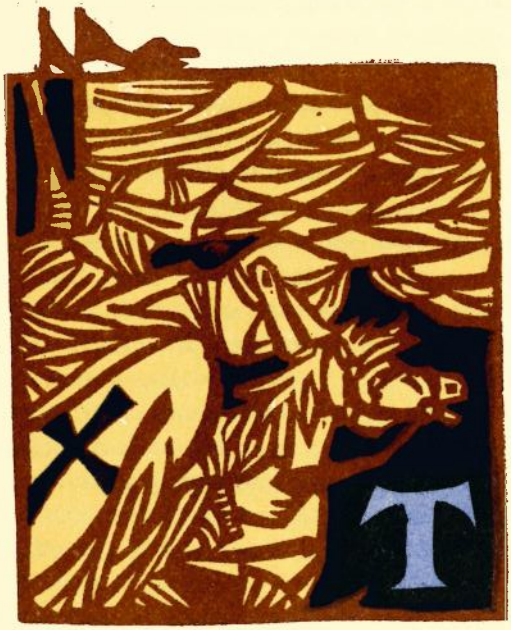

ai buvo didi diena. Tai buvo 1237 metų istorinė diena. Tai buvo didi, reikšminga ir iškilminga diena visai Europai, visam tų laikų katalikiškajam pasauliui, o ypač ji buvo tokia dviem viešpačiam — Romos popiežiui ir šventos Romos imperijos ciesoriui: tą dieną išsipildė ilgus amžius protingiausių galvų ir turtingiausių žmonių puoselėta svajonė. Tą dieną dievo vietininko žemėje palaiminimu ir aukščiausios valdžios laikytojo leidimu abu ordinai, Prūsų kryžiuočių ir Livonijos kalavijuočių, amžių amžiams susijungė į vieną nedalomą ir neatskiriamą kariauną. Susijungė tam, kad nušluotų nuo žemės paviršiaus pagonišką Lietuvą, pavergtų po jo šventenybės ir jo didenybės kojų Rytų kraštus ir kad visose tose šalyse įsiviešpatautų šventas kryžius, ordino kardas ir Hanzos pirklių herbas. Tiek

Rygoje, tiek Marienburge gaudė bažnyčių varpai, dieną naktį posėdžiavo kapitulos, ir šventos pergalės giesmės kartu su miros ir smilkalų dūmais kilo į šventovių skliautus. Amžių amžiams buvo nutrauktas ginčas dėl abiejų ordinų pranašumo bei jų karingumo ir suduotas mirtinas smūgis Rygos vyskupui, kaip popiežiaus atstovui ir užkariautų žemių valdovui. Dabar Rygos vyskupas ir suvienytųjų ordinų naujai išrinktas magistras kartu sėdėjo už apvaliojo stalo ir svarstė bendrus reikalus. Vakarais liejosi vynas, putojo alutis ir už valgiais bei gėrimais nukrautų stalų sėdėjo savi ir svetimšaliai riteriai, kurie nėrėsi iš kailio, norėdami pasižymėti savo iškalba, savo kilme, turtais, narsa ir drąsa. Saldaus vyno paveikti, visi jie pasižadėjo kovoti su pagonimis iki paskutinio lašo kraujo, nesigailėdami nei savo, nei su savimi atsivestų žmonių gyvybės. Tos iškilmingos dienos puotą užbaigė suvienytųjų ordinų naujai išrinktas magistras, narsus riteris ir gudrus politikas brolis Hermanas fon Zalza šitokia kalba:

— Broliai Kristuje,— prabilo jis į gerokai jau nusigėrusius ir prisisotinusius savus ir svetimšalius riterius,— jeigu jo šventenybė popiežius ir jo didenybė ciesorius būtų leidę mūsų ordinams susijungti nors vienais metais anksčiau, tai tikrai mūsų brolija nebūtų pralaimėjusi mūšio prie to prakeiktojo Saulės kaimo, nebūtų turėjusi tokių didelių nuostolių ir nebūtų patyrusi tokios gėdos. Broliai, juk gėda prisipažinti, kad magistras Volkevinas pralaimėjo mūšį ir pats jame žuvo tik dėl kažkokios ten pagonės mergšės vaidilutės, jos raganiško gražumo burtų sužavėtas! Broliai Kristuje, neteiskime jo už tai, o ir mes nebūsime teisti. Brolis Volkevinas buvo tikras riteris, narsus karys ir prityręs vadas, bet jį apkerėjo toji pagonė ragana... Amžiną atilsį duok, viešpatie, jo sielai, ir tebūnie jam lengva kad ir pagonių žemelė, kurią mes anksčiau ar vėliau turėsime užkariauti ir užkariausime, savo krauju atpirkdami brolio Volkevino mirtį ir gėdą. Broliai, delsti nebėra ko. Reikia pradėti veikti. Pradėti veikti iš Marienburgo per Memelį ir iš Rygos per Grobiną. Reikia įrodyti jo šventenybei popiežiui ir jo didenybei ciesoriui, kad mes susijungėme ne tik baltame pergamento lape, bet ir juodoje žemėje. Reikia mums greičiau susisiekti vieniems su kitais Žemaičių pajūriu ir atstumti nuo jūros pagonis. Atstūmę juos nuo jūros, mes apjuosime Lietuvą geležiniu žiedu ir pasidarysime per ją sau kelią į Rytus, į schizmatikų kraštus, kur vieni sabalų ir meškų kailiai apmokės mūsų žygį. Broliai Kristuje, didysis mokytojas moko mus mylėti ir savo priešus. Todėl mes dėl savo artimo meilės, dėl

pagonių sielų išganymo ir didesnės garbės dievui turime pasistengti kuo daugiau apkrikštyti lietuvių stabmeldžių, kuo daugiau pavergti jų žemių ir pakloti jas popiežiui ir ciesoriui po kojų, nes tie kraštai vis vien bus mums padovanoti. Antras mūsų uždavinys, broliai, tai per Žemaičius prasiskinti sau laisvą kelią sausuma iš Memelio į Grobiną, nes susisiekimas jūra nesaugus dėl audrų ir dėl vikingų piratų dažnų užpuldinėjimų. Jei mums tie žygiai nepavykdavo iki šiol pavieniui, tai jau dabar, abiem ordinam susijungus, pasisekimas užtikrintas. Taigi į žygį, broliai Kristuje, į žygį!

— Amen! Amen! — atsakė į jo kalbą brolija, ir visi, pasitraukę nuo stalų, pradėjo tartis, kaip greičiau pasiruošti dideliam šventam žygiui.

Ruošėsi ilgai. Nepasitikėdami vien savo jėgomis, pasiuntė šauklius į Europos viešpačių dvarus kviesti riterių ir savanorių biurgerių į naują didelį žygį prieš pagonis. Kviesti į tas vietas, į kurias dar nė vienas kryžiaus karys ir savo kojos nebuvo įkėlęs. Šaukliai visose kryžkelėse ir viešose sueigose skaitė popiežiaus bulę, suteikiančią visiems žygio dalyviams didelius atlaidus ir nuodėmių atleidimą kad ir už didžiausius nusikaltimus. Be to, išsiųsti į Žemaičių žemę žvalgai slapukai vykdė vadų įsakymus ir skverbėsi pajūriu vis tolyn, vis gilyn, čia priartėdami prie jūros, čia vėl nuo jos nutoldami. Nagrinėjo jie ir pačios jūros įlankas, ieškodami tinkamų vietų laivams priplaukti ir įguloms išsikelti. Žvalgai savo duomenis tuojau pranešdavo į Memelį ar į Grobiną, o iš ten jau — į Rygą ar į Marienburgą.

Pagaliau, kai buvo surinktos visos reikalingos žinios, patikrinti svarbiausieji duomenys ir atvyko iš Europos svečių, vienas dalinys išžygiavo pajūriu iš Memelio tvirtovės, kitas iš Grobino pilies. Abu daliniai turėjo susitikti pusiaukelėje. Dalinį iš Grobino pilies vedė buvęs kalavijuočių riteris Zegė, pasižymėjęs karuose su estais, lybiais ir žemgaliais. Kartu su juo žygiavo nemaža svetimšalių riterių ir daug neofitų didikų su savo žmonėmis. Jais Zegė nors ir nelabai pasitikėjo, bet vedėsi su savimi į karą, norėdamas juos pirmuosius pasiųsti į mūšį prieš žemaičius.

Dalinio priešakyje pagal kapitulos įsakymą skverbėsi trys eilės žvalgų, dvidešimt pėdų atstumo žmogus nuo žmogaus, taip, kad matytų vienas kitą. Iš patyrimo vokiečiai žinojo, kad kovoje su žemaičiais reikia ne tiek drąsos ir patvarumo, kiek atsargumo. Jau kiek žygių buvo daryta susisiekti Žemaičių pajūriu vieniems su kitais, bet vis veltui. Tik dabar,

susijungus abiem ordinam ir vieniems pradėjus žygį iš Memelio, kitiems iš Grobino, nepasisekti negalėjo. Taip bent samprotavo Rygoje ir Marienburge kapitulos vyresnieji, o ir pats magistras neabejojo ir tik laukė žygūnų pranešimų.

Skverbėsi Zegė patylomis: netriukšmavo, nekirto miškų, negiedojo pergalės giesmių. Dėjosi draugiškai nusiteikęs ir vietos gyventojams, nors tų gyventojų per trijų dienų žygį nebuvo sutikęs nė vieno žmogaus. Tiesa, pajūryje užeidavo jis žvejų pirkelių, kiemionių ūkelių, bet nei žmonių, nei gyvulių ar naminių paukščių niekur nesimatė, nors pėdsakai ir rodė, kad čia neseniai jų būta. Retai kur pajūry užtikdavo kokį supuvusį laivelį ar valtelę, ar padžiautus suplyšusius tinklus. Jo skvarbios akys aprėpdavo tolimas smėlio nerijas, o įtemptos ausys gaudydavo per jūros bangų šnarėjimą miško garsus. Žygiavo tik dieną ir tai su didžiausiu atsargumu. Naktį nedegdavo laužų, dažnai keisdavo sargybas ir budravo miegodami. Susikėlę anksti rytą ar vakare prieš guldami, rožančių kalbėdavo tylomis, o kai visi drauge atsakinėdavo o r a ar o r a t e p r o n o b i s, tarytum paliestas širšių lizdas subirbdavo ir šiugždus kuždesys nuošdavo per mišką.

Jau tris dienas žygiavo Zegė Žemaičių pajūriu ir dar nebuvo pasigavęs sau belaisvio, kad nurodytų jam slaptąjį per miškus kelią, kuriuo susisiekdavo vietiniai gyventojai. Žygiuoti pačiu pajūriu per smėlio kopas buvo pavojinga, kad žvejai nepastebėtų jų iš jūros ar iš tolimesniųjų pakrantės vietų. Skverbtis miškais trukdė tankumynai, per kuriuos kartais kirviais prireikdavo skinti sau kelią. Nemažai lėtino žygį ir klampios balos, raistai ir dažni upokšniai, per kuriuos reikėdavo jei ne tiltus tiesti, tai iš medžių šakų ir kamienų brastas daryti. Kartais išeidavo Zegė į pajūrį, įlipdavo į aukštesnę kopą ir žvalgydavos į tolimas pakrantes, kurios, apaugusios medžiais, tarytum subrisdavo į pačią jūrą ar iš jos iškildavo. Tuščia būdavo jūra, ir niekur nesimatė nei laivo, nei valtelės, tik kopose vėjas siautė, nešiojo smiltis, blaškė, lingavo šiurkščius viksvynus, ir bėgo, skubėjo prie kranto baltakartės bangos. Pribėgusios jos papūškėdavo į krantą, šnarėdamos išsiliedavo paplūdimy ir apsiputojusios nenoromis traukdavosi atgal į jūrą. Traukdavosi nusivylusios ir murmėdamos, tarytum pavargusios tokius plotus atkeliavusios.

Klaikiai atrodė Zegei ir pati jūra, ir jos pakrantėmis nusitiesę miškai, kuriems, regėjos, galo nėra ir nebus.

Pagal susitarimą su Memelio tvirtovės įgulos vadu Zegė buvo pasiuntęs jūra valtį, kad žvalgai sužinotų ir praneštų jam, kaip toli yra įsiskverbę pajūriu ir memeliečiai, bet jūreiviai vis negrįžo. Be žinios dingo ir kiti du žygūnai, sausuma išėję.

Zegė pradėjo nerimauti ir sulėtino žygį.

opose, tarp Palangos ir Šventosios upės žiočių, prie Naglio kalno, buvo didelis kaimas. Tame kaime gyveno pasenęs žvejys Rytis. Jis turėjo jau nebe jauną, bet dar stiprią žmoną, trylika sūnų ir vieną gražuolę dukterį Ritą. Tėvai ir broliai davė jai Ritos vardą, nes ji gimė vieną gražų pavasario rytą, kai patekėjusi saulutė žaidė savo pirmutiniais spinduliais ramiame jūros plote kaip mirgančiame akivare, o dangus rytuose buvo toks rausvas, vaiskus ir skaidrus kaip pačios naujagimės kūnelis.

Senis Rytis žvejojo jūroje žuvis, jo pati adė tinklus, gamino visai šeimynai valgį ir, dukrelės padedama, ruošėsi apie namus. Trylika Ryčio sūnų medžiojo miškuose, žvejojo jūroje, ir visi mankštinosi pajūrio kopose — pratinosi kariauti. Vyresnysis sūnus Beržas buvo toks stiprus ir turėjo tokią taiklią akį ir kietą ranką, kad iš lanko pataikydavo į skrendančią žuvėdrą, o miške ąžuoline buože taškydavo kelmus kaip kryžiaus karių makaules. Jaunesnysis sūnus Uoselis, nors pats be brolių pagalbos dar ir ant žirgo užsėsti nemokėjo, bet ir jis jau pratinosi kariauti ir iš savo vaikiško lanko pataikydavo į pajūry užsižiopsojusią varną. Ritelė, pabaigusi namų ruošos darbus, rinkdavo pajūry gintarą, uogaudavo, grybaudavo miškuose ir su kitomis kaimo mergelėmis dainuodavo dainas daineles. Vakarais kaimo jaunimas susirinkdavo pajūry ir eidavo ratelių.

Žemaičių pajūry nuo amžių buvo saugu, ir joks priešas nedrumsdavo žvejų ir kiemionių ramaus gyvenimo. Tik retkarčiais įsisiautusi jūra

išmesdavo į krantą žvejų laivelius, sutraukydavo tinklus, o vėjas kopose nešiodavo smėlį ir iki langų užpustydavo jų trobeles.

Bet vieną kartą atšuoliavo į Pajūrio kaimą vytis ir pranešė, kad pajūriu nuo Grobino ir Memelio atžygiuojančios kryžiaus karių tytveikos, ir įsakė, kad visi vyrai tuojau balnotų žirgus, ginkluotųsi buožėmis, kalavijais ir trauktų skubėtų vieni pajūriu į pietus, kiti į šiaurę priešams kelio pastoti. Sujudo sukruto Pajūrio kaimo vyrai — žvejai ir kiemionys. Vieni skubiai ištraukė iš jūros tinklus, kiti paliko savo neįdirbtus laukus, ir visi išjojo į karą. Išjojo į žygį ir visi vyresnieji Ryčių sūnūs.

Praėjo diena, kita ir trečia, bet joks kryžiaus karys pajūry nesirodė. Išjoję vyrai taip pat nesiuntė namiškiams jokių žinių. Nusiminė seniai, pritilo vaikai, nuliūdo mergelės moterėlės, nes ne viena jų buvo išlydėjusi karan vyrą, tėvą, brolelį ar mylimąjį bernelį. Mergelės, palikusios vienos, nebėjo vakarais pajūry ratelių, nebeskambėjo šile jų dainų dainelių aidas, ir nebevaikščiojo jos miškan uogelių rinkti ar grybauti. Pritilo ir pats miškas, ir regėjos, kad ir jis laukia kažin ko baisaus, staigaus ir netikėto. Tik Palangoje, Mildos šventovėje, dieną naktį ruseno šventoji ugnelė ir vaidilutės garbino galinguosius dievus ir meldė jų pagalbos savo kariams prieš piktus kryžiuočius.

Vaikščiojo nuliūdusi ir Ryčių Rita. Ir jai nuliūdimas širdį spaudė, nes ir ji buvo išlydėjusi karan savo mylimąjį bernelį.

Vieną kartą išėjo ji miškan pati viena širdelės nuraminti, paukštužėlių čiulbėjimo pasiklausyti, uogelių pasirinkti ir savo mergautinėmis godomis pasiguosti. Ėjo ėjo iš eglyno į pušyną, iš pušyno į beržyną. Visur liūdnai čiulba paukšteliai, klaikiai ošia medžiai, o uogų kaip nėra, taip nėra, tik kur-ne-kur vienas kitas uogienojas, bet ir tas be uogų. Perėjo girią ir raistą perbrido, o uogų vis nėra.

„Kas per stebuklai? — stebisi Ritelė.— Ar miško monai, ar kokie paukščiai visas uogeles išrinko!"

Ir pasuko ji miško takeliu į patį šnabždyną. Pasuko ir nustebo — egi uogų kaip paberta: ir žemuogių, ir mėlynių, ir bruknių, ir spanguolių, ir gervuogių, o avietės tai pačios taip ir prašosi į burną. Nebežino Ritelė, kokias ir berinkti. Ir visos kaip tik vienu laiku ir prisirpusios, visos ir didelės: tos juodos, tos mėlynos, o tos melsvai pilkos, raudonos, violetinės su atlasiniu atspalviu, it dulsvu iželiu aptrauktos, o jau saldumas, skanumas, tai ir liežuvį nurytum...

Renka jas Ritelė, renka, tik girdi, kaip šnabždyne kažin kas kadgi gražiai tirlirliuoja, kadgi švelniai dūdelę pučia, net jai širdelė besiklausant apsalo. Užsiklausė Ritelė ir užmiršo ir uogas rinkti, ir kad ji taip toli nuo savo namelių, ir kad pati viena. Užsimiršo, o šnabždyne kažin kas vis tirlirliuoja ir tirlirliuoja, vis pučia dūdelę ir pučia...

„Gal koks piemenėlis",— pamanė Ritelė, bet nenusiramino. Norėtų ji ir uogas rinkti, ir piemenėlį pamatyti, ir namolio grįžti, bet ir pati nežino, kas jai pasidarė, tarytum kas apkerėjęs būtų. Pasidrąsino mergelė, dar žengė žingsnį į šnabždyną, pakėlė eglės šaką ir nusigando: žmogus ne žmogus, kelmas ne kelmas — po egle sėdi miškinis monas, toksai gi negražus, toksai gi senas: raukšlėtu veidu, susivėlusiais plaukais, nukarusiais antakiais, visas plaukuotas, samanomis apaugęs, o jo pirštai tai tik bėgioja po dūdelės vamzdelį, o akutės mėlynos kaip vaiko. Žiūri Ritelė ir negali nei atsistebėti, nei atsitraukt, nei šaka moną pridengti: nors ir baisus, bet patrauklus. Ir šypsosi kaip vaikas.

— Kas tu esi? — vos atgaudama kvapą, sušnibždėjo Ritelė ir pridėjo ranką prie savo širdelės.

— Aš esu Miškinis, šių girių, raistų, pelkių ir viso pajūrio valdovas,— atitraukęs nuo lūpų vamzdelį, atsakė jai miško monas ir vėl užtirlirliavo.

Ritelė kiek palaukė ir jau drąsiau paklausė:

— O ką tu čia veiki?

— Aš girią saugau. Pajūrį nuo piktų kryžiaus karių saugau.

— Tai tu ne vienas?

— Aš vienas, bet turiu daug pavaldinių.

— O kas tie tavo pavaldiniai?

— Visi miško žvėrys žvėreliai, paukščiai paukšteliai. Aš ir juos visus saugau.

— Kaipgi tu vienas visa gali išsaugoti?

— Aš galingas: aš tildau jūrą, tramdau jos bangas, pažaboju vėjus ir seku, kad joks priešas į mano valdas neįsibrautų.

— Kaipgi tu saugai, kad mūsų pajūrin jau braunasi piktieji kryžiuočiai. Jie neša mums vargą, vergiją ir brukte bruka mums savo dievą garbinti! Jie ryt poryt pasieks ir mus, ir tavo valdas.

— Į mano valdas nuo amžių dar joks priešas ir savo kojos nėra įkėlęs!

— Bet dabar tai jau tikrai įkels. Mūsų kaimo berneliai, o ir mano broleliai, visi išjojo jiems kelio pastoti — vieni pajūriu į šiaurę, kiti į

pietus... Tai ko gi tu jiems nepadedi ir priešui kelio nepastoji, kad esi toks galingas?!

— O kam jūsų berneliai kerta mano miškus, medžioja paukščius, žvėris, ardo jų olas, lizdus, su žemėmis rauna grybus, trypia uogienojus?.. Už tai aš jiems ir nenoriu padėti!

— Padėk jiems, Miškini, aš jų paprašysiu, ir jie daugiau nebesauvaliaus.

— O ar jie tavęs paklausys?

— Paklausys, Miškini, paklausys, tik tu padėk jiems dabar.

— Gerai, aš padėsiu, tik kad neturiu kam palikti savo namų ir lobių saugoti.

— O kurgi tie tavo namai ir lobiai?

— Mano namai — tai visa giria, visi raistai, visi miškai, pajūris ir kopos. O mano lobiai — tai gintaro klodai, giliai giliai po Naglio kalnu pakasti...

— Tai tu vienas ir tiek daug valdai?

— Vienas kaip pirštas.

— Tai kam tau vienam tiek daug?

— Aš neturiu su kuo savo valdomis ir turtais pasidalyti.

— Argi maža mūsų pajūry beturčių, našlių, našlaičių?

— Jiems duosi tiek, jie panorės dar daugiau, panorės visa. Prasidės vaidai, pavydas, neapykanta, muštynės, žudynės. Mano valdos ir turtai juos dar nelaimingesnius padarytų. Jūsų žmogui niekuomet negana to, ką jis turi. Kas mano, tai ir visų!

— O ar tu neturi nei žmonos, nei vaikų?

— Sakau tau, mergele, aš vienas kaip pirštas,— pakratė galvą miškinis monas.

— O ar tau nenuobodu vienam?

— Labai nuobodu, mergele, labai, bet aš dūdele savo širdelę raminu ir visus miško gyventojus linksminu... O tau ar patinka mano dūdelė?

— Labai... Bet tu gi toks senas, net samanomis apaugęs, o neturi nei žmonos, nei vaikų.

— Aš tik amžiumi senas, bet savo siela visuomet jaunas: aš gyvenu šaltinio vandenėliu, miško kvapais, paukščių balsais ir savo dūdele.

Ritelė pagalvojo ir vėl paklausė:

— Miško Miškini, tai ar padėtum tu dabar mūsų berneliams ir mano broleliams kryžiaus karius iš mūsų pajūrio išvyti ir mūsų tėviškėlę apginti?

— Padėčiau, mergele, padėčiau, tik kad aš neturiu kam palikti savo namų pasaugoti.

Ritelė pamąstė, pagalvojo ir paklausė:

— O ar aš negalėčiau?

— Galėtum, mergele, galėtum, jei už manęs ištekėtum!

Rita krūptelėjo, susiėmė už širdies, norėjo bėgti, bet susilaikė ir pagalvojo: „Juk jis išgelbėtų mūsų tėviškėlę, mūsų bernelius, mano brolelius ir visą pajūrį išgelbėtų..." Pagalvojo ir paklausė:

— O ar be to negalima?

— Ne, negalima, aš tik savo žmonelei patikėsiu savo lobius ir valdas!

Ritelė nusiminė ir atatupsta žengė žingsnį atgal.

— Ko nusigandai, mergele? Nors aš iš pažiūros ir negražus, bet siela mano graži ir skaisti... Aš tave, mergele, visą gyvenimą ant rankų nešiočiau, tau dieną naktį daineles giesmeles tirlirliuočiau. Eglės, pušys mums pasakas sektų, paukšteliai čiulbėtų, lakštingalos suoktų. Aš kas naktį tavo patalą kvapniomis samanėlėmis iškločiau, gintarais išpuoščiau, gėlėmis išdabinčiau, eglių, pušų sakais tau smilkyčiau, jūrų putele tave prausčiau, skaidriu šaltinio vandenėliu girdyčiau ir visą gyvenimą džiaugsmu su tavimi netverčiau...

Ritelei susisuko galva. Jos širdelė pradėjo tankiai plakti. Ji prisiminė savo bernelį. Nors žodelio su juo dar ir nebuvo kalbėjusi, bet jis jai už visus kitus buvo meilesnis ir gražesnis.

— Kas tau, gražuole? — paklausė susirūpinęs miškinis monas.

— Aš turiu namolio skubėti.

— Palauk, mergele, aš tau dar patirliuosiu,— ir miškinis monas savo ilga plaukuota ranka švelniai sulaikė ją už rankutės ir užtirlirliavo savo dūdele.

Ritelei ir visai apsvaigo galvelė. Užmiršo ir ką galvojusi apie savo bernelį.

— Tai nesutinki mano žmonele būti? — nustojęs tirlirliuoti, paklausė Miškinis.

Ritelė vėl pakratė galvą, bet pagalvojo ir paklausė:

— O ar tu tikrai apginsi mūsų pajūrį nuo piktų kryžiaus karių, ar mano broleliams ir mūsų berneliams karlauti padėsi?

— Tikrai, mergele, tikrai.

Ritelė sumetė pagudrauti:

— O kas gi mus čia sutuoks?

— Tetervinas sutuoks, gervė pagros, paukšteliai pagiedos, o žvėreliai pašoks.

— O iš kur mes paimsim pajaunių, pamergių, svotų. Kas bus svočia? Kas piršlys?

— Pajauniais pabus garnys riestakaklis su gėniu margasparniu, pamergiais dvi stirnutes jaunutes pakviesime, pelėdą svočia paprašysime, strazdas giesmininkas mus supirš, o svotais pabus stumbras riestaragis ir elnias baužys beragis.

Kad kaip nors galėtų išsisukti nuo tokių sutuoktuvių ir vestuvių, Ritelė vėl paklausė:

— Miškini, bet kaipgi taip bus: aš žmogus, o tu gi miško dvasia?! Tu gal tik juokauji?

— Ne, mergele, aš nejuokauju: meilė yra tokia galinga ir stebuklinga gamtos dovana, kad visi padarai padarėliai mylisi — ir mašalai ir žuvelės, ir plėšrūs žvėrys ir nekaltos stirnelės, ir visi dievai turi sau žmonas, ir visi dėl meilės galvas deda... Tai kas, kad aš dvasia, o tu žmogus. Mano dūdelė nei dvasia, nei žmogus, o vienok ir ji kaip gražiai apie meilę kalba ir visų mylinčiųjų širdis jaudina! Meilė amžina — ji niekuomet ir nemiršta!

— Palauk, Miškini, duok man dar pagalvoti: tu dvasia, o kalbi ir samprotauji kaip žmogus.

— Pagalvok, mergele, pagalvok. Štai prigulk čia ant samanėlių, pagalvok, pailsėk, o aš bėgsiu, tuojau vėjus sukelsiu, marias sujudinsiu, tūkstančius medžių palaušiu, visas upes upokšnius užtvenksiu, visus kelius kryžiaus kariams pastosiu ir tavo broleliams ir berneliams ginti tėviškėlę padėsiu. Aš bėgu,— ir miškinis monas taip pasipurtė, kad net šimtametės pušys sudrebėjo.

— Oje, Miškini, koks tu baisus! — ir nusigandusi, ir nudžiugusi tik ištarė Ritelė ir klastelėjo po egle į minkštas samanėles.

— Aš nebaisus, aš galingas. Prigulk čia, mano vietoje prigulk, mergele, o aš bėgu. Greit sulakstysiu, savo padarysiu ir tuojau atgal prie tavęs

sugrįšiu,— ir miško monas, pridengęs Ritelę skarota eglės šaka, nuūžė, nutraškėjo, nubraškėjo per mišką.

Ritelė prigulė ant samanėlių tik pailsėti, bet ir pati nepajuto, kaip apsvaigo, apsnūdo ir užmigo.

r penktą naktį nakvojo Zegė su savo daliniu nepasibaigiančiame miške, nesulaukęs pasiųstų žvalgų ir nepasigavęs belaisvio, kuris parodytų kelią. Penktoji naktis buvo ypač nerami: nors didelio vėjo, regėjos, ir nebuvo, bet miške medžiai traškėjo, braškėjo kaip per didžiausią audrą. Kopose viesulas siautė ir nešiojo smiltis, supildamas naujus smėlio kalnus. Jūra šniokšdama puolė krantą, o jos įsiutusios bangos, regėjos, nori persiristi per kopas ir užlieti stovyklą. Į rytą vėjas aptilo, išsiblaivė dangus, o kai patekėjo saulutė, dalinys skverbėsi toliau.

O žvalgai vis negrįžo nei vieni, nei kiti.

Zegė dar labiau sulėtino žygį ir dar tankiau suglaudė sargybas.

Po pusdienio kelionės sargybiniai priėjo didelę upę ir tuojau pranešė dalinio vadui.

— Ką jūs, upė?! Iš kur čia gali atsirasti upė? Čia jokių didelių upių nėra ir būti negali,— suniekino juos vadas.

Bet žvalgai tvirtino savo:

— Upė, narsusis vade. Didelė ir plati upė: per ją nei raitas perjosi, nei pėsčias pereisi, nei plaustu perplauksi, o apie tilto pastatymą ir kalbos negali būti.

— Dėl ko? — stebėjosi vadas.

— Upė patvinusi, apsėmusi abu miškingus krantus ir vis dar plečiasi.

— O paplūdimiu ar mes nepereisime?

— Ir paplūdimys užlietas — bangos ritasi stačiai per kopas. Reikia palaukti, vade, kolei nurims jūra.

Kai Zegė su keliais riteriais apžiūrėjo tą „upę", jis ne tiek nustebo, kiek nusigando: pasirodė, tai ne upė, o pačiame paplūdimy užtvenktas upokšnis! Upokšnis patvinęs ir susiliejęs su jūra! Ypač stebino ir baugino dalinio vadą tai, kad tokią užtvanką per dvi tris dienas tegalėjo padaryti tik daugelis susitelkusių žmonių!

„Bet kur dabar visi tie žmonės?" — pagalvojo Zegė, ir jam pasidarė baisu. Baisu ir žmonių, ir pagonių dievų, ir tų miško dvasių, kurios išsmaugdavo žemaičių giriose didelius jų kariaunos būrius. Ir regisi Zegei, kad jau iš visų pusių sėlina prie jo dalinio miško dvasios ir pagonių dievai ir tuojau išsmaugs visus jo karius, neleidę jam nei į kovos lauką išeiti, nei gretų išrikiuoti. Jis greit sumetė, kas daryti, ir įsakė daliniui grįžti atgal. Bet dalinys, ištroškęs karo grobio, pasipriešino, atsisakė tuščiomis trauktis atgal ir pareikalavo, kad vadas vestų jį į žemaičių gyvenamas vietas pasiplėšti. Pasipriešino ir riteriai, ir neofitai, priešinosi net ir savieji broliai ir knechtai; kad numalšintų maištą, Zegė keletą jų net pakorė, bet ir tai nieko nepadėjo. Naktį gobšūs neofitai su savo didikais atsiskyrė nuo dalinio ir miškais patraukė toliau nuo jūros į turtingas žemaičių gyvenvietes. Zegė su savo ištikimais riteriais, broliais ir knechtais skubiai pasuko atgal. Traukėsi tuo pačiu keliu, kuriuo ir atžygiavo, bet po pusdienio kelionės vėl priėjo didelę „upę" ir dar labiau nustebo. Žygiuodami pirmyn, jie per tą upokšnį buvo nutiesę keletą tiltelių ir medžių šakomis iškloję prietilčius, bet dabar viso to jų darbo nė žymės nebeliko: visa buvo vandeniu užlieta — pasirodė ir šis upokšnis buvo užtvenktas, išsiliejęs iš krantų ir vis dar didėjo. Zegė pamatė apsuptas esąs iš visų keturių pusių: iš trijų — vandens, o iš ketvirtos — miškų, kuriuose, regėjos jam, knibždėte knibždėjo žemaičiai ir tik laukė jo pražūties.

Vado įsakymu visi puolė užtvanką ardyti, bet tuo metu užgriuvo juos iš miško žemaičiai ir visus išklojo. Nesugrįžo į Grobiną su grobiu ar be grobio ir neofitai su savo didikais vadais.

Ir iš Memelio tvirtovės išsiųstas dalinys be žinios dingo Žemaičių pajūry. Ir nei vienas riteris, brolis ar knechtas nesugrįžo nei į Memelį, nei į Grobiną ir neišdavė baisiųjų Žemaičių pajūrio girių paslapčių.

Atbudo Ritelė ant Miškinio rankų. Monas žiūrėjo į jos skaisčius veidelius ir negalėjo savo karaliene atsigėrėti. Pirmutinis Ritelės klausimas buvo:

— O kaip mano tėviškėlė?

— Tavo tėviškėlė, brangioji karaliene, laisva: kryžiaus karių lavonais visas pajūris nuklotas.

— O gerieji dievai! — tik ištarė Ritelė ir pakėlė į dangų savo šviesias dėkingas akutes. Atsikėlusi ji paklausė:

— O kur aš esu?

— Miške, savo karalijoj, savo karališkuose namuose, mano mylimoji.

— Miške? — atsiduso Ritelė.

— Miške, miške tarp savųjų paukštelių, žvėrelių. Tu esi jų skaisčioji karalienė. Girdi, kaip jie tau kliauga?

— Girdžiu.

— O ar tau nebuvo baisu, kai aš vėjus sukėliau, vandenis sujudinau, bangoms per kopas ristis įsakiau ir tūkstančius medžių miške palaužiau?

— Dėl tėviškėlės aš visa pakelsiu, visa iškentėsiu,— tyliai tyliai atsakė jam Ritelė ir visa išbalo.

— Kas tau, mano brangioji, mano mylimoji mergele? — paklausė Miškinis.

— Man silpna ir trošku,— vos beištarė Ritelė.

— Gal tu nenori savo pažado tesėti: kas savo žodžio nelaiko, to menkas likimas laukia.

— Argi aš tau ką žadėjau?

— Žadėjai, mergele, žadėjai. Dėl tėviškėlės žadėjai ir dėl savo brolių bernelių žadėjai.

— Tai gal tik per sapną?

— Ir sapnas — gyvenimas.

Ritelė daugiau jam nebesipriešino ir nieko nebesakė. Ji lyg apalpo.

— Tai eisime, mergele, ir susituoksime,— pakvietė ją miškinis monas ir paaiškino: — Aš savo padariau, o dabar tu atlik savo.

— Kur eisime?

— O čia pat, prie šaltinėlio... Aš tuojau sušauksiu visus paukštelius, sukviesiu miško žvėrelius. Tuojau atlėks tetervinas, gervė ir gandras. Atskubės pajauniai, pamergiai su svočia.

— O kaipgi aš pasirodysiu prie tavo svečių su kasdieniška suknele? — nusiminusi paklausė Ritelė.

— Laumės tuojau aprengs tave plonų ploniausiomis, iš voratinklių gijų išaustomis drobelėmis.

— Ir naujų vyželių neturiu.

— Vyželes nupins tau iš baltųjų beržo tošelių,— ir miškinis monas, įspraudęs sau į burną du pirštus, sušvilpė. Tik sušvilpė, ir tuojau pasirodė laumės, nusivedė Ritelę po skarota egle ir ten aprengė aprėdė ją nuostabaus gražumo, dyvino plonumo ir pasakiško baltumo, it brangiausiais žemčiūgais nusagstyta, ryto raselės užgauta, vestuvine suknele! Čia pat apmovė jos kojeles baltomis tošinėmis kurpaitėmis ir įteikė jai į rankas gražiausių miško gėlių puokštę. Ant kaklo Ritelei pakabino skaisčiausio gintaro karolius, o ant baltų rankelių užmovė aukso žiedelį. Atskubėjusi mėlynoji balandėlė atnešė rūtų vainikėlį ir uždėjo jaunamartėlei ant galvelės. Ritelė pažvelgė į šaltinėlį ir pati savęs nepažino. Kai laumės tokią išpuoštą išpaikytą Ritelę privedė prie Miškinio, jis džiaugsmu netvėrė...

Pradėjo rinktis ir svečiai. Tipu-tapu, tipu-tapu atžygiavo su savo draugė gerve gandras ilgu snapu, atskrido tetervinas, atskubėjo pajauniai, pamergiai, svotai. Atplasnojo svočia pelėda su pyragais. Atliuoksėjo kiškis storalūpis. Atšuoliavo vilkas su savo alkana vilke. Voveraitė atnešė jaunavedžiams dovanų — pilną tošinę riešutų, kėkštas gilelių, o lokys Meškėnas patapšnojo savo bičiuliui Miškiniui letena per petį ir pagyrė jo skonį. Atbėgo atskubėjo iš savo miesto ir ta greitutė skruzdėlytė mažutė ir atnešė dovanų kvepiantį kankorėžio grūdelį. Kiek pavėluotai atslimpino lapė didžuodegė ir tik sukasi sukasi apie jaunavedžius ir vis, pažiūrėjusi į teterviną, laižosi, o piršlys melagis strazdas giesmininkas tik giriasi giriasi ir, nenusėdėdamas vietoje, tik purpsi ir šokinėja nuo šakelės ant šakelės ir vis pokštus krečia ir meluoja.

Kai ant medžių šaku sutūpė paukšteliai ir ant dirvono susirinko miško žvėrys ir žvėreliai, tuomet Miškinis švelniai paėmė už parankės savo mergelę, o gandras privedė juos prie didelio akmens, iš po kurio tryško tyro vandens šaltinėlis. Medžiuose, šarkos diriguojamas, tuojau pragydo paukščių choras. Jungtuvės truko neilgai. Tetervinas laumės juosta suri-

šo jaunavedžių rankas, apvedė apie akmenį, davė atsigerti vandens iš šaltinėlio, pamosavo skarota eglės šakele, nuoširdžiai juos palaimino — paburbuliavo, gandras paklegeno, gervė pagargaliavo, o luputis kuoduotis pašlakstė pabarstė juos nuo medžio šakos sidabrine rasele... Tuo sutuoktuvių apeigos ir buvo baigtos. Tuomet dvi laumės nuėmė nuo jaunamartės galvos rūtų vainikėlį ir uždėjo jai baltą nuometėlį... Šarka ūmai vinkstelėjo uodega dešinėn, kairėn, mostelėjo sparneliais, ir paukščių choras užtraukė povestuvinį maršą. Visi puolė jaunavedžius sveikinti, kas su dovanomis, linkėjimais, pagyromis, pasigėrėjimais, o gegutė raiboji užkukavo jiems dvylika sūnų ir dvylika dukterų. Ant dirvono miško žvėreliai, lokio diriguojami, pasileido šokti trypti ir linksmintis, kaip kuris išmano. Tik staiga — karr! karr! — pradėjo karkti varna, paragavusi šaltinio vandenėlio.

— Karrtu! Karrtu! — pradėjo šaukti visi žvėrys žvėreliai ir medžiuose sutūpę paukšteliai.

Gervė ir gandras pastūmėjo jaunavedžius vieną prie kito. Tuomet Miškinis švelniai apkabino savo jauną žmonelę už liemenėlio ir norėjo ją pabučiuoti į rožines lūputes, bet jaunamartė, pamačiusi arti savo veidelio gaurais apžėlusį, raukšlių išvagotą jaunikio veidą su nukarusiais antakiais, susivėlusiais plaukais ir smailiomis kaip ragai ausimis, krūptelėjo, pasitempė, suspurdėjo, atsilošė, ir iš didelio išgąsčio sprogo jos širdelė.

Visi aiktelėjo.

Baisu, kas tuo akimirksniu pasidarė žaliojoje miško aikštelėje prie šaltinėlio: lapė tuojau griebė teterviną ir su juo dingo krūmuose; vilkas su alkana vilke puolė stirneles, vanagas — laukines višteles, pelėda užsėdo kiškį piškį ir nujojo ant jo per dirvoną. Išbėgiojo žvėreliai, medžių šakose išsislapstė paukšteliai, o Miškinis sugriebė nebe gyvą Ritelę į glėbį, pripuolė su ja prie šaltinėlio, vilgė, šlakstė šaltu vandenėliu jos veidelius, trynė gintaro gabalėliu akutes, smilkinėlius, bučiavo ją, vaitojo, glamonėjo, ant rankų supo, po mišką nešiojo, žadino, šaukė, bet savo mylimosios žmonelės, miškų karalienės, iš amžino miego nebeprikėlė.

Tris dienas ir tris naktis verkė Miškinis savo mirusios karalienės. Trankėsi po mišką, laužė medžius, spardė kelmus... Pagaliau ketvirtą naktį nunešė Ritos palaikus ant Naglio kalno, iškasė gilią, iki gintaro klodų, duobę, išklojo ją gėlėmis, šviečiančiais puiriais apdėjo ir su rauda palaidojo...

Sugrįžę iš žygio Ritutės broleliai ilgai ieškojo savo sesutės po miškus, po girias, bet niekur jos nei gyvos, nei mirusios nerado... O Miškinis kasnakt padėdavo ant Ritelės kapo tai miško gėlių, tai kvapių eglėšakių. Trumpomis vasaros naktimis iki aušros tirlirliuodavo jai liūdnas daineles giesmeles, kitą kartą tokias gi graudžias, kad paplūdimy apsinakvoję kirliai pradėdavo verkti.

Ir taip miškinis monas ilgus amžius lankė Ritelės kapą, puošė jį gėlėmis, eglėšakiais, apsodino išlakiomis pušaitėmis ir vis, prisimindamas savo žmonelę, mylimą miškų karalienę, kaip savo akį saugojo miškus ir visą Naglio kalno apylinkę. O per tą laiką, per du šimtus metų, nemindžiojo Žemaičių pajūrio nė viena svetima nedrauginga žmogaus koja...

Vėliau daug daug kas Žemaičių pajūry pasikeitė: nebeliko šilų, praretėjo miškai, išnyko didieji žvėrys ir paukščiai, tik drumzlinai žalsvoji jūra, kaip ir senovėje, vis gena ir gena į krantą savo baltakartes bangas, vis nerami, vis ūžia, ošia, šnara, šniokščia, o jai pritaria Naglio kalne ant Ryčių dukters kapo išaugusios pušaitės ir, vėjelio šiušenamos, per amžius seka pasaką apie legendarinius Naglį, Neringą, apie Miškinio žmoną, miškų karalienę Ritą, ir apie buvusią Palangos šventovės vaidilutę kunigaikštienę Birutę.

1956 m.

MEDVĖGALIO
PILIS

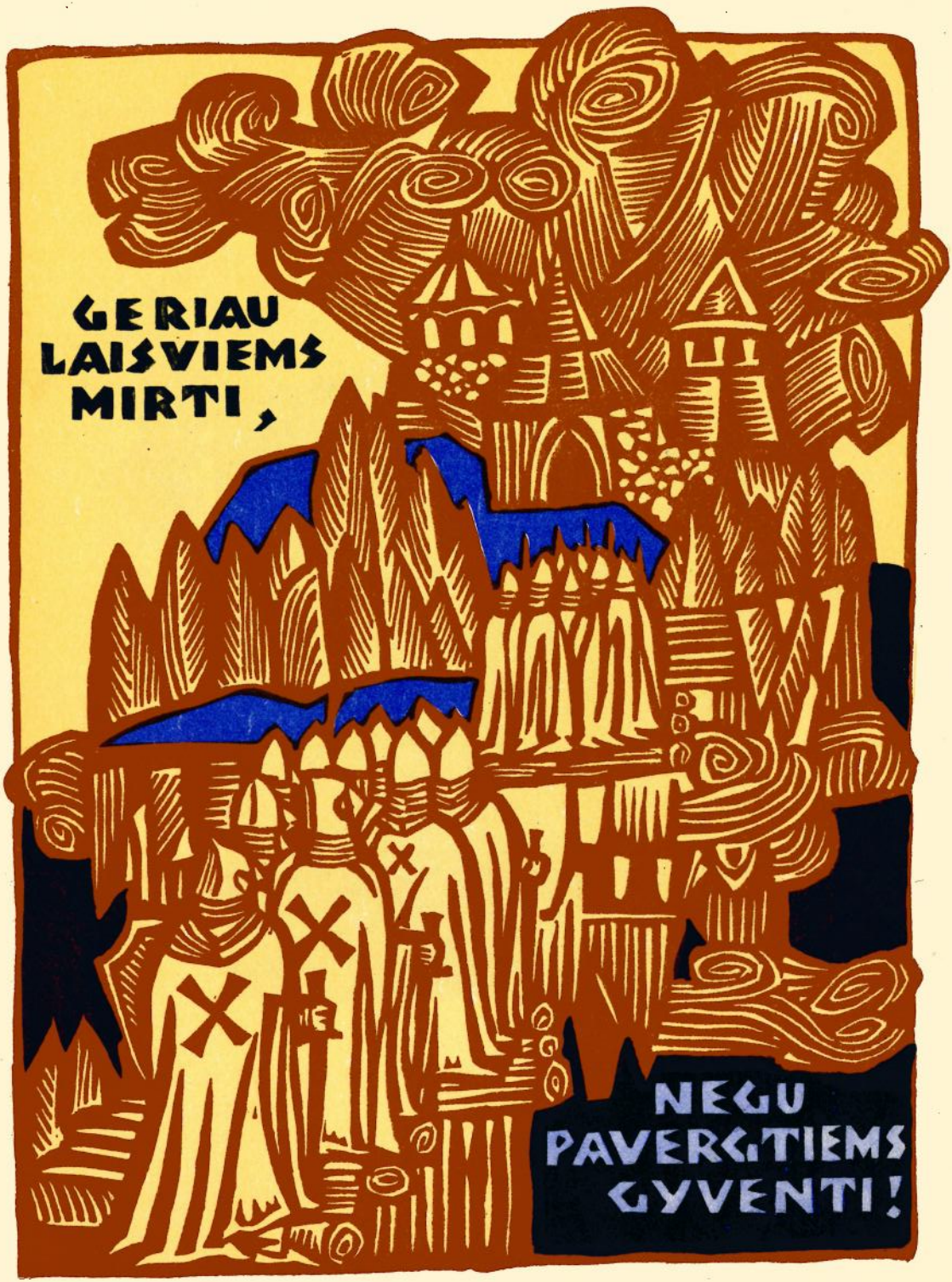
GERIAU
LAISVIEMS
MIRTI,
NEGU
PAVERGTIEMS
GYVENTI!

Profesorius L. Kšivickis, tyrinėjęs Lietuvos piliakalnius dar anais spaudos draudimo laikais, savo moksliniame veikale „Žemaičių senovė" apie Medvėgalį atsiliepia taip:

„Žemaičių kalnas Medvėgalis yra didžiausias piliakalnis, kokį iki šiol esu kur nors matęs. Ši tvirtuma savo didumu ir taisyklingumu lankytojui daro didelį įspūdį. Negali užgniaužti nujautimo, kad esi atsidūręs plote, kur kadaise yra dangų rėmę kurios nors garsios giminės pilies kuorai. Medvėgalis yra buvęs ne tik tvirtuma, bet ir platesnio gyvenimo židinys. Kad Medvėgalio piliakalnis stovėtų kur Vokiečiuose ar Šveicaruose, tai jį lankytų minios keliauninkų ir jis būtų taip garsus, kaip garsi yra senoji Karnako šventovė arba Sonehengė... O dabar apie jį mažai kas ir težino. Lietuva turėjo savus pradus, savarankiškos originalios kultūros pradus, bet, deja, jai nebuvo lemta išaugti į tvirtą milžiną — ji buvo užslopinta jau XIV, o gal ir XIII amžiuje, nes greta jos prigijo kitokia civilizacija, iš kitokio kelmo išaugusi ir persisunkusi krikščionybės bei feodalizmo dvasia."

O Karaliaučiaus profesorius Engelis sako:

„Tai buvo turtinga ir prabangi kultūra, kurią vokiečių ordinas sugriovė, kai XIII amžiuje pradėjo nukariauti prūsus. Ir taip iš pagrindų varė atvertimą į krikščionybę, kad šita išsišakojusi ir nuostabiai aukšta kultūra šiandien yra be pėdsako nuaidėjusi ir žlugusi."

Aš savo jaunystės dienomis Medvėgalį lankiau keletą kartų. Paskutinį kartą aplankiau jį beveik po 60 metų, 1956 m. Nors į jo viršūnę įkopti ir nebegalėjau, bet iš tolo gėrėjausi jo pasakišku paslaptingumu ir didumu. Jo didybės ir paslaptybės įspūdžių pagautas, ir parašiau legendą „Medvėgalio pilis".

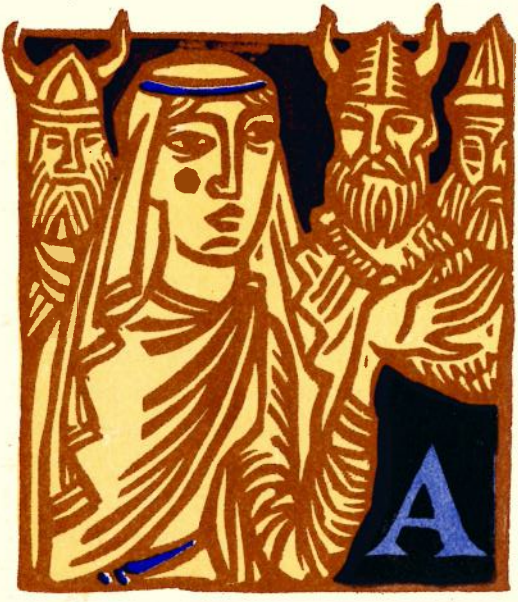

Aplinkui gūdūs šilai, klampios balos, klampios pievos, mauruoti vandens liūnai, raistai ir vėl miškai ir miškai. Tarp tų miškų kur-ne-kur pratėgėse praskintos margės — ariamų dirvų sklypai. Prie tų sklypų pamiškėse tūno susigūžusios, prie žemės šiaudiniais stogais pritū-

pusios samanotos lūšnelės. Tūno jos prie žemės pritūpusios ir, regisi, bijo, kad išlindęs iš miško kryžiuotis jų nepamatytų ar kitas kuris priešas žemaičio turtu nesusigundytų. Apie lūšneles nei tvorų, nei daržų, nei sodų, ir ne tik žmonių, bet ir gyvulių nematyti. Net šunelis, ir tas niekur nesiskardena, tik tamsioje, nykioje girioje nuolat tarškia, kalena snapais geniai margasparniai, kranksi juodieji varnai, vaitoja laukiniai karveliai, o šakotų ąžuolų ir eglių viršūnėse nuo saulės patekėjimo iki nusileidimo kliauga, lyg ką pasakoja strazdai giesmininkai, ir įvairių paukščių paukštyčių balsai balseliai pripildo mišką ir susilieja į vieną, nors skambią, bet nedarnią harmoniją. Tuo tarpu pratėgėse negirdėti triūsiančių žmonių šnekos, neatsiliepia miške jų dainų aidas, o ir darbuojasi jie tarytum paslapčiomis, tarytum ne sau ir ne savo margėse. Tylūs ir tie, kurie gano miškuose savo gyvulėlius ir sergsti juos ir nuo plėšraus žvėries, ir nuo pikto kryžiuočio akies. Tik retkarčiais išeina jie iš miško į aikštes pasidairyti, į stūksančią tarp raistų ir pelkių Medvėgalio pilį paveizėti ir laukų oru atsikvėpti. O Medvėgalis, regisi jiems, čia pat, bet pasiek tu jį žmogus, kad gudrus: jei neprigersi giliuose grioviuose, nenugarmėsi pelkių akivaruose, tai, prisikasęs kalno, tikrai galą gausi vilkaduobėse. Tik savieji, tik patikimieji žino į Medvėgalį per pelkes ir raistus kūlgrindžio kelią.

Medvėgalio pilies kampinio bokšto viršūnėje visuomet stirkso derva išteptas ir šiaudais aprištas aukštas stiebas. Prie jo nuolat stovi ginkluoti vyrai. Jie dieną naktį budi ir žvalgosi į tolimesnius ir artimesnius piliakalnius bei sargybos bokštus ir stebi visą apylinkę. Ir ant kitų piliakalnių taip pat dieną naktį eina sargybą ginkluoti vyrai, dairosi į visas puses ir seka plačią apylinkę, nes kryžiuotis gudrus, apgaulingas ir klastingas: kartais jis puola Žemaičių kraštą iš pietų nuo panemunės, kartais, susidėjęs su kalavijuočiais,— iš šiaurės vakarų ar iš kitur. Tačiau sumanus žemaitis visur pristatė jiems pilių, spąstų ir sudarė kliūčių. Tik iš Kuršių vilnių, Ventos miškų ir iš padubysio girių nesistiepia į dangų piliakalniai ir pilių sargybos bokštai. Nuo amžių ten niekas, be žvėrių ir paukščių, nesikuria ir negyvena. Per tuos tankumynus neįsilaužia į Žemaičių kraštą ir joks kitas priešas.

Bėda žemaičiams, kai ant kurio piliakalnio suliepsnoja stiebas ir į padangę iškyla kruvinų dūmų stulpas. Nepraeina nė valandėlė, ir tuojau suliepsnoja Padevyčio, Vederių, Bilionių, Lapočių, Baltininkų, Girnikų, Alkų, Sumanų, Treigių, Paršpilio piliakalniai, jiems atsiliepia Moteraitis, Sprudė, o šiaurėje nušviečia plačią padangę aukštoji Šatrija ir stačioji Girgždūta, ir baisi žinia apskrieja visą Žemaičių kraštą. Kas gyvas susirūpina tuomet savo gyvybe, savo turtu, savo artimaisiais. Seniai, moterys ir vaikai bėga slėptis į tamsias, nykias girias, į klampius raistus. Kiti varosi į gynimosi pilis savo gyvulėlius, gabenasi mantą. Pajėgesnieji vyrai skubiai balnoja žirgus, ginkluojasi kalavijais, buožėmis, saidokais, ir vieni traukia į pilis, kiti skuba priešui kelią pastoti. Kam kur slėptis, kam kur joti, jau iš anksto vadų pasakyta ir visa sueigose aptarta ir apsvarstyta. Kūlgrindį į Medvėgalį nurodo pabėgėliams piliakalnio sargybos vyrai. Jis toks painus, vingių vingiais iškraipytas, taip gudriai ir sumaniai užmaskuotas, kad be vadovų niekas kitas jo ir nežino: žingsnis nuo kūlgrindžio į dešinę ar į kairę — žingsnis į prarają, marmalynę ar į vilkaduobę, kurios dugnas aštriais ąžuoliniais kuolais dantytas. Bet kryžiuočiai, pažinę žemaičių gudrumą ir sumanumą, kitąsyk braunasi prie piliakalnio ir tiesiausiu keliu, neieškodami nei kūlgrindžio, nei brastos. Šimtai jų, geležimis apsikaustų, žūva pelkėse, raistuose, nugrimzta klampiose marmalynėse, su žirgais prigeria akivaruose ar, pasimovę ant aštrių ąžuolinių kuolų, miršta vilkaduobėse. Tačiau tie, kurie prisikasa prie Medvėgalio, patys nebebrangina savo gyvybės, nežino pasigailėjimo ir pilies gynėjams. Ir apgultieji iki paskutinio kraujo lašo ginasi nuo užpuolikų, ir jie nebebrangina savo gyvybės, ir kiekvienas tik trokšta kuo daugiau iššudyti savo priešų, kuo daugiau pralieti jų kraujo, kad ramia sąžine galėtų keliauti pas savo protėvių šešėlius, kur tik žuvusiems už laisvę ir už tėvynę vieta amžinose Praamžiaus dausose.

ieną kartą, o tai buvo 1329 metais, rudeniop, kryžiuočiai, pasikvietę talkon brolžudį Čekų karalių Joną, kuris atvyko į Žemaičius pagonių krauju savo baisios nuodėmės nuplauti, su didele kariuomene įsiveržė į krašto gilumą ir apgulė Medvėgalį, ant kurio buvo susitelkę apie porą trejetą tūkstančių pilies gynėjų su milžiniško ūgio karvedžiu Žilvinu.

Iš pradžių Čekų karalius, prisiartinęs prie piliakalnio ir pamatęs, kad jis tarp raistų, ežerų ir balų kaip sala plūduriuoja vandenyje ir kad pilies paėmimas bus sunkus ir pareikalaus daug aukų ir laiko, pasiuntė kelis riterius įtikinti žemaičių, kad jie pasiduotų geruoju. Kai pasiuntiniai prisikasė prie kalno, žemaičių karvedys Žilvinas paklausė:

— Kas jūs esate ir ko iš mūsų norite?

— Mes esame Čekų karaliaus Jono pasiuntiniai, o ko jis nori, mes tuojau pasakysime.

— Jei jūs pasiuntiniai, tai prašom į vidų.

— Mes pasiuntiniai krikščionys, mes jumis, pagonimis, nepasitikime.

— Su pasiuntiniais mes elgiamės kaip su pasiuntiniais, o su grobikais ar įsibrovėliais — kaip su tokiais. Tai ko Čekų karalius iš mūsų nori?

— Jo didenybė Čekų karalius Jonas žada dovanoti jums visiems gyvybę, jei jūs geruoju pasiduosite, sudėsite ginklus, priimsite iš mūsų krikštą šventą ir daugiau nebekelsite rankos prieš kryžiaus karių ordiną!

— Gyvybę duoda ir atima dievai, bet ne koks ten žemės karalius! — atsakė jam karvedys Žilvinas, paskui pridūrė: — O jūs paklauskite Čekų karalių, kuo mes jam kliūvame, ko jis atsibastė į mūsų kraštą,— juk jo karalystė mūsų žemių netgi nesiekia?

— Jūs neduodate jam ir mums plėstis į Rytus.

— O jūs gyvenkite savo žemėse, kaip mes gyvename, nesiplėsdami per jūsų žemes į Vakarus.

— Mus siunčia ir čia, ir į Rytus dievo vietininkas žemėje.

— Tai jis nori karaliauti žemėje, kaip jo dievas danguje?

— Jo norai ir valia — šventi mums ir jums!.. Mes laukiame jūsų atsakymo — taip ar ne?

— Mums reikia laiko pasitarti!

— Pasitarkite, tik ne ilgiau, kol pradės trumpėti žmogaus šešėlis,— atsakė pasiųstieji ir pažvelgė į saulę.

Tarėsi žemaičiai neilgai.

— Tai kaip, vyrai, ar pasiduosime geruoju ir priimsime jų krikštą ir dievą, ar visi mirsime už savo žemę, laisvę ir protėvių tikybą? — paklausė savo vyrų karvedys Žilvinas ir palaukęs kalbėjo toliau: — Pagalvokite, vyrai, gerai pagalvokite: jų tris ar keturis kartus daugiau negu mūsų! Gyviems išlikti nėra vilties nė vienam. Pasidavę geruoju, apsikrikštysime, priimsime jų dievą ir, sugrįžę į savo namus ir šeimas, vėl sveiki gyvensime ir nuolankiai vergausime atėjūnams!

— Geriau laisviems mirti, negu pavergtiems gyventi! — atsiliepė iš pilies gynėjų tarpo balsas.

— Pusta jų — pusta mūsų! — pritarė jam kitas.

— Ne su saule gyvensim! Ne su saule! — pradėjo šaukti iš visų pilies pasienių ir nuo kuorų.

— Diena mūsų — amžius mūsų!.. Geriau mirti, negu vergauti! — subruzdo visa įgula ir pradėjo grasinti ginklais ir kumščiais.

— Vyrai! — peršaukė visus rūstus ir tvirtas karvedžio balsas.— Jei taip, tai pasižadėkime, prisiekime savo dievams kiekvienas nukauti ne mažiau kaip po tris kryžiuočius. Kiek kuris nukausime, tiek turėsime sau vergų amžinose Praamžiaus dausose, o aš pasižadu nudėti jų triskart tiek, kiek turiu ant rankų ir kojų pirštų!

— Prie ginklų! Prie ginklų! — pradėjo šaukti iš visų pilies kerčių, nuo kuorų, nuo sienų ir nuo zomatų.

— Mirtis įsibrovėliams! Mirtis!.. Jie ne pasiuntiniai, o įsibrovėliai! Jie tik pasiųstieji!

— Karvedy! — sušuko iš apačios vienas karaliaus pasiųstųjų.— Šešėlis pradeda ilgėti: mes laukiame atsakymo — taip ar ne?!

Žilvinas palypėjo į kuorą ir taip atsakė karaliaus pasiųstiesiems:

— Kai šis kalnas suslugs, kai šios pelkės išdžius, kai šiuos raistuos sugargažėję rekežiai medžiai užaugs ir kai akmenys duona pavirs — tuomet mes tau, šunie kryžiuoti, geruoju pasiduosime ir tavo dievą savuoju pavadinsime!

— Mūsų keliolika vėliavų, o jūsų tik saujelė — mes jus išnaikinsime kaip kalno žiurkes! — pagrasė karaliaus pasiuntiniai.

— O kiek patys savųjų neteksite? — su panieka paklausė nuo kalno žemaičių karvedys Žilvinas ir paaiškino: — Kiekvienas mūsų esame savo dievams pasižadėję nudobti ne mažiau kaip po tris jūsiškius.

— Mes visi šarvuoti — mus apsaugos mūsų šarvai!

— O mes sudaužysime juos savo ąžuolinėmis buožėmis!

— Mūsų vienų riterių dvylika vėliavų. Kaip jūs įveiksite juos?

— Mes juos išsmaigstysime savo ietimis...

Kai pasiuntiniai pranešė karaliui žemaičių atsakymą, jis baisiai supyko, paliepė savo kariams tuojau supti piliakalnį iš visų pusių ir išstatyti sargybas, kad nei žvėris iš jo neišbėgtų, nei žmogus neišeitų. Kitiems kariams įsakė kirsti girioje medžius, vežti juos prie raistų ir balų, pinti plaustus, statyti tiltus ir tiesti kelius prie piliakalnio. Kadangi artėjo rudens liūtys, tai karalius skubėjo ir įsakė darbuotis be atvangos dieną ir naktį.

Sujudo sukruto grobio ir kraujo ištroškę ordino kariai. Pasitikėdami stipria sargyba ir dievo palaima, paleido pievose ir kviečių margėse ganytis savo žirgus, padėjo ginklus ir ėmė darbuotis piūklais ir kirviais.

Dieną naktį plušėjo ir apgultieji: pylė pylimus, stiprino pilies ąžuolinius rentinius, statė mietų statinius, gilino grovius, rausėsi žemėse kaip kurmiai ir ruošė puolikams spąstus.

Greit buvo nutiesta per balas, raistus ir Sietuvą keletas tiltų, iš Paršežerio atplukdyti plaustai, ir piliakalnio puolimas pagal karaliaus duotą ženklą prasidėjo iš visų pusių. Puolikai per griovius permetė savo prietilčius, pristūmė plaustus su taranais ir sienų griautuvais ir pradėjo daužyti kalno papėdės sustiprinimus — zomatus. Žemaičiai iš pradžių paleido į puolikus vilyčių debesį, iš svilksnių apipylė juos akmenų kruša ir pasirinkdami ėmė smaigstyti ietimis taranų ir griautuvų aptarnautojus. Tuos, kurie persirisdavo per zomatus, pasitikdavo ilgakočiais kirviais, buožėmis, kalavijais. O kai puolikai pralauždavo zomatus ir pasidarydavo sienoje angą, žemaičiai pro tą spragą ridendavo nuo kalno girnų didumo akmenis, kurie traiškė apačioje priešą ir savo sunkumu daužė prietilčius ir taranus. Kai zomatai jau buvo pralaužti keliose vietose, žemaičiai ant kryžiuočių prietilčių permetė savuosius prietilčius ir susiėmė vyras su

vyru. Kryžiuočiai kovėsi pasikeisdami, tuo tarpu žemaičiai gynėsi be poilsio ir kreipė didžiausią dėmesį į taranus bei sienų griautuvus, stengdamiesi juos arba nustumti nuo plaustų į vandenį, arba taip sugadinti, kad ne taip greit galima būtų juos pataisyti.

Greit grioviai prisipildė puolikų ir gynėjų lavonų, ir vanduo juose pasidarė tirštas ir raudonas. Kai vieni lavonai krito į vandenį, kiti grimzdo į dugną, lyg užleisdami vietą naujiems. Kovėsi dieną ir naktį be atvangos. Kiekvienas žemaitis kovėsi prieš šešis priešus. Kryžiuočiams, čekams ir samdytinei kariuomenei vadovavo pats karalius, o žemaičiams, pasak priešų kronikos, dešimties pėdų aukščio karvedys. Kai piliakalnio apačioje buvo išgriauti visi zomatai, žemaičiai pasikėlė į kalno viršūnę. Kai ir kryžiuočiai prikopė pilies sienas, aršiausia kova užvirė iš naujo. Apgultieji pylė nuo pilies sienų ant puolikų galvų degančią dervą, verdantį vandenį, prikopusiems užberdavo akis karštais pelenais, smėliu, nublokšdavo žemyn ąžuoliniais rąstais, tačiau puolikai, prisidengdami tam tikrais stogais „širmen", rausė kalno papėdę, kasėsi po sienomis ir griovė jas kitąkart ir ant savo galvų...

Pagaliau dešimtą parą žemaičiai pristigo ridenamųjų akmenų, pristigo dervos, iššaudė visas vilyčias, sutrupino į priešų galvas ąžuolines buožes ir išsvaidė ietis, bet pasiduoti gyvi nenorėjo. Čekų karalius iš naujo pasiūlė jiems pasiduoti ir pažadėjo likusiems piliakalnio gynėjams už narsumą dovanoti gyvybę. Karalius pasiūlė tik tada, kai pamatė, kad ir jo kariuomenė žymiai sumažėjo, o likusiems išsisėmė drąsa ir patvarumas, tuo tarpu jam reikėjo paimti dar keletą žemaičių pilaičių, apgrobti kraštą, pasimedžioti kuo daugiau belaisvių ir dar pajėgiems pasirodyti Prūsuose ir netuščiomis rankomis sugrįžti namo į Čekiją. Žemaičiai, kad galėtų prisikasti iš kalno akmenų, pasiūlė jam vienai dienai paliaubas padaryti — neva nukautiesiems palaidoti ir dėl sąlygų pasitarti. Karalius nesutiko ir, nedavęs žemaičiams nė atsikvėpti, vėl pradėjo pulti.

Pagaliau dvyliktą dieną sąjungininkai, paėmę pilį, rado kalno viršūnę gynėjų lavonais nuklotą ir krauju pažliugusią. Nukautųjų tarpe rado ir žemaičių vadą, dešimties pėdų žmogų milžiną. Kai apie tai pranešė karaliui, ir jis susidomėjo nukautu milžinu ir užkopė į kalną jo pažiūrėti. Dievobaimingojo kryžiaus kario nestebino kalno viršūnės vaizdas. Nesidomėjo jis ir išlikusiais gyvais žemaičiais, kurie, susispietę vienoje kalno

kertėje, su panieka ir neapykanta žiūrėjo į laimėtojus. Nors jie dar ir buvo gyvi, bet retas kuris nebuvo sužeistas ar pritrenktas; kiti, ir sveiki išlikę, iš nuovargio vos laikėsi ant kojų.

— Kur tas milžinas pagonis? — paklausė karalius.

— Štai, viešpatie, pažiūrėkite, kokios rankos, kokios kojos, o krūtinė krūtinė — kaip eržilo. Tikras laukinis!

Karalius prisiartino, apžiūrėjo lavoną iš visų pusių ir su pasibiaurėjimu paspyrė jį koja. „Lavonas" staiga atgijo, stvėrėsi ginklo ir dar gulėdamas norėjo kirsti karaliui, bet ginklanešiai išmušė jam iš rankų ginklą ir jį patį sukapojo kalavijais.

Tėvai vienuoliai, palydėdami karalių nuo kalno, paklausė, kas daryti su išlikusiais gyvais žemaičiais.

— Visus iššudykite ir nė vieno gyvo nepalikite! — įsakė supykęs karalius.

— O kokiu vardu prieš nužudant juos pakrikštyti?

— Nė vieno nepakrikštykite: tegul visi eina pragaran ir tegul juos ten per amžių amžius velniai mėsinėja! Prakeiktieji, ir visą savo mantą, ir maisto atsargas sudegino! — dar pridėjo karalius ir ranka davė ženklą žudyti piliakalnio gynėjus. Mat, jam gėda buvo su tokiu mažu belaisvių skaičiumi pasigirti Prūsuose ir pasirodyti Čekuose.

Kai visi pilies gynėjai buvo iššudyti, karalius sukvietė į kalno viršūnę visus vadus, kunigus, vienuolius, ir visi drauge pagiedojo pergalės giesmę, atlaikė mišias šventas ir padėkojo dievui už pagonių nugalėjimą.

Vakare karalius surengė vaišes kalno viršūnėje vadams ir didikams, o apačioje, ant prietilčių ir plaustų,— riteriams, broliams, broliukams, knechtams ir samdytinei kariuomenei, kurios skaičius taip sumažėjo, kad, kai vadai apžvelgė ją iš viršaus, nebesaldi pasidarė jiems ir pergalės puota.

Nakvojo karalius kalno viršūnėje.

— O kas ten vis dar nemiega? — vidunaktį paklausė karalius.

— Ten apačioje, viešpatie, vaitoja dar nepadvėsę pagonys.

— Pribaikite juos visus — jie man neduoda miegoti.

— Viešpatie, patamsy negi įžiūrėsi, kurie dar gyvi, kurie padvėsę visai, o visus negi išsmaigstysi kalavijais.

— Tai apipilkite juos degančia derva.

— Viešpatie, kad pagonys visą dervą ant mūsų galvų išpylė — visos statinės tuščios.

— Tai apliekite juos verdančiu vandeniu,— dar paliepė karalius, apsivertė ant kito šono ir užmigo.

Rytojaus dieną trimitai nuo kalno viršūnės paskelbė ginkluotis, balnoti žirgus ir traukti Žemaičių krašto plėšti.

ai kryžiuočiai ir jų sąjungininkai, paėmę Medvėgalį ir apiplėšę Žemaičių kraštą, su dideliu grobiu ir gausiu belaisvių skaičiumi pasitraukė į Prūsus, sugrįžo iš miškų ir raistų ir Beržės apylinkės pabėgėliai: moterys, seniai ir vaikai. Sugrįžę neberado ne tik savo maitintojų tėvų, vyrų, brolių ir mylimųjų bernelių, bet neberado nei savo namų, kuriuos dūmais paleido priešai, nei pasėlių margėse, kuriuos taip pat sunaikino tie patys grobikai, nei savo gyvulėlių, kurių nesuskubo išsivaryti į mišką.

Verksmas, klyksmas ir prakeikimas kryžiaus kariams aidėjo visame krašte, visose apylinkėse. Kas verkė savo tėvo, kas vyro, brolio ar mylimojo bernelio, o kas — senas ar jaunas — dūsavo palikęs vienui vienas kaip pirštas.

Užvis gailiau verkė, užvis labiau sielojosi ir dūsavo gražuolė Audronė, netekusi savo mylimojo bernelio, pilies gynėjų vado Žilvino. Ji gailėjosi, kad pasislėpė raiste, kad nežuvo pilyje kartu su savo Žilvinu. Jos širdis alpo iš skausmo, ir ji maldavo galingųjų dievų ir šaukė, pakėlusi

į dangų rankas, dešimteriopai atkeršyti vokiečiams už tiek nekaltai pralieto žemaičių kraujo, už tiek iššudytų vyrų, bernelių, už dūmais paleistas sodybas ir nuniokotus pasėlius.

Kai vieni taip aičiojo ir verkė prie gaisraviečių, kiti per kūlgrindį jau traukė į Medvėgalį, ir kiekvienas nešėsi po glėbelį malkų gynėjų palaikams sudeginti ir juos garbingai savo žemėje palaidoti.

Tris dienas ir tris naktis degino ir laidojo žemaičiai kalno viršūnėje savo maitintojų palaikus. Kiekvieną atpažintąjį apverkdavo savieji, kiekvieną apraudodavo raudotojos, o vaidilos ir vaidilutės meldėsi už visus ir aukojo Praamžiui aukas. O karvedžio Žilvino palaikams sudeginti sukrovė tokį didelį laužą, kad jo liepsna nušvietė visą apylinkę.

Po laidotuvių kas sugrįžo į savo gyvenvietes, kas apsigyveno stačiai miške po šakomis, kiti visai pasitraukė iš savo krašto, o jų vieton atėjo žmonės iš toliau. Pasitraukė iš Beržės apylinkės ir gražuolė dainininkė Audronė. Ji kalno viršūnėje prie savo žuvusio mylimojo, prie krivių, vaidilučių ir minios pasižadėjo amžinai tarnauti dievams, kurstyti šventąją ugnelę ir maldauti Praamžiaus sulaukti jai tos dienos ir tos valandos, kada ir žemaičiai dešimteriopai tiek pralies kryžiuočių kraujo, kada dešimteriopai tiek iššudys jų karių, ir kad tose skerdynėse žūtų ir jų vadas, kaip dabar žuvo žemaičių karvedys, jos mylimasis Žilvinas. Po priesaikos ji, krivių ir vaidilučių lydima, iškeliavo Palangos pajūrin amžinos ugnelės kurstyti ir pakely kryžiaus kariams kerštо skelbti. Keliaudami vaidilos dainavo apie Medvėgalio kalno gynėjų kovą ir mirtį sudėtas dainas ir ypač garbino karvedį Žilviną, kuris vienas iššudęs tūkstančius kryžiaus karių. Be to, vaidilos guodė žemaičius, kad dievai pamilo karžygį ir paskyrė jo dvasią saugoti Baltijos jūrą, daužyti, skandinti kryžiuočių laivus, kad niekada joks priešas neišsikeltų į Palangos krantą. Pasakojo vaidilos, kad Perkūnas apkarūnavęs Žilvino dvasią gintaro karūna ir apgyvendinęs ją jūros dugne atstatytuose Jūratės rūmuose.

Pasiekusi Palangos pajūrį, Audronė apsivilko vaidilutės rūbu, ant gelsvų kasų užsidėjo rūtų vainikėlį ir atsistojo prie Praurimės aukuro šventos ugnelės kurstyti. Kartais, didelėms bangoms siaučiant, ji prisiartindavo prie pat jūros, šaukdavo Žilvino dvasią ir klausdavo, kaip atkeršyti kryžiuočiams...

Praėjo keliolika metų. Per tą laiką atsigavo žemaičiai nuo padarytų jų kraštui kruvinų žaizdų: atstatė sudegintas trobas, prisiaugino gyvulių, paukščių, padaugino miškuose margių — ariamų dirvų sklypų, nauja siena apmūrijo išgriautus Medvėgalio zomatus, sustiprino pilies senuosius mūrus, išvedė naujus, dar tvirtesnius apsigynimo bokštus, ir vėl ginkluoti vyrai dieną naktį budėjo piliakalnio viršūnėje ir sekė tolimesnius ir artimesnius sargybos kuorus...

Vieną kartą, o tai buvo 1348 metais, rudeniop, pamatė Medvėgalio pilies vyrai, kaip toli toli vakaruose nušvito akiratis ir kruvinų dūmų stulpas iššovė į padangę.

— Šatrija! Šatrija, Šatrija mums ženklą paduoda! — sušuko vyresnysis vyras ir parodė savo bendrams į Šatrijos pusę.

Nepraėjo ir valandėlė, kai suliepsnojo Girgždūta, Padevyčio, Vederių, Bilionių ir kiti piliakalniai. Tuojau užsidegė ir Medvėgalio pilies kuoro viršūnėje stiebas ir pašvietė plačiai apylinkei.

Dar nepatekėjo ir saulutė, o jau visi žinojo, kad klastingas Klaipėdos krašto komtūras Markvardas Košau iš pasalų puola Žemaičių žemę.

Ir vėl sujudo sukruto žemaičiai: kas į girias, kas į pilis, kas savo kariaunai į pagalbą. Šį kartą jau nebe tik suaugę vyrai, bet ir paaugliai balnojo žirgus, ginklavosi, telkėsi į mažesnes ar į didesnes tytveikas ir traukė į tam tikras, dar iš anksto vadų nusakytas vietas.

Dar neužgeso ant sargybos piliakalnių stiebai ir laužai, o jau vienoje kitoje vietoje suliepsnojo kryžiuočių padegti kaimai, miškai, atskiros sodybos, ir kai padangė nušvito raudonais gaisrų atspindžiais, Žemaičių žemė vėl pasruvo žmonių krauju, ašaromis ir dejonėmis. Vieni, smulkieji Žemaičių kunigaikščiai, pamatę tokią daugybę priešų, atskubėjo į Medvėgalį, kiti, nesusitarę savo tarpe veikti prieš kryžiuočius bendrai, užsidarė savo pilyse ir manė arba atsilaikysią patys vieni, arba atsipirksią. Prie Medvėgalio kūlgrindžio pasidarė tokia spūstis, kad vadai pareigūnai nebežinojo, kuriuos pirma ir praleisti: šarvuotus karius, maisto tiekėjus ar visuomenės ir bendrojo turto gelbėtojus. O gaisrai nuo vakarų krašto plito vis smarkiau ir skverbėsi į Žemaičių kraštą vis giliau.

Skaudi žinia, kad kryžiuočiai vėl puola Medvėgalį, pasiekė ir Palangos pajūrį, ir šventą Gabiją. Audronė, neužmiršusi savo priesaikos, dieną naktį meldėsi ir galvojo, kaip nueiti pas savuosius, kaip padėti jiems atkeršyti. Jos akyse atgijo gimtasis kalnas su pilimi, koks jis buvo prieš aštuoniolika metų, apsuptas priešų, piktųjų kryžiuočių... Štai jie veža taranus, pina plaustus, stato tiltus... Tuoj puls mielą piliakalnį; ir vėl žus tūkstančiai brolių žemaičių, raudos, verks motutės, sesutės, mergelės... O kryžiuočiai prieš mūšį išsisi, daugelis puotauja, o jų arkliai vėl ganosi pievose ir kviečių margėse... Ūmai Audronė pakilo nuo aukuro papėdės ir nubėgo prie jūros. Ištiesusi į marias rankas, ji pradėjo šaukti iš vandens gelmių Žilvino dvasią ir klausti ją, kas jai daryti, kaip atlikti savo priesaiką,— kaip atkeršyti kryžiuočiams už 1329 metų žudynes. Ir staiga per jūros bangų mūšą išgirdo ji Žilvino balsą... Audronė puolė kniūpsčia ant žemės, veidu prisispaudė prie drėgno pajūrio smėlio ir, kai Žilvinas pakartojo savo patarimą, ji potekom nubėgo per kopas į Gabiją ir, atidengusi kriviui paslaptį, dviejų vaidilučių ir vaidilos lydima, miškais ir laukais nuskubėjo Medvėgalio gynėjams į pagalbą...

O kryžiuočių voros tuo tarpu, teriodamos kraštą, žygiavo ir žygiavo Medvėgalio link.

Pagaliau išlindo iš miško pirmutiniai geležimis apsikaustę jų riteriai ir, prijoję Medvėgalio raistus ir balas, sustojo. Prieš jų akis atsivėrė nepaprastas reginys: visas kalnas kaip kokia sala plūduriavo vandenyje, o patį kalną vainikavo dantytomis sienomis, apskritais bokštais akmeninė pilis. Piliakalnio gynėjai jau buvo suspėję užtvenkti ir visus upelius. Pakilęs vanduo apsėmė visas sausumas ir susiliejo su Paršežeriu, Lukštu ir kitais ežerais. Išėjo iš krantų ir Sietuva ir paslėpė vandenyje visus maskuotus kūlgrindžius. Iš tolo piliakalnis atrodė riteriams kaip visai negyvenama sala su užburta pilim: ne tik nesimatė, bet ir nesigirdėjo joje nei žmonių balsų, nei arklių žvengimo, nei galvijų maurojimo, nors pėdsakai rodė, kad jų ten prigrūsta devynios galybės. Žiūrėjo riteriai į piliakalnį ir

į pilį, gėrėjos ir negalėjo atsigrožėti. Ypač jų dėmesį kreipė aukštasis pilies kuoras, kuris iš tolo atrodė jiems it ant viso piliakalnio uždėta karūna.

Netrukus atvyko ir pats komtūras su visa savo galybe, su keliais tūkstančiais karių. Viena po kitos vis lindo ir lindo iš miško vėliavos, skiltys, mažesni ir didesni daliniai ir, komtūro paliepimu, viršininkų nurodymu, pradėjo supti piliakalnį iš visų pusių. Kai jau visas kalnas buvo apsuptas, trys kryžiuočiai, laikydami iškėlę komtūro vėliavą, plaustu priplaukė „salą" ir ordino vardu pareikalavo pasiduoti be mūšio. Ir jie, kaip kadaise Čekų karalius Jonas, pažadėjo visiems dovanoti gyvybę, jei gynėjai sutiksią atiduoti ginklus, apsikrikštyti ir būti nuolankiais ordino pavaldiniais. Kitaip, pagrasė jiems pasiųstieji, jie išnaikinsią žemaičius visus iki vieno, kaip tai padaręs ir Čekų karalius Jonas.

— Pusta jūsų, pusta mūsų — ne su saule gyvensim! — atsakė žemaičiai ir sviedė nuo kalno į juos keletą iečių.

Vienas pasiųstųjų nusirito nuo plausto, kitas suklupo, o vėliavnešys, pamėginęs plaukti, pasimovė vilkaduobėje ant ąžuolinio iešmo.

Dar iš vakaro apstatę piliakalnį sargybomis, sukūrė kryžiuočiai daugybę laužų, ant kurių virėsi sau valgio, kepė kepsnius ir per naktį ūžavo kaip savo žemėje ir vis giedojo pergalės giesmes.

Rytojaus dieną iš pat ryto prasidėjo ir darbas. Sekdami Čekų karaliaus Jono pėdomis, ir jie paleido pievose ir kviečių margėse ganytis palaidus savo arklius, o patys kirto medžius, vežė juos prie raistų ir balų, statė tiltus, pynė plaustus ir per pelkes tiesė prie piliakalnio kelius. Žemaičiai jiems netrukdė, nes ir trukdyti nebuvo kaip: kūlgrindžių nenorėjo savo priešams atidengti, o kautis vandenyje — tai ne miške ir lauke — žemaičiai nebuvo pratę. Ypač rūpinosi kalno gynėjai neduoti priešams išgriauti užtvankų. Tokiu būdu vanduo apie piliakalnį vis kilo aukštyn, ir grėsė pavojus apsemti tiltus, nunešti plaustus ir visą priešų darbą paversti niekais.

Kryžiuočių darbą atidžiai sekė nuo kalno viršūnės žemaičių vadai ir tarėsi, kaip kuo ilgiau laikytis ir kaip kuo daugiau iššudyti savo amžinų priešų.

Kai Medvėgalio viršūnėje tarėsi žemaičių vadai, kaip kuo daugiau sunaikinti priešų ir kaip kuo brangiau atiduoti savo gyvybę, tuo pat metu gretimuose miškuose didžiojo kunigaikščio pasiųsta pagalba, keli lietuvių pulkai, suko sau galvą, kaip padėti apgultiesiems. Pradėti mūšį vieniems su tokia didele vokiečių kariuomene būtų neišmintinga, nes kolei apgultieji nusileistų nuo kalno, kolei kas, kryžiuočiai suspėtų pirma sumušti vienus, o paskiau ir kitus. O susisiekti su apgultaisiais ir susitarti bendrai veikti per tankias vokiečių užtvaras nebuvo galima nei dieną, nei naktį.

Jiems besitariant, žvalgai sutiko miške beklaidžiojančią nebe jauną, bet nuostabiai dar gražią moteriškę ir atvedė į stovyklą. Jos balti rūbai buvo ilgi ir siekė iki žemės. Galvą gaubė tamsus gaubtas. Be to, ji buvo užsimetusi ant pečių ilgą apsiaustą.

— Kas tu esi ir ko čia ieškai? — paklausė ją vadas.

— Aš esu čia gimusi ir augusi, o atėjau iš Palangos pajūrio nuo šventos Gabijos aukuro. Aš vaidilutė Audronė. Atėjau čia pareikšti tau, vade, dievų valią, kaip sunaikinti mūsų priešus, piktus kryžiaus karius.

Tai tarusi ji nuleido apsiaustą žemėn, ir kariai pamatė jos vilnijančius plaukus ir mažutį rūtų vainikėlį ant išdidžiai pakeltos galvos. Jos akys tamsoje žibėjo kaip žvaigždės.

Visi nustebo. Vadas paprašė kalbėti — pareikšti dievų valią.

— Dievai lemia taip,— prabilo vaidilutė: — apsiūkite meškų kailiais eikliausią žirgą eržilą ir paleiskite jį į kryžiuočių ramiai besiganančius pievose arklius. O kai kryžiuočių arkliai, užuodę meškos kvapą ir pamatę tokią pabaisą, pasibaidys ir išlakstys į visas puses, tuomet riteriai pasileis juos vytis ir gaudyti, o jūs tuo metu pulkite savo priešus iš miško ir atskirkite vienus nuo arklių, kitus nuo ginklų. Kalno gynėjai, pamatę jus puolant kryžiuočius, jau patys susipras, kas jiems daryti... Tai tokia dievų valia! — užbaigė vaidilutė Audronė ir, nusilenkusi vadui, dingo miške.

Pasislėpusi miške, ji su dviem vaidilutėm ir vaidila kantriai laukė mūšio, visi keturi melsdami dievų pagalbos žemaičių kariams. O kariai griebėsi ieškoti meškos kailio ir tinkamo eržilo.

Kai kryžiuočiai jau užbaigė tiltų statybą ir kai tereikėjo tik atplukdyti iš Paršežerio plaustus ir ant jų sustatyti taranus, staiga piliakalnio gynėjai pamatė, kaip iš miško šuoliais išbėgo kažkoks keistas, gauruotas, pasišiaušęs gyvulys ir žvygaudamas puolė ramiai besiganančius pievose priešų arklius. Pasibaidę kryžiuočių arkliai vieni nurūko į lauką, kiti į mišką, dar kiti sulindo į raistus į marmalynes; o tie, kuriais vežė iš miško rąstus, bendro siaubo pagauti, apvertė vežimus, išdrabstė važmą ir, trypdami savo varovus bei pasitaikiusius karius, kaip padūkę pasileido bėgti, kur kojos neša. Sumišę kryžiuočiai, dar nesuprasdami, kas atsitiko, vieni pamanė, kad jų žirgus puola kokia nors miško pabaisa, kiti — kad pagonių dievas, ir atstatė prieš jį kryžiaus pavidalo kalavijų rankenas. Dar kiti mėgino nuvyti pabaisą žegnone, rožančiais, šventomis relikvijomis, bet tuo metu išpuolę iš miško lietuviai pradėjo juos skinti kalavijais, taškyti buožėmis, badyti ragotinėmis ir būriais imti į nelaisvę. Nieko nebegalėjo jiems padėti nei susigriebusio komtūro trimitai, nei keli tvarkingai mūšin įsitraukę riterių daliniai, nes juos užgriuvo nusileidę nuo kalno Medvėgalio gynėjai.

Kai buvo paimtas į nelaisvę pats komtūras ir iššudyti jį gynę riteriai, kiti jau nebesipriešino, o kiekvienas bėgo, kur kojos nešė, ir gelbėjo savo gyvybę. Į vakarą kryžiuočių kariuomenė jau buvo baigta naikinti. Kurie ir paspruko sveiki, tai galą gavo žemaičių giriose, ir tik retas kuris kaip šešėlis pasiekė Klaipėdą ir Prūsus. Žemaičiams atiteko visi kryžiuočių ginklai, šarvai, taranai, arkliai, maisto atsargos ir kitas grobis, kurio buvo prisiplėšę kryžiaus kariai pakelėje į Medvėgalį.

Išvadavo žemaičiai ir visus belaisvius.

Paimtą į nelaisvę komtūrą Markvardą Košau visų pajuokai pasodino ant to paties meškos kailiais apsiūto eržilo, užvedė ant Medvėgalio ir, atkeršydami už 1329 metais visus iki vieno iššudytus kalno gynėjus, sudegino ant laužo, o pelenus išbarstė į visas keturias pasaulio puses.

Vaidilutė Audronė, atkeršijusi už savo mylimąjį ir už iššudytus savo tautiečius, vėl sugrįžo į Palangos pajūrį šventos Gabijos ugnelės kurstyti ir savo amželio baigti.

Apie jos sumanumą ir atliktą žygį žemaičių liaudis iki pat krikšto dainavo sudėtas dainas ir statė ją pavyzdžiu visoms lietuvėms moterims, o jaunosios motinos dažnai savo pirmgimėms dukterims duodavo Audronės vardą, trokšdamos, kad ir jos, prisiklausiusios apie legendarinės vaidilutės žygius, išmoktų karštai mylėti savo gimtąjį kraštą, neapkęsti priešų ir neužmiršti jų padarytų tėvynei skriaudų.

1956 m.

PLATELIŲ EŽERO
PASLAPTIS

TAI
IŠAKYK MAN
DABAR-
GYVENTI
AR
MIRTI?

eniai seniai, labai seniai, kai dar Lietuvą valdė nuožmūs grafai, baronai ir kiti aukštieji ponai ir kai jie savo baudžiauninkus rykštėmis plakė ir mainė juos į šunis ir daiktus, Platelių ežero Pilies saloje stovėjo prabangūs rūmai. Tuose rūmuose gyveno Platelių ir kitų dvarų valdovas, senas našlys grafas su daugybe tarnų ir vienintele savo dukterimi gražuole Zifrina. Ji buvo tokių skaisčiai baltų veidelių, ežero gelmių spalvos akimis, bet kartu tokia paika ir išdykusi, kad žmonės praminė ją baltaranke ir dykaduone. Baltarankė dykaduonė grafaitė, kaip baltoji vandenų žuvėdra, buvo taip pamėgusi savo ežerą ir salą, kad tiek žiemą, tiek vasarą nenorėjo iš savo tėvo dvaro nė kojos iškelti. Apylinkių žmonės galėdavo matyti ją ir gėrėtis jos pasakišku grožiu tik iš tolo: vasarą — supantis jai savo baltame laively ant bangų, o žiemą, kai ji, apsisiautusi šermuonėlių kailinėliais, lengvose, pora baltų eržilų pakinkytose rogutėse skriedavo ežero ledu ir būdavo panaši į pasakų karalaitę ar į vaiduokliu pasivertusią sniegulę mergaitę. Pamatydavo ją dar parke, kuris

tuomet buvo nusitiesęs visa paežere, bet vėl tik iš tolo, nes ir į tą žemės dausų kampelį paprastiems mirtingiesiems, o ypač baudžiauninkams, kone mirties bausme buvo uždrausta be reikalo ir koją įkelti. Tame pasakiškame parke augo skeryčiojosi šimtamečiai ąžuolai, epušės, išlakios eglės, pušys; parko kraštus rietė maumedžių ir liepų alėjos; per vasarą parke žydėjo įvairiausi augalai, vėrė akį kiniškų rožių kerai, tvenkinyje plūduriavo vandens lelijos, ir paukščių čiulbėjimas pynėsi su žiedų kvapais.

Apie Platelių grafo turtus, apie jo salos rūmų prabangą, apie parką ir dukterį gražuolę sklido gandai po visą Lietuvą ir toli už jos ribų.

Daug jaunikių grafų, baronų ir kitų didžiūnų ponų siekė baltosios grafaitės rankos ir širdies, norėjo laimėti jos palankumą, bet išdidi gražuolė turtuolė visiems atsakydavo ir visas jų pastangas paversdavo niekais ir juokais. Jaunikiai kraustėsi iš proto, siuntė pas tėvą naujus ir naujus piršlius ir pasiuntinius, papirkinėjo grafo tarnus, grafaitės kambarines, kalbino ir ją pačią, bet visa buvo veltui — puikuolė ir nemanė tekėti.

Bet atėjo neramūs laikai: Lietuvą okupavo švedai, užpuolė Platelius, užėmė Pilies salą, o grafą su grafaite padarė jų pačių rūmuose belaisviais. Jei senas grafas ir nusiminė, tai gražuolė grafaitė kad bent kiek: ji ir švedų karininkus vertė pildyti savo užgaidas, davinėjo įsakymus jų viršininkams, pasipūtusiems generolams, ir elgėsi su jais kaip karalaitė su valdiniais.

Kartą Pilies salos rūmuose iškėlė grafas didelę puotą. Sukvietė visos apylinkės grafus, baronus, ponus bajorus, užprašė ir švedų armijos generolus. Visose ežero salose ir pakrantėse tai iškilmei pažymėti grafas paliepė uždegti dervos statines, o pačią Pilies salą įsakė taip nušviesti, kad ji atrodytų kaip saulėtą dieną. Dar prieš kelias dienas vienoje saloje piovė tai puotai veršius, kitoje darė alų, dar kitoje pynė iš gėlių ir žalumynų vainikus tiltui papuošti, o visų grafo dvarų sodininkai ir gėlininkai kaip įmanydami gražino pačią Pilies salą ir jos rūmus.

Suvažiavo grafai, baronai, ponai bajorai ir generolai. Pilyje liejosi vynas, putojo alutis, skambėjo sklidinos taurės, salose ir paežerėje liepsnojo dervos statinės, ir saldžios muzikos melodijos sklido ežero bangomis į krantą.

Puotai įpusėjus, parūpo jaunajai grafaitei ežero bangomis pasiirstyti, vandens lelijų pasiraškyti ir savo jaunikius naujomis išdaigomis palinksminti. Nuo vyno ir pokštų įkaito ir jos veideliai, ir ji, bemeilikaudama,

bejuokaudama su jaunikiais, sviedė į putojančias ežero bangas savo deimantais išpuoštas šukas ir sušuko:

— Ponai riteriai, kas jūsų narsesnis, kas jūsų drąsesnis, kuris išgriebs iš ežero gelmių mano deimanto šukas, tam, kas jis bebūtų, atiduosiu savo ranką ir širdį!

Subruzdo jaunikiai — ponai riteriai, grafai, baronai ir generolai, ir vienas jų tuojau šoko į ežero bangas, pasinėrė, bet, nieko nelaimėjęs, greit vėl išsikėlė. Pliumptelėjo vandenin kitas, pamėgino savo laimę trečias, ketvirtas, bet visi jie, nepasiekę ežero dugno, išsikėlė be nieko... Tik štai jaunasis grafaitės tarnas, vardu Gervazas, nusimetė švarką ir stačia galva nėrė į ežero gelmes.

Visi krūptelėjo ir nustebo. Krūptelėjo ir pati grafaitė...

Praėjo valandėlė, kita, trečia. Tarnas iš vandens nesirodė.

— Tas jau nebeišsikels,— lengviau atsiduso vienas grafaitę įsimylėjusių jaunikių.

— Tavo laimė, grafaite, kad neišsikėlė,— paguodė ją kitas jaunikis.— Jei būtų išsikėlęs, tai turėtum arba žodį laužyti, arba pažadą tesėti.

— Netikę tavo pokštai, mieloji dukrele,— pasakė jai ir tėvas grafas ir susiraukęs pridūrė: — Galėjo baigtis ir blogiau...

Tik štai vandenyje, ežero gelmėse, sublizgo deimantai ir į suribėjusį paviršių išniro pirma tarno ranka su deimanto šukomis, paskui išsikėlė ir pats žmogus.

Riteriai jaunikiai susiraukė, norėjo pagriebti iš jo šukas ir perduoti grafaitei, bet tarnas ranką atitraukė ir brangų galvos papuošalą ištiesė pačiai savininkei. Grafaitė išbalo, vienu metu dingo jos veidelių skaistumas, ir ji nenoromis ištiesė prie šukų ranką; tarnas susvyravo ir paklausė:

— Grafaite, kur tavo pažadai?

— Aš tik saldaus vyno paveikta pažadėjau.

— O aš dėl tavo vieno žodžio, vieno šypsnio savo gyvybe rizikavau!

— Su savo tarnais aš nejuokauju, tarnams aš tik įsakau.

— Tai įsakyk man dabar — gyventi ar mirti?

— Mirk! — šaipydamasi pakraipė galvą gražioji grafaitė.

Tuomet Gervazas sviedė atgalia ranka į ežero bangas šukas, paniekinamai pažvelgė grafaitei į akis, pasinėrė ir daugiau nebeišsikėlė.

Ponai magnatai tik susižvalgė ir, netarę vienas kitam nė žodžio, sugrįžo į pilį.

Puotauja ponai bajorai ir magnatai Platelių ežero Pilies salos rūmuose, liejasi putojantis vynas, alutis, skamba sklidinos taurės, salose ir paežerėse liepsnoja dervos statinės, ir saldžios muzikos melodijos garsai plaukia ežero bangomis į krantą, tačiau nebelinksmina gražuolės grafaitės jaunikiai, nebekrečia pokštų ir pati grafaitė, apsiblausė ir jos tėvas, senas grafas...

— Tu neliūdėk, dukrele, rytoj aš suvarysiu visų savo dvarų baudžiauninkus ir paliepsiu jiems ežerą kibirais išsemti ir tavo deimanto šukas surasti,— ramina ją tėvas.

Bet ne vien savo deimanto šukų gaili jaunoji grafaitė, ne vien dėl savo nepasisekimų graužiasi riteriai jaunikiai ir ne vien savo dukrelės liūdesiu susirūpino senas grafas, salos rūmų ir visų Platelių valdovas.

— Ei, tarnai! — suplojo delnais grafas.— Vyno daugiau, muzika linksmiau, šviežių gėlių!.. Ar verta dėl vieno mužiko sielotis!

Ir vėl liejasi vynas, skamba sklidinos taurės, linksmiau stengiasi groti muzikantai, bet veltui pilies rūmų šeimininkas nori pirmykštę nuotaiką grąžinti. Nuotaika nebegrįžta.

Nesulaukę aušros, paliko rūmus švedų generolai, išskubėjo namo kaimynai bajorai, lipšniausiai atsisveikino su grafu ir grafaite riteriai jaunikiai, ir pilyje pritilo. Salose ir paežerėje užgeso dervos statinės, rūmuose užblėso deglai ir žibintai... Sugulė tarnai, sumigo žmonės, užsidarė savo miegamajame ir baltoji grafaitė, bet miegas nelipdo jai akių: kaip gyvą mato ji savo ištikimą tarną Gervazą, kaip gyvas išsineria jis iš vandens su deimanto šukomis...

— Zifrina, imk savo deimanto šukas ir atiduok man, ką pažadėjai — savo ranką ir širdį! — girdi ji balsą už pilies sienų, salos pakrantėje.

— Atstok tu nuo manęs, dvasia piktoji! Nuramink jo sielą, viešpatie!— žegnojasi baltoji grafaitė ir aiškinasi: — Aš tik saldaus vyno paveikta pajuokavau: kokia gali būti mūsų santuoka — aš grafaitė, o tu mužikas!

Graužiasi, blaškosi jaunoji grafaitė po savo rūmus ir visoje pilyje nebesuranda sau vietos.

Rytojaus dieną suvarė grafas visų savo dvarų baudžiauninkus ir liepė jiems kibirais Platelių ežerą išsemti ir savo dukters deimanto šukas surasti. Grafo baudžiauninkų susirinko minių minios ir visus ežero krantus su kibirais apstojo. Kiti jau kasė žemes ir plūkė pylimus, už kurių tijūnų nurodymu turėjo vandenį pilti.

— O kas ten per triukšmas? — paklausė senas grafas tijūną, išgirdęs viename ežero krante žmonių bruzdėjimą.

— Ten, šviesiausias pone, tavo tarno skenduolio Gervazo motina savo sūnų aprauda ir iš sielvarto plėšosi.

— Duok jai dešimtį dukatų ir atleisk šiai dienai iš darbo,— paliepė grafas tijūnui ir padavė jam dešimtį dukatų.

Tijūnas nusiyrė į krantą ir po valandėlės sugrįžęs pranešė:

— Neima, jūsų šviesybe.— Ir grąžino grafui tą dešimtį dukatų.

— Ar jai dar maža?! — susiraukė grafas.— Mužikus aš perku ir parduodu po penkis dukatus! O jei ji nenori priimti mano malonės, tai įkrėsk jai šimtą rykščių.

— Palauk, tėve, aš pati noriu su ja pasikalbėti,— paprašė grafaitė tėvą ir savo baltuoju laiveliu nusiyrė į krantą.

— Tai kiek tu nori už savo sūnų? — paklausė grafaitė skausmo parblokštą motiną.

— Aš noriu, kad jūsų didžiūnų ponų veislė amžių amžiams iš šios padangės išnyktų ir kad jūsų čia daugiau nė kvapo nebeliktų,— atsakė jai pagiežos apimta motina.

— Kaip tu drįsti?! — sugniaužė savo kumštelius baltarankė grafaitė ir sukando dantis.

— Grafaite, tu ne grafaitė, o ežero ragana! Tu ir mano sūnų savo burtais užkerėjai! Tavo balti veideliai ir žalsvos akys, bet sąžinė juoda kaip pečiadengtė, o protas bukas kaip kumelės: kumelkakte tu!

— Pridėkite jai šimtą rykščių ir nuo manęs! — paliepė grafaitė tijūnui, sėdo į savo baltąjį laivelį ir sugrįžo atgal į salą.

Budeliai ir tijūnai sugriebė nelaimingą moteriškę už parankių, įmetė į laivelį ir nusiyrė su ja į Pliksalį, kuriame plakdavo plikai išrengtus žmones. Bet nelaimingoji moteriškė, nė šimto rykščių nepakėlusi, amžinai užmerkė akis.

Pasipiktinę baudžiauninkai metė kibirus, sviedė ežeran kastuvus, pagrasė kumščiais salos rūmams ir, pirmą kartą pasipriešinę savo ponui ir jo tijūnams, išsiskirstė į namus. Grafas siuto, šėlo, plūdo savo tijūnus, bet daryti nebuvo kas — visus negi nubausi.

Ir sekančią naktį išgirdo grafaitė salos pakrantėje skenduolio šauksmą:

— Zifrina, imk savo deimanto šukas ir atiduok man, ką pažadėjai — savo ranką ir širdį!

Ir taip kas naktį, kas naktį... Jau iš pat vakaro salos pakrantėse pradeda bailiai šnibždėtis švendrės, krūpčioti ajerai, linguoti meldai, į vidunaktį pakyla vėjas, bangų skiauterėmis pasišiaušia ežeras, ir, kai visai sutemsta, skenduolis Gervazas vėl atblizguoja su grafaitės šukomis ir, priplaukęs salą, vėl šaukia:

— Zifrina, imk savo deimanto šukas ir atiduok man, ką pažadėjai — savo ranką ir širdį!

Nebeištvėrė senas grafas salos rūmuose ir vieną naktį su savo gražuole dukterimi nežinia kur išsidangino ir daugiau nebegrįžo.

Pasitraukdami iš Lietuvos, švedai išsprogdino Pilies saloje rūmus, sudegino ąžuolinį tiltą į krantą ir išniokojo parką. Ir šiandien Pilies saloje tik rūmų pamatų akmenys giliai įsmegę žemėn teriogso, o giedrą dieną vandenyje galima įžiūrėti ir sudeginto tilto stypsančius ąžuolinius polius. Visa praėjo, visa išnyko, tik saloje ir parke dar išliko šimtamečių medžių, kurie, vėjo lankstomi ir šniokščiančių ežero bangų pritariami, byloja pasakoja apie kitados čia buvusį pasakišką kraštą, žydėjusią ponijos prabangą, turtus ir darbo žmonių vergovę. Pasakoja byloja ir apie buvusius Platelių valdovus, išdidžius grafus, kurie nepaliko pėdsakų, kad ką gero ir naudingo būtų žmonėms padarę.

Daug daug nuo to laiko jau metų praėjo ir daug daug iš Platelių ežero Babrungos upe vandens nutekėjo; jos liūnuose ir atavaruose iki paskutinio išnyko bebrai, o ir ji pati išseko ir susiaurėjo; pamiršo žmonės ir baudžiavą, ir išdidžius grafus, ir baltarankę dykaduonę grafaitę, ir jos auką — skenduolį Gervazą. Visa pamiršo, tik tą ežero pakrantę, kurioje skenduolio motina gražiąją grafaitę kumelkakte apšaukė ir grafus prakeikė, žmonės ir šiandien Kumelkakte vadina. Prigijo žmonėse iš tų laikų ir salų pavadinimas — Pliksalis, kuriame plakdavo plikai išrengtus žmones, Pilies sala ir Veršių sala, kurioje ponų puotai piaudavo veršius.

Nors jau daug daug metų nuo to laiko praėjo, bet prietaringi žmonės ir šiandien kalba, kad vasaros nakties mėnesieną ar kitą kurią vėjuotą dieną, kai subiūra ramus Platelių ežero plotas, o jo ribuliuotas paviršius putotomis bangų skiauterėmis pasišiaušia, ima švituliuoti grafaitės deimanto šukos; blyksteli jos čia vienoje, čia kitoje vietoje, bet gobšios ežero bangos viena akimirka vėl jas paneria ir vėl vandeny nuo žmonių akių paslepia.

1954 m.

ANYKŠČIŲ
PADAVIMAI

BUVO
TAI
1435

Ten, kur šiandien Šventosios ir Anykštos trikampyje įsikūręs Anykščių miestelis, pačioje aukštojoje vietoje, ant Kalitos kalno, kadaise buvo didelis bajoro Nykščio dvaras, o netoliese kalnuose — jo saugoma pilis Voruta. Nors pilis buvo paslėpta kalnuose, ją dažnai užpuldinėdavo kalavijuočių būriai, atsibastę Šventąja iš jos aukštupio. Mat, pilies rūsiuose bajoras saugojo paslėptus karaliaus Mindaugo turtus, sutarčių raštus ir kitas jo ir savo brangenybes. Pilyje nuolat budėjo stipri įgula.

Šiandien Anykščiuose bajoro Nykščio rūmų ant Kalitos kalno nė žymės neliko. O ant piliakalnio, kur prieš penkis šimtus metų stovėjo garsi Voruta, šiandien žemdirbiai sėja grikius, sodina bulves. Piliakalnio pagrioviais gerai dera kanapės. Iš pilies griuvėsių valstiečiai, skirstydamiesi į vienkiemius, prisivežė akmenų, ąžuolų ir senoviškų plytų.

Nors jau daug metų pilies kalnas noragais galandamas, bet dar ir šiandien ne iš visų pusių galima ant jo užkopti. Kalno dirvožemis pilnas akme-

nų, plytų nuolaužų, pastatų nuotrupų. Artojai dažnai randa jame senoviškų pinigų, išaria rūdies suėstų kardų, žalvario sagčių ir kitokių iškasenų. Giliau pasikasus, užtinkama požeminių urvų, akmeninių sienų, įvairių, matyti, kadaise vartytų žemės sluoksnių ir tebepūvančių ąžuolinių rąstų. Viena pilies kalno puse sruveno Vorelio upelis, kita — Volupis, atvestas iš toliau. Nors šiandien jie abu užakę ir apgriuvę, bet dar aiškiai matyti, kaip pilį kadaise iš visų keturių pusių plovė vanduo. Ir šiandien tebežymu, kur vartų, kur tiltų būta, kur pilies sienų eita, kurie grioviai žmonių iškasti, kurie vandens išgraužti.

Pilies kalnas taip gerai buvo pačios gamtos paslėptas tarp kalnų ir girių nuo pašalinių akių, kad ir šiandien jį nuo upės ir nuo šiaurės pusės miškai tebesaugo. Žmonės kalba, kad ant pilies kalno vaidenasi.

Daug anykštėnų amžių bėgyje mėgino atkasti piliakalnyje paslėptus karaliaus Mindaugo ir bajoro Nykščio turtus, bet vis veltui: vos tik kas prisikasa iki pelenų ir anglių sluoksnio, tuojau iš po žemių pradeda virsti troškūs garai, dujos, kad net kvapą užgniaužia.

Tvirta ir atspari buvo kadaise Vorutos pilis. Dažnai ją užpuldavo Livonijos ordino būriai, atsibastydavo pskoviečiai. Atlaikydavo ji ir savųjų puolimus, kai susivaidiję Lietuvos kunigaikščiai vesdavo tarp savęs naminius karus.

Turtingas ir galingas buvo ir Mindaugo palikuonis, Vorutos valdovas bajoras Nykštys. Jo dvarų žemės ir miškai siekė abiem Šventosios krantais toli į pietus ir šiaurę.

Bet kaip viskas čia žemėje praeina ir pasibaigia, taip praėjo ir pasibaigė ir Vorutos valdovo, bajoro Nykščio, giminė, jos garbė ir galybė. Atgyveno savo amžių ir Vorutos pilis.

Ne metai po metų, bet iš karto išnyko nuo žemės paviršiaus bajoro Nykščio vyriškoji giminė. Visi jie vieną dieną ir vieną valandą sudėjo savo karštas galvas anapus Ukmergės, ties sena Varkala, Žirnajų ežero pakrantėse.

Buvo tai 1435 metų rugpiūčio mėnesį, kai į bajoro Nykščio pilį ir dvarą atplaukė Šventąja Rygos kalavijuočių tytveikos su pačiu Livonijos ordino magistru riteriu Kerskorfu priešakyje. Sutiko juos ir priėmė bajoras Nykštys ne kaip priešus, o kaip draugus, kaip Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Švitrigailos sąjungininkus. Suspausta širdimi ir sukandęs dantis priėmė bajoras Nykštys po savo pastoge amžinus Lietuvos priešus. Juo labiau į juos šnairavo bajoras ir jo žmonės, kad atsibastėliai vežėsi su savimi daug ginklų, daug šarvų, plukdė upe ant sielių naujų patrankų ir kitos karo medžiagos, o maisto sau ir pašaro arkliams grobėsi pakelėje iš vietos žmonių.

— Bajore, jei nori, pamėginkime, ar aš iš savo patrankų, nenuimdamas jų nuo sielių, sutrupinsiu visą tavo pilį ir dvarą? Tokia pilis, atsiradus naujoms patrankoms, daugiau tinka karvėms laikyti, negu apsiginti! — pasityčiojo iš seno bajoro Livonijos ordino magistras Kerskorfas.

— Atidėk tai, riteri, kai grįšime atgal, nes gali tau šovinių pritrūkti,— dviprasmiškai ir ramiai atsakė jam senas bajoras Nykštys.

Rytojaus dieną kartu su kalavijuočiais išjojo karan prieš sukilusį kunigaikštį Žygimantą ir senas bajoras su savo devyniais sūnumis ir daugeliu žmonių. Visi bajoro sūnūs, kaip ir jis pats, buvo tikri „nykščiai": žemučiai, kresnučiai, bet platūs pečiuose, kaulingi ir raumeningi. Ir šiandien Užuonykštėje kresnus žemučius vyrus vadina „nykščiais".

Kai prieš išjojant išėjo iš margo rašyto svirnelio anyta su devyniomis marčiomis atsisveikinti su savo vyrais, bajoro kieme pakilo didelis verksmas ir klyksmas. Marčios verkė, klykė, laužė baltas rankas ir, apsikabinusios savo vyrus, nebenorėjo su jais skirtis. Užvis gailiau verkė, užvis labiau laužė savo baltas rankeles viena bajoro martelė, jo jauniausiojo sūnaus Putino jauna žmonelė Ona. Ji buvo jau krikščionė, gimusi Vilniuje ir neseniai atitekėjusi į bajoro Nykščio dvarą. Kaip apsikabino ji savo Putinėlį, kaip sunėrė savo baltas rankeles jam už kaklo, kaip prisispaudė

savo lieknu liemenėliu prie jo karštos krūtinės, taip ir nebenorėjo paleisti. Žirgas kojomis trypė, žąslus kramtė, kamanomis žvangėjo ir jauną žmonelę, pasikabinusią ant vyro kaklo, po kiemą nešiojo. O šaunus riteris Putinas viena ranka žirgą valdo, kita žmonelę prilaiko ir lyg nori ją nuo savęs atplėšti, lyg karščiau priglausti.

Pagaliau pripuolė prie jų anyta, aštuonios marčios ir jauną žmonelę plėšte nuo vyro atplėšė. Įsiviliojusios ją margan svirnelin, pačios verkdamos ramino.

O devyni broliai išsirikiavo ir, užtraukę karo dainą, išjojo iš savo tėvo dvaro. Kartu su jais išjojo ir tėvas, senas bajoras Nykštys. Išjojo, palikęs stiprią įgulą sergėti pilį ir dvarą.

Ilgai Šventosios pakraščiais skambėjo devynių brolių karo dainos, ir dar ilgai margoje rašytoje bajoro klėtelėje devynios marčios klykė.

— O ten kas per stebuklai? — staiga paklausė seną bajorą magistras Kerskorfas, prijojęs Šventosios krantą ir pamatęs anapus upės, ant Šventaragio kalno, dūmus.

— Tenai, riteri, mano laisvi žmonės, prieš išjodami karan, dievaičiui Kovui auką pakūrė,— šaltai paaiškino jam senas bajoras Nykštys.

Nors bajoras ir buvo pasikrikštijęs, bet labiau dar pasitikėjo senais dievais negu naujais ir prieš mūšį ar medžioklėje melsdavosi tik jiems.

— Bajore, aš vežuos su savimi keletą kunigų, jei nori, mes tuojau pakrikštysime tavo žmones,— pasisiūlė jam magistras.

— Riteri, atidėk tai, kai grįšime atgal, kitaip gali kunigų pritrūkti,— vėl ramiai ir dviprasmiškai atsakė senas bajoras Nykštys ir nujojo toliau.

Įsižeidęs magistras paliepė savo knechtams pasisklaistyti būriais po bajoro žemes ir padegti tuos kaimus ir ūkius, kuriuose tik užtiks bet kokius „pagonijos" pėdsakus. Kaip magistras įsakė, taip jo samdiniai ir padarė: ir šiandien tie kaimai ir paskiri ūkiai, kurie buvo magistro paliepimu sudeginti, vadinami Liepdegėnais. Daug jų, šitų Liepdegėnų, ir visi jie ne vienoje vietoje, o išmėtyti po miškus ir pelkes. Vėliau vietos administracija savo patogumui pradėjo vadinti vienus — Pirmaisiais Liepdegėnais, kitus — Antraisiais, Trečiaisiais, Tolimaisiais, Artimaisiais. Ir iki šių dienų tų kaimų ir vienkiemių ainių nepalietė jokia svetima dvasia, ir joks svetimas raugas juose neprigijo: darbštūs, statūs, mažai kalbūs, prietaringi, jie uoliai laikosi savo ir be miško, be balų nerimsta. Vėliau visus Liepdegėnus Žygimantas apdovanojo valakais.

Nuo Kavarsko aukštumų pamatė senas bajoras savo žemėse gaisrus ir suprato priežastį, bet nebuvo ką daryti: reikėjo skubėti kunigaikščiui pagalbon. Giliai užslėpęs širdyje magistrui pagiežą, jojo toliau.

Praėjo savaitė, kita. Daug ašarų išliejo jaunosios martelės, rymodamos ant dvaro kuorų ir savo vyrų sugrįžtant belaukdamos.

Užvis labiau sielojosi, už visas kitas marčias daugiau ašarų išliejo jauniausioji martelė, karžygio Putino žmonelė. Kaip krikščionė, ji jautėsi vieniša tarp kitų marčių, dar tebegarbinusių gamtos reiškinius. Vakarais ji nusileisdavo nuo Kalitos kalno prie srauniojo upelio, kuris tekėjo apačioje pro bajoro Nykščio dvarą, ir, atsirėmusi drebančios epušėlės, ilgas valandas išstovėdavo, neramias mintis begalvodama ir ašarėles beliedama. Ne tiek dangumi nukrisdavo nuriedėdavo žvaigždelių, kiek jaunoji martelė pernakt išliedavo gailių ašarėlių. Blyškus mėnulis dar labiau nublykšdavo, įsižiūrėjęs į liūdną, užverktą bajorės veidą, į bejėgiai nuleistas rankas, lyg verkiančio beržo šakas.

Berymodama vaizduodavosi ji sau, kaip ten jos Putinėlis su savais, o ne su priešais kariauja, kaip tie savieji vieni kitus žudo. Žudo ir žudosi ne tėviškėlę gindami, o dėl išpaikusių savo viešpačių, Lietuvos galiūnų, užsispyrimo...

Kitąsyk vaidendavos jai, kad jos Putinėlis guli karo lauke strėlės pervertas, ir nėra kas jam žaizdą aprištų, vandens atsigerti paduotų ir po šilta pastoge priglaustų...

...Linguokit kalne, rugeliai,
Žaliuokit, žalios lankelės...
Nėra žinelės nuo mano vyrelio,
Nuo mano Putinėlio, —

laužo baltas rankeles jaunoji martelė ir gailias ašaras lieja...

Patekėjusi saulutė ne kartą stebėjosi, pamačiusi jaunąją moterėlę toje pačioje vietoje, kur ją buvo palikusi nusileisdama.

O ten toli toli, anapus Ukmergės, ties Varkala, tarp Šventosios ir Žirnajų ežero, susirėmė tarp savęs du galiūnai, du Lietuvos kunigaikščiai: Švitrigaila su savo talkininkais gudais, čekais, totoriais ir Livonijos kalavijuočiais iš vienos pusės, Žygimantas su savo lenkais ir mozūrais — iš kitos. Nors neilga, bet žiauri ir kruvina buvo Lietuvos galiūnų kova:

žuvo visi devyni bajorai Nykščiai su savo tėvu priešakyje, žuvo ežero pakrantėse ir pats Livonijos ordino magistras Kerskorfas su visa savo kariuomene ir su visomis atsivežtomis patrankomis.

Retas kuris iš nugalėto kunigaikščio Švitrigailos valdinių sveikas paspruko: kurie ir liko mozūrų kardų nesukapoti, tai gyvi į paežerės prarajas nugrimzdo. O mūšį Švitrigaila pralaimėjo ir pats vos galo negavo tik per kvailą paiko magistro užsispyrimą ir dėl per didelio pasitikėjimo savo naujomis patrankomis.

Lenkai tą kruvinojo mūšio lauką savo kronikose atžymėjo „poboisko", o lietuviai jį iškreipė savaip ir toje vietoje įsikūrusį miestelį „Pabaisku" pradėjo vadinti.

Kai toji baisi žinia pasiekė bajoro Nykščio dvarą ir pilį, net apylinkės miškai aidėjo nuo nelaimingųjų našlių klyksmo ir verksmo. Visų skaudžiau, visų gailiau šaukė ir klykė bajoro martelė, jo jaunojo sūnaus Putino našlė. Neištvėrė ji tokio sielvarto ir, sunėrusi ant savo gelsvų kasų baltas rankeles, klykdama išbėgo iš bajoro rūmų ir pasileido stačiai prie upelio, kuris čia pat, pakalnėje, tekėjo...

Pribėgusi vandenin įšoko, pasinėrė ir... daugiau nebeišsikėlė. Ją nusivijo anyta ir aštuonios marčios; atbėgo iš dvaro žmonės, užmetė tinklą, su kabliais, su grėbliais pagraibė, bet vargšės jaunos našlelės nebesužvejojo. Taip ji nuplaukė ten, kur jos narsus Putinėlis galvelę padėjo.

Kitos našlės greit aprimo, apsiprato, užkurius užsiėmė, už nebajorų ištekėjo ir, pasidalinusios šešuro žemes, laimingai įsikūrė. Ir šiandien Pavarės ir Štakių miškuose ant kalnų glūdi paskiri kaimai bei ūkiai, lyg atskiros pilaitės — tai vis bajorų Nykščių našlių palikuonys.

Praėjo metai, ir amžiai sukako. Šventąja daug daug į marias vandens nubėgo. Bajoro Nykščio pilies ir dvaro nė griuvėsių nebeliko, tik tebestūkso Anykščių kalnuose vienišas kaip balnas dviem kuprom piliakalnis. Žmonės jo ir vardą užmiršo. O tą bevardį upelį, kuriame nusiskandino našlė bajorienė Ona Nykštienė, jos vardu ir pavarde pavadino. Ilgai niui, perduodami tai iš lūpų į lūpas, iškreipė, sutrumpino ir, vietoje Onos Nykštienės, pradėjo tarti „Onykštienės". Dar vėliau mokslininkai ir geografai pavadino ją Anykšta. O jos, Anykštos, ir Šventosios trikampy, prieš Šventaragio kalną, besikuriantį miestelį Anykščiais pradėjo vadinti.

1934 m.

OSETINŲ LIAUDIES MOTYVAIS

GRIEŽĖJAS
VIS
GRIEŽĖ
IR
GRIEŽĖ

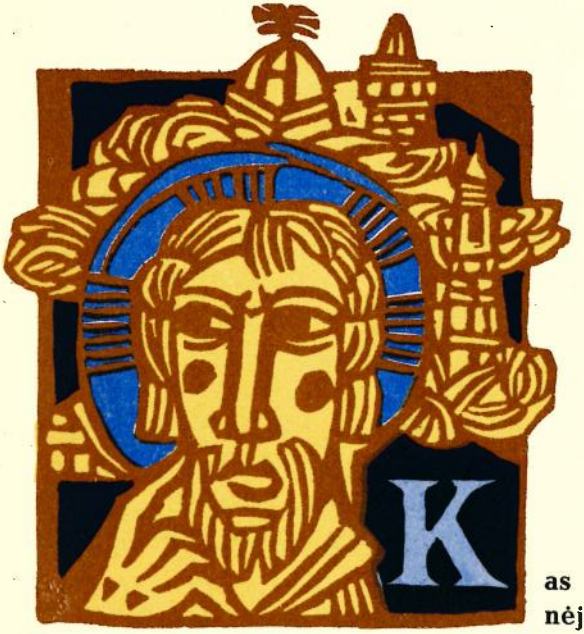

as yra buvęs Kaukaze ir nevažinėjęs Gruzijos Karo keliu, tas, galima sakyti, nėra regėjęs jo gamtos stebuklingųjų grožybių, nėra matęs augalų įvairumo ir kalnų gyventojų margumo.

Žmogus, šituo keliu važinėjęs, išsiveža savo atmintyje aukštus, dangų remiančius tolimojo Kaukazo kalnus, jų tamsiąsias bedugnes, ledynus, sniego laukus, ilgas perkalnes, mėlyno ūko pilnas tarpukalnes ir į jas su

didžiu ūžimu bei trenksmu krintančias upeles,— kur įkritusios, vos įžiūrimu siūleliu jos rangosi ir tęsiasi ilgomis, ankštomis perėjomis, graužda-mos plikas, uolotas pakriūtes ir dugnu risdamos akmenis bei uolų nuolaužas.

Vietomis keleivis, matydamas tokių gamtos grožybių, iš džiaugsmo ir malonumo taip atsitolina nuo paprastųjų, kasdieninių minčių ir rūpesčių, jog jaučiasi laimingas ir pasitenkinęs esąs.

Važiuojant šiuo keliu, regisi, kad kažin kieno milžiniškos rankos šimtus metų vargusios, gražindamos šitą kelią.

Garsieji, daug mačiusieji keliautojai alpininkai tvirtina, jog tokių gražių kalnų, tokių reginių ir tokio kelio, kaip Gruzijos Karo kelias, nesą dargi Šveicarijoje.

Gražūs ir baugūs savo paslaptybe Kaukazo kalnai, bet visų gražiausia, visų baugiausia ir visų paslaptingiausia Kistyno tarpukalnė.

Važiuodamas aštuntąjį varstą Darjalo tarpukalne, keleivis, jos stebuklingųjų grožybių sužavėtas ir baisaus įnirtusio Tereko dūkimo apsvaigintas, staiga išgirsta, kaip prie jo ūžimo ir trenksmo prisimaišo kažin koks ramus ošimas, panašus į jūros bangų šniokštimą. Terekas, tarytum tą ošimą išgirdęs, ūmai dar žiauriau pašoksta ir, kaip pasiutęs, ūždamas, trenkdamas, dugnu vartydamas akmenis ir grauždamas spaudžiančius jį kalnus, pasišiaušęs ir apsiputojęs, šokinėja per stačias uolas, lyg bijodamas ir skubėdamas, kad nesusiglaustų tarpukalnės sienos, neuždarytų jo šitame ankštame urve ir nesutrukdytų jam susilieti su Kistynėle. Po valandėlės prasiskiria aukšta Darjalo kalnų siena, ir prieš keleivio akis atsiskleidžia didingas ir kartu paslaptingas Kistyno tarpukalnės reginys. Įsivaizduok, skaitytojau, siaurą, didžiausių akmenų ir uolų užgriozdotą, debesyse nykstančią perėją, o jos viduriu iš po ledyno galvotrūkčiais bėgančią Kistynėlės upelę.

Nežinau, kas yra žemėje švaresnis už jos skaidrų vandenį ir nuostabesnis už tuos krantus ir tą tarpukalnę, kuria ji bėga.

Regis, jog angelai ir kitos palaimintosios dvasios kitados norėjo čia įkurti žemės dausą, panašią į dangaus; tam tikslui nuostabios tarpukalnės viduriu ištekino tyro vandens upelę, jos krantus papuošė dailiausiais vasaros kraštų augalais, uolas išrantė įvairių spalvų klodais, kalnų grandi-

nės viršūnes pabarstė baltu sniegu ir dar daug daug ko gražaus ir gero norėjo padaryti, bet vieną naktį piktosios pragaro dvasios, paties liucipieriaus vedamos, suskaldžiusios tas viršūnes, suvertė jas į tarpukalnę, išlaužė medžius, išmindžiojo žolynus, keliose vietose uolomis užvertė upelę... Tik kažin kieno sutrukdytos, nepabaigusios savo pragariško darbo, nelabosios pasišalino, dar daug palikusios kabot ant kalnų viršūnių ir skardžių pakriūčių į tarpukalnę nusvirusių, suskilusių uolų ir ledo gabalų, lyg grūmotų kiekvienai gyvybei, kuri drįsta šioje tarpukalnėje apsigyventi.

Ir tiesa, Kistynėlės upelėje nėra jokio vandens gyvio, o visoje tarpukalnėje nė vieno aūlo ir nė vienos kalnėno saklės, išskiriant keletą palapinių piemenims, kurie čionai viduvasarį, kai nuo artimųjų kalnų aptirpsta baugieji sniego gabalai, atsivaro dideles avių kaimenes. Ir tokia dykuma tyruoja kone per visą tarpukalnę. Tik retai kur tarp uolų ir didelių kaip namai akmenų auga kreivi medžiai, geltonuoja azalijos, rododendrai ir veša trąši žolė, kurioje slapstosi baikštieji taurai, laukinės ožkos ir kiti žvėreliai, o padangėse ereliai, kalnų karaliai, savo galingais sparnais raižo orą ir suka ratus apie savo sostus — nepasiekiamas kalnų viršūnes.

Kistyno tarpukalnė pasibaigia dideliu, dar mažai teištirtu ledynu, iš po kurio teka to pat vardo upelė. Iš pradžių ji zirzena ir knarkia per lygų, skliaustą tarpukalnės dugną mažučiais, srauniais upeliais; susitikusi pakeliui stačių uolų ir akmenų slenksčių, lyg nenorėdama iš anksto kovoti ir be laiko gaišinti savo jėgų, ramiai juos aplenkia ir pasislepia po uolomis, retkarčiais iš po jų pasirodydama lyg pasižvalgyti tolesnio kelio, kad išvengtų pavojaus ir kovos. Bet juo toliau, juo daugiau sutikdama kliūčių, pristigus kantrybės, staiga sumuša į vieną srovę visas savo jėgas ir išlenda iš po uolų baisi, įnirtusi ir galinga; išlenda, šniokšdama ir vartydama akmenis bei uolų nuolaužas, ir jau prieš nieką nebesilenkia ir nebeskiria draugų nuo priešų, o teška, šniokščia, šokinėja ir puola kiekvieną tvirtovę, kurią tik pakeliui sutinka. Bet dar iš tolo pamačiusi Darjalo tarpukalnėje su kalnais kovojantį ir ją viliojantį Tereką, aprimsta ir prieš pat karalienės Tamaros bokšto griuvėsius puola į jo prieglobstį. O tas, žiauriai nudžiugęs, griebia ją į savo glėbį ir grūdasi drauge į pačią tarpukalnės ankštumą.

Bet ne visados Kistyno tarpukalnė buvo toks tyrlaukis, toks baugus ir kartu toks gražus. Ne visados tokiu įnirtimu, be jokios kam naudos, tekėjo Kistynėlės upelė, ir ne visados tarpukalnė buvo užgriozdota akmenų ir uolų, kurios dabar daro ją nykią, baugią ir sunkiai prieinamą žmogui ir žvėriui. Kitados Kistyno tarpukalnė yra mačiusi ir laimingų laikų — ir net labai laimingų. Kitados joje gyveno laiminga ir visame Kaukaze garsi kistynų tauta, kuri skyrėsi nuo kitų kalnėnų giminių savo kalba, papročiais, kultūra ir turėjo savo vadą — Kistyno ir Darjalo tarpukalnių imamą. Tuomet šioje tarpukalnėje buvo keli turtingi ir visame Kaukaze garsūs kistynų aūlai, kurių mečečių bokštai savo aukštumu varžėsi su žemesniųjų kalnų viršūnėmis, o gražumu — su Persijos ir Mažosios Azijos mečetėmis.

Kistyno mečečių mulos buvo pagarsėję visame Kaukaze savo išmintingumu ir šventojo korano mokėjimu; kistynų vyrai — savo narsumu, miklumu ir iš pasalų puldinėjimu, o merginos — savo skaistumu: Kazbeko viršūnės sniegas temo prieš jų veido baltumą, tarpukalnės aguonų juodieji žiedai balo prieš jų akių, antakių bei kasų juodumą, ir maloniai teškančios Kistynėlės bangų ošimas nyko prieš jų kalbos ir dainų skambumą.

Gimė ir iki pilnų metų augo Kistyno tarpukalnėje padišachų, sultonų, chanų ir kitų Azijos valdovų haremų būsimosios žvaigždės ir perlai. Kas metai ilgos kuprių vilkstinės išnešiodavo iš Kistyno tarpukalnės į Persijos ir Mažosios Azijos miestus šimtus jaunų mergaičių parduoti turtingųjų musulmonų haremams.

Laiminga ir garsi buvo kistynų tauta, ir nieko jai netrūko. Visus savo kaimynus ji puldavo, visus grobdavo, vergdavo ir didelį išpirkinį imdavo, o jos niekas niekuomet nepuldavo, niekas jos negrobdavo ir nevergdavo, nors ji buvo visų mažiausia ir visų silpniausia tauta visame Kaukaze. O tai vis Alacho dėka, kuris visų labiausiai pamilo jų tautą ir apstatė ją iš trijų pusių aukštais, snieguotais kalnais, per kuriuos negalėdavo jų užpulti nė vienas priešas, o iš ketvirtosios — Darjalo tarpukalne, kurioje mažutė kistynų saujelė galėdavo atsiginti nuo didžiausių puolikų gaujų.

Daug kartų kistynų nuskaustosios tautos susidėjusios mėgino keršyti jiems — paimti tarpukalnę, išgrobti jų turtinguosius aūlus ir iki paskutinio pavergti kistynus, bet niekados joms tai padaryti nepasisekė. Už kiekvieną Darjalo tarpukalne padarytąjį žingsnį priešams tekdavo užmokėti savo narsiųjų kareivių galvomis, ir jie visados turėdavo, kistynų vejami, grįžti atgal, nepriėję net pirmojo aūlo, o nustoję didžiosios kariuomenės dalies. Ir po kiekvieno tokio puolimo per Kaukazo tarpukalnes ir tyrlaukius tekėdavo kruvinas Terekas, nešdamas į jūrą nelaimingųjų puolikų lavonus ir tuo apskelbdamas kalnėnams baisią keršytojų nelaimę ir kistynų laimėjimą.

Tuos priešus, kurie mėgindavo kistynus pulti per Kuru ar Kistyno ledynus, ar per kitus amžinai snieguotus kalnus, ištikdavo dar baisesnis likimas: vieni jų pražūdavo ledynų plyšiuose, kiti sušaldavo amžinojo sniego laukuose, dar kiti, paklydę debesyse, sukrisdavo į bedugnes, ir tiktai retas kaip šešėlis sugrįždavo į gimtuosius kalnus pranešti saviesiems apie baisią visos kariuomenės nelaimę.

Ilgai paskui po Kaukazo kalnus ereliai nešiodavo nelaimingųjų kaulus, tuo džiugindami kistynus ir graudindami kitus kalnėnus.

Tik vieną bėdą, tik vieną neramumą turėjo kistynai, ir priežastis to jų neramumo ir rūpesčio buvo tie patys kalnai, kurie juos gynė nuo priešų ir kuriuose nuo nebeatmenamų laikų gyveno galinga, nematoma kalnų dvasia — Dzuaras, kuri retkarčiais baugindavo kistynus ir neduodavo jiems ramumo.

Gyveno Dzuaras nepasiekiamose aukštybėse, Kistyno ir Kuru ledynuose, savo aukso, sidabro ir ledo rūmuose, kur niekuomet dar nebuvo žmogaus koja įžengusi, kur tik vieni debesys ropinėjo ir staugė kalnų pūgos, supildamos ir vėl išpustydamos sniego barchanus. Dargi ereliai neužskriedavo į tokias aukštybes.

Plati ir paslaptinga buvo Dzuaro karalija.

Daug bėdų ir nelaimių pridarydavo Dzuaras savo kaimynams kistynams. Nė vienas tarpukalnės gyventojas nebuvo tikras, jog ir rytoj besakys Alachui dėkui už savo laimingą gyvenimą, kaip jis sakė šiandien: visi gerai žinojo, kad kiekvieną valandą, kiekvieną akimirką jie gali nustoti ne tik visų savo turtų, bet ir savo gyvybės.

Kartais — kai ims Dzuaras linksmintis savo rūmuose, kai ims trypinėti ir šokinėti po ledynus, tai tik rieda iš po jo kojų į tarpukalnę ledo ir sniego gabalai, nešdami su savimi akmenis ir uolų nuolaužas.

Ir kiekvienas toks kalnų dvasios pasilinksminimas atimdavo kistynams keletą gyvybių ir sunaikindavo daug turto. O kartais, nežinia dėl ko supykusi ant kurio kistyno, paims ir paris nuo kalno akmenį, pakliudys į to ar kito kalnėno saklę ir sutrupins ją. Arba, linksmai žaisdama, paims sniego gabalą ir juo užvers visą avių kaimenę, kuri tarpukalnėje ramiai ganėsi; arba, sau pasigėrėti, sniegu užtvenks Kistynėlę ir paskui nuo ledyno grožisi, kaip upelė, išsiveržusi iš krantų, užpila kistynų aūlus ir kone pusę tarpukalnės. Užvis labiau nekentė kalnų dvasia medžiotojų, kurie drįsdavo prisiartinti prie jos karalijos, kur buvo daugybė taurų, laukinių ožkų ir kitų didelių žvėrių. Nedaug jų tesugrįždavo namo: vienus dvasia pasmaugusi įmesdavo į Kistynėlę, kitus nustumdavo į bedugnes, dar kitus sušaldydavo debesyse ir jau nebe gyvus nuversdavo nuo kalnų, o kai kuriuos gyvus paimdavo į nelaisvę ir laikydavo savo karalijoje. Nė vienas tokių belaisvių nebesugrįždavo į tarpukalnę...

Kistynai mėnesienomis matydavo ir pažindavo pražuvusiųjų medžiotojų šešėlius, gūrinėjančius po ledynus, bet nebegalinčius sugrįžti atgal į tarpukalnę.

Bet kistynai niekados nenusimindavo ir nė manyti nemanydavo apie išsidanginimą į kitus kalnus, kur negrėstų toks pavojus: kiek Alachas juos buvo apdovanojęs narsumu, tiek ir kantrumu.

Kiekvieną šventadienį mečetėse išmintingieji mulos jiems tvirtindavo, jog be Alacho valios ne tik nė vienas akmuo nenukrisiąs nuo kalno viršūnės, bet ir nė vienas plaukas nuo žmogaus galvos, o jei jau kam ką Alachas parašęs danguje gyvenimo knygose, to jokiu būdu žmogus nebeišvengsiąs.

Na, ar ne pats Alachas Mahometo lūpomis pasakė, jog kaip kiekvienas augalas turi savo kirmėlę, taip ir kiekvienas žmogus savo bėdą.

Jie ir patys gerai žinojo, jog kaip, nesusibadęs rankų, neprisiraškysi pakalnių radastų, taip, nepakentėjęs žemėje, neįeisi į Mahometo dausą, kur negi dykai linksminsies per amžių amžius su juodakėmis hurijomis...

Bet nė vienai Kaukazo tautai Alacho dangaus knygose nebuvo įrašyta tokia baisi nelaimė, kaip kistynams.

Dargi šventajame korane nebuvo minėta, jog Alachas kada nors už didžiausius nusidėjimus ką nors nubaustų taip, kaip jis nubaudė paskui savo mylimąją, ištikimąją kistynų tautą.

Bet jei taip ištiko, tai tokia buvo Alacho valia, ir dėl to tebūnie pagarbintas jo šventas vardas!

ieną vakarą Darjalo perėja į Kistyno tarpukalnę atėjo nepaprastas, keistas, apdriskęs ir dargi be ginklo keleivis, su mažyčiu ryšuliu ant pečių, o po pažastimi nešinas senu, labai aptrintu smuiku.

Kistynai, laikydami šventuosius Alacho įsakymus, mandagiai jį priėmė, kistynaitės apmazgojo vandeniu keleiviui nuvargusias kojas, pavalgydino, pagirdė ir ant minkšto persų kilimo paguldė ilsėtis.

Kistynai buvo papratę, kad kiekvienas keleivis, praleistas Darjalo tarpukalne, turėdavo jų imamui atiduoti ketvirtąją dalį savo turto, kurį jis drauge su savimi nešėsi arba vežėsi; o jeigu jokio turto su savim neturėdavo, tai privalėdavo atidirbti tam tikrą dienų skaičių.

Taip buvo ir su smuikininku. Kadangi jis su savim nieko neturėjo, išskyrus seną, aptrintą smuiką ir skarmalų ryšulėlį, tai gavo atidirbti prie imamo rūmų.

Kas vakaras griežėjas, pabaigęs savo darbą, pasiėmęs smuiką, išeidavo iš aūlo, įlipdavo į aukštą uolą Kistynėlės krante ir griežDavo.

Jo malonus, liūdnas ir kartais linksmas griežimas taip patiko kistynams, jog jie kas vakaras, susirinkę iš visų aūlų, atsidėję klausydavosi.

Ir pats imamas kartais nebeiškentęs išeidavo iš savo iškilnaus haremo nuo gražiųjų žmonų ir, užlipęs ant stogo, ilgas valandas rymodavo, klausydamas griežiant.

Ilgiau už kitus keleivius teko griežėjui dirbti prie imamo rūmų. Galiausiai jį taip visi pamilo ir taip jis visiems patiko, dargi pačiam imamui, jog išmintingieji mulos norėjo jam įkalbėti, kad įtikėtų Alachą ir jo pranašą Mahometą ir visam laikui apsigyventų tarp kistynų. Be to, jam žadėjo padovanoti turto ir keletą skaisčiųjų kistynaičių.

Tik buvo nelaimė, kad niekas su juo nemokėjo susikalbėti.

Kistyno ir Darjalo tarpukalnių imamui paliepus, buvo sušaukti visų mečečių mulos ir kiti išmintingieji, daug mačiusieji vyrai, kurie mokėjo daugeliu kalbų kalbėti.

Susirinko visi mulos, chadži, pirkliai ir kiti. Visi jie daug kartų buvo Mekoje ir Medinoje bei kitose tolimose šalyse, daug kalbų mokėjo, o dar daugiau jų girdėjo, bet nė vienas jų ne tik nesuprato griežėjo kalbos, bet dargi sakėsi niekur panašios negirdėję. Tačiau keistasis griežėjas dėl visų jų mėginimų ir prikalbinėjimų vien tik raukėsi, mojo ranka, kratė galvą ir kaip mokėdamas aiškino jiems, kad savo laisvės jis neatiduosiąs už jokius turtus ir už jokias gražuoles.

Pagaliau, trigubai daugiau dienų atidirbęs prie imamo rūmų, griežėjas, didžios kistynų minios lydimas, buvo išleistas pro aūlo vartus. Bet priėjęs prie tos uolos, ant kurios jis kas vakaras grieždavo, susimąstęs apžvelgė visus apie jį susirinkusius, tarpukalnę, ledynus, žiląjį Kazbeką, žėrintį visai apylinkei savo baltu sniegu, giliu meilės žvilgsniu apdovanojo gražuoles — ir jo akyse sužibo ašaros. Paskui jis įlipo į tą uolą ir, dar kartą apžvelgęs aplinkui, sudžirzgino smičium per stygas.

Visa aplinkui nutilo, nustebo ir įsiklausė.

Dargi visuomet paniuręs, susimąstęs ir vis kažkuo nepatenkintas žilasis Kazbekas, išgirdęs stygų verksmą, staiga nusikratė nuo savo galvos debesis, prasklaidė kaktoje raukšles ir vienu kartu tartum nudžiugo ir nustebo, lyg išgirdęs tai, apie ką jis tiek amžių mąstė.

Nustojęs baisiai kaukti, įsiklausė ir Terekas, ir Kistynėlė, ir nebylės uolos, ir kalnų dvasia Dzuaras.

O griežėjas vis griežė ir griežė — ir juo tolyn, juo graudyn ir graudyn. Jau ir saulė nusileido, ir paskutiniai jos spinduliai nustojo žaidę su Kazbeko viršūnės sniegu.

Darjalo tarpukalnėje pakilo rūkas, ir mėnuo iš už ledynų pasirodė, o griežėjas vis griežė ir griežė, ir iš jo akių per veidą riedėjo didelės ašaros. Ir žmonės verkė. Kartais smuikininkas begriežda mas lyg alpsta, ir tada vos begirdėt smuiko stygas vaitojant; bet ūmai, apmetęs giliu žvilgsniu gražuoles, kalnus, tarpukalnę, visas sujuda, sukruta... o stygos, jo jausmų užgautos, sudreba suspiegia ir, lyg springdamos ašaromis ir vaitodamos, pripildo graudaus verksmo visą tarpukalnę.

Dažnai nuo ledynų Dzuaras klausydavos dailiųjų kistynių dainelių, gėrėdavosi jų šokiais, juokavimais ir kitais pasilinksminimais, dažnai po visą tarpukalnę skambėdavo skardžios kistynų karo dainos, ir kas rytas ir vakaras iki jo karalijos iš tarpukalnės vėjas atnešdavo graudžius mulų niūniavimus ir šauksmus, bet nieko panašaus į smuikininko griežimą kalnų dvasia niekados dar nebuvo girdėjusi. Ir panūdo ji, kad griežėjas visados pasiliktų Kistyno tarpukalnėje ir kad visados, kiekvieną naktį, tiktai jai vienai griežtų, ir kad niekados jo griežiant nebeklausytų nė vienas žmogus. Kaip sumanė, taip ir padarė; staiga ledynuose pasigirdo baisiausias trenksmas, ir visi kalnai sudrebėjo.

Nesuskubo žmonės ir susigriebti, kai iš visų pusių ėmė krist į tarpukalnę ledas, sniegas, akmenys, ir su didžiu trenksmu ir žemės drebėjimu visas Kistyno ledynas, raudamas pakeliui medžius ir kalnų viršūnes, nušliaužė į tarpukalnę.

— Allach kerim! Allach kerim![1] — kaip vienas sušuko visi kistynai ir pirmą bei paskutinį sykį pamatė kalnų dvasią Dzuarą, kuri, perskėlusi pusiau Kuru kalno viršūnę ir vieną jo pusę sugriebus į glėbį, sviedė į tarpukalnę, stačiai į griežėją. Nepraėjo ir valandėlė, kai visa Kistyno tarpukalnė, visi aūlai su visais gyventojais buvo amžinai palaidoti po sniegu, ledu ir akmenimis. Gyvi išliko tik tie kistynai, kurių tuo laiku nebuvo tarpukalnėje.

Kaimyninės tautos, nakčia išgirdusios kistynų kalnuose didelį trenksmą, labai nusigando, bet rytą nudžiugo, sužinojusios apie baisiąją savo priešų nelaimę, ir kartu nustebo, pamačiusios Tereko vietoj gryną akmenyną.

Tris dienas ir tris naktis veržėsi Terekas per sniegą, ledą ir akmenis, nuo Kuru kalno ant jo užgriuvusius ir laikinai Darjalo tarpukalnėje jį suturėjusius. O Kistynėlės upelė ir po šiai dienai su jais tebekovoja. Li-

[1] Alachai, gelbėk! Alachai, gelbėk!

kusieji nuo tos baisiosios katastrofos kistynai tuojau išsidangino į svetimus kalnus. Ir šiandien Kistyno tarpukalnėje nė vienas jų ainis ne tik nebegyvena, bet ir nemedžioja. Ir nė vienas kistynas dabar nepraeina ir nepravažiuoja Kistyno tarpukalnės, neapsimazgojęs rankų bei kojų Kistynėlės vandeniu ir iš šventojo korano nesukalbėjęs maldelės už kitados čia gyvus palaidotus savo garsiuosius protėvius. Kiekvienais metais tam tikrą dieną kistynų mulos ir chadži susirenka iš visų kalnų į Kistyno tarpukalnę ir čia, šniokščiančios Kistynėlės krante, laiko už negyvėlius pamaldas ir atlieka tikybinius apsiplovimus.

Kalnų vadovai pasakoja keliauninkams, jog kiekvieną naktį iš po uolų bei akmenų išlendąs apdriskęs, su ryšuliu ant pečių ir juoda skrybėle ant galvos smuikininkas, atsistojąs ant uolos, griežiąs, o kalnų dvasia žiūrinti nuo ledyno, klausanti ir retkarčiais žaisdama ridinėjanti į tarpukalnę akmenis bei sniego grumulus. Ir vargas tam drąsuoliui, kuris išdrįstų naktį ateit į tarpukalnę smuikavimo pasiklausyti. Nė vienas kalnų vadovas už jokius pinigus nepasiliekąs su keliauninkais nakvoti Kistyno tarpukalnėje...

1905 m.

GRUZINŲ LIAUDIES MOTYVAIS

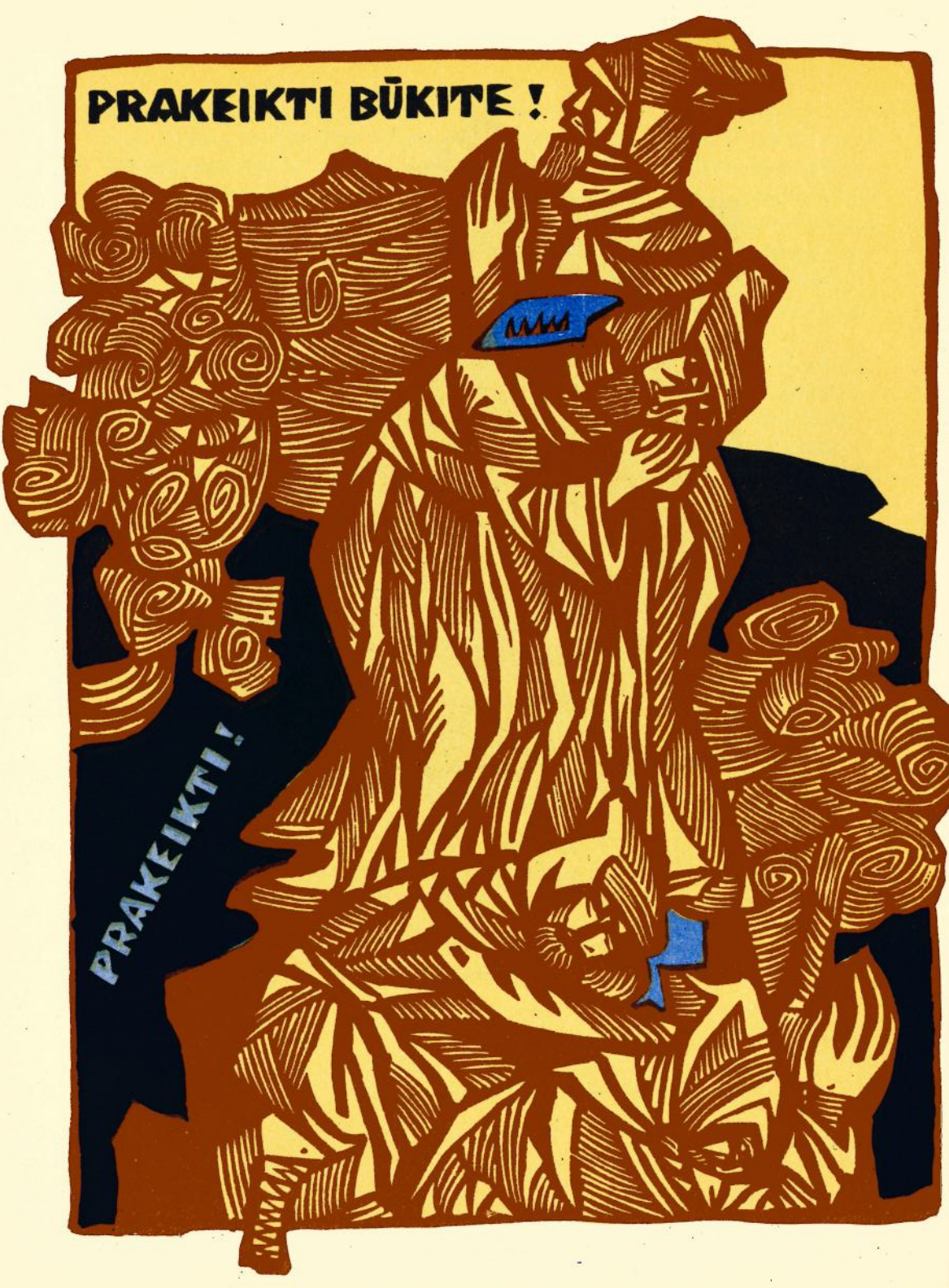
PRAKEIKTI BŪKITE !
PRAKEIKTI !

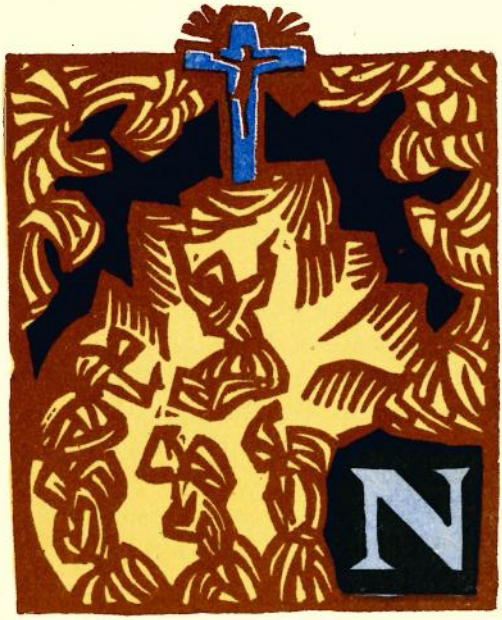

iekados dar Gruzijos nebuvo ištikusi tokia didelė nelaimė, o gruzinai taip nusilpę, kaip tais sunkiaisiais laikais. Buvo tai visų baisiausioji gadynė iš visos gan nelinksmos Gruzijos istorijos. Ir jei Gruzija nežuvo tada, tai, pasak senelių ir žmonių dainų, tik buvusi tokia dievo valia.

Nesuskubo dar gruzinai išvyti iš savo šalies turkų ir šiaurės kalnėnų, kai iš pietų įsibrovė su didele kariuomene pats Persijos padišachas ir, keliose kautynėse nuveikęs gruzinus, artinosi į Gruzijos sostines Mcchetą ir Tbilisį. Turkai ir šiaurės kalnėnai, išgirdę apie gruzinų kariuomenės žlugimą, grįžo atgal ir vėl ėmė plėšti ir deginti šalį.

Tikėtis iš kur nors pagalbos gruzinai negalėjo. Visi jų kaimynai buvo musulmonai, didžiausi gruzinų krikščionių priešai. Beliko tik atsiduoti

dievo globai ir nugalėti priešą arba mirti kovos lauke. O gruzinai anais laikais tam tik ir gimdavo.

Kiekvienas vyras, kuris tik sugebėdavo valdyti kardą, palikęs namus ir nenudirbtus laukus, eidavo, pasiėmęs ginklus, ant priešo, o moterys, vaikai ir seneliai slėpdavosi neįeinamųjų miškų tankmėse ir stačių kalnų urvuose. Dienomis tada Gruzija būdavo panaši į tyrumas, o naktimis šen bei ten tviskėdavo ir gesdavo kruvini gaisrų atspindžiai, mirgėdami įvairiomis spalvomis snieguotose kalnų viršūnėse.

Netrukus pasirodė ties Tbilisiu pirmieji padišacho kareivių būriai, o rytojaus dieną atvyko ir pats valdovas su visa savo kariuomene. Kaip audra užpuolė persai nesuskubusias susirikiuoti gruzinų eiles ir pirmąsias jų klote iškiojo, bet kitos jėgos dar visą dieną grūmėsi su daug kartų didesne persų galybe ir tik vakarop, galutinai suardytos ir nugalėtos, pasitraukė ir užsidarė Mcchete ir Tbilisio tvirtovėje Meteche. Ištisą naktį be perstojo daužė įnirtę persai tvirtovių sienas, veržės į vidų, šimtais lipo ant sienų ir šimtais lavonų krito atgal. Tik anksti rytą buvo paimtas Mcchetas, o dienovidy griuvo ir Tbilisio tvirtovė Metechas, kur buvo užsidarę patys narsieji kariai su savo kunigaikščiais. Nors tvirtovės sienos griuvo, tačiau išlikusieji gruzinai nutarė gyvi nepasiduoti ir, susispietę didžiajame Metecho bokšte, guldė šimtus persų. Kiek tik jųjų įsiveržd avo į vidų, tiek išmesdavo gruzinai lavonų, kad būtų erčiau grumtis ankštuose bokšto tarpsieniuose.

Per visą grumtynių laiką padišachas, didelės minios mažesniųjų chanų ir bekų apsuptas, stovėjo ant Mta-Cmindos kalno ir nekantriai laukė persų laimėjimo. Bet saulė leidos vis žemyn ir žemyn, o ant Metecho vis dar tebeplevėsavo Gruzijos vėliava. Tada įtūžęs padišachas nusiuntė kelis bekus pranešti vyriausiajam kariuomenės vadui, kad jei iki saulei nusileidžiant nesuplevėsuosianti ant Metecho bokšto musulmonų pranašo vėliava, tai jis liepsiąs savo tarnams išrėžti jam iš nugaros diržą.

Bet ir tai negelbėjo.

Juo pikčiau veržėsi persai į bokštą, juo karščiau juos atgal stūmė gruzinai. Prieš saulei nusileidžiant, vyriausiasis persų kariuomenės vadas, pamatęs, kad bokšto nepaimsiąs, šoko nuo Metecho sienų į putojančias Kuros bangas ir nusiskandino; o bokštas tik ryto metą buvo paimtas, kai pats padišachas ėmė kariuomenei vadovauti.

Nugalėjęs gruzinus ir užėmęs abi jų sostines, Mcchetą ir Tbilisį, padišachas iš pradžių iškilmingai padėkojo Alachui už krikščionių nugalėjimą, o paskui pasiskelbė visos Gruzijos valdovu ir, apsigyvenęs Meteche, vienas gruzinų cerkves griovė, kitas pavertė mečetėmis, kankino krikščionis ir varu vertė juos musulmonais. Išlikusiems gruzinams ir miestų seniūnams paskelbė, kad jei jie per keturias dienas ir per keturias naktis nepristatysią jam dviejų maišų aukso, dešimties tūkstančių arklių ir tūkstančio skaisčiausių mergaičių, tai ten, kur pereisiąs jo arklys, šimtą metų žolė nebeaugsianti.

Pristatyti dešimt tūkstančių arklių, nors vargiai, bet įstengė gruzinai, o apie tūkstantį skaisčiųjų mergaičių bei du maišus aukso ir svajoti negalėjo, nes ne tik visas skaisčias, bet ir bent kiek gražesnes mergaites buvo jau išrankioję turkai, lezginai ir kiti šiaurės kalnėnai; o auksą vieni gruzinai per ilgą kovos metą visai buvo išleidę, kiti slėpė jį kalnuose ir miškuose, ir tokiu trumpu laiku niekas jo pristatyti negalėjo.

Gruzijos kalnuotojoj šiaurėj, kur devynis mėnesius per metus žemė esti sniegu apklota, ant sunkiai prieinamos kalno viršūnės, Kazbeko papėdėje, stovėjo senas, turtingas šventosios Ninos vienuolynas. Ne vieną kartą buvo kreipęsi gruzinai į šventosios Ninos vienuolius, ir ne vieną kartą gelbėjo brolija savo tėvynę nuo didelių nelaimių,— čia pinigais, čia sumaningais patarimais. Ir šiuo žygiu gruzinai nutarė kuo veikiausiai kreiptis į savo gelbėtojus.

Bet tuo laiku sunku buvo juos pasiekti. Visi kalnai, per kuriuos ėjo į vienuolyną siauri takeliai, buvo dar apdengti gilių giliausio sniego, ir dažnai atsitikdavo, kad sniegynai užgriūdavo aūlus, užklodavo miškus, kelius. Nežiūrint to, atsirado keli narsuoliai, gimę ir augę kalnuotojoj šiaurės Gruzijoj, kurie, pasiėmę raštus į šventosios Ninos vienuolius ir prisikrovę ant asilų maisto, šiltų drabužių, virvių ir kitų reikalingų laipioti po kalnus daiktų, leidosi į netolimą, bet sunkią ir pavojingą kelionę.

Didelė žmonių minia ir dvasininkai, palydėję juos iki snieguotųjų kalnų, melsdamies pasiliko apačioj laukti jų laimingai pargrįžtant.

Dvi dienas ir dvi naktis lipo narsūs gruzinai į kalnus ir tik trečiąjį vidunaktį, privargę, nušalę, išalkę, nustoję pakeliui didžiosios dalies savo draugų ir gyvulių, kurie nukrito į bedugnes, pasiekė kalno viršūnę ir pasidūzgeno į vienuolyno vartus.

eveikiai įsileido juos į vidų nusigandę vienuoliai, nes niekados dar šiuo metu nebuvo jų aplankęs nė vienas žmogus; dargi aršūs ingušai ir laipiotojai chevsurai niekados šiuo metu vienuolyno nepuldavo.

Ištisus devynis mėnesius vienuoliai būdavo atskirti nuo viso pasaulio. Užtat viduvasarį, kada aptirpdavo žemesniųjų kalnų sniegas ir nuslūgdavo ledynų upeliai, vienuolyną aplankydavo daugybė žmonių ir sunešdavo daug pinigų ir maisto, kurio užtekdavo brolijai visiems metams. Per tuos tris mėnesius ne tik gruzinai vykdavo būriais ir visais takais į šventosios Ninos vienuolyną, bet lankydavo jį ir kitų krikščioniškųjų šalių žmonės: atkeliaudavo net tolimosios Graikijos ir Balkanų gyventojai. Per tuos mėnesius dieną ir naktį skambėdavo vienuolyno varpai, degdavo žvakės ir būdavo laikomos pamaldos. Kaip trys dienos prabėgdavo tie trys mėnesiai, ir vienuoliai nepastebėdavo, kaip vėl ateidavo nuobodi žiema.

Pirmajam sniegui kalnuose iškritus, visi maldininkai skubėdavo nusileisti nuo kalno žemyn, ir vieną dieną nebelikdavo vienuolyne nė vieno svetimo žmogaus. Išlydėję paskutiniuosius maldininkus, sueidavo visi vienuoliai į didįjį bokšta ir ten pasimeldę skaitydavo ir skirstydavo suneštąsias dovanas bei auksą, o suskaitę ir sutvarkę, slėpdavo jas vienuolyno landynėse.

Nuobodžios būdavo vienuoliams žiemos. Kartu su žmonėmis išskrisdavo iš vienuolyno pastogių ir visi paukšteliai. Skrisdavo jie į pietuose visados žaliuojančius, mėlyno ūko aptrauktus klonius, kurie nuo vienuolyno kalno viršūnės buvo panašūs į jūras su daugybe iš vandens kyšančių

uolų ir salų. Iš kitų trijų šonų aplink vienuolyną stovėjo amžinai sniegu oti kalnai su Kazbeku viduryje, tyravo mėlyni ledynai ir tartum milžinų rogių išvažinėti sniego laukai, tarp kurių tęsėsi giliai įsirėžusios tarpukalnės ir juodavo gilios bedugnės. Savaitėmis degdavo tada saulės spinduliuose tyras, amžinai baltas kalnų sniegas.

Ilgas valandas žiūrėdavo vienuoliai, grožėdavos stebuklinga gamta ir negalėdavo atsigėrėti jos skaistumu. Ypač mėgdavo jie gėrėtis sniego spingsėjimu saulei tekant, kada nubalusios kalnų viršūnės staiga, lyg ko susigėdusios ar didžiai pradžiugusios, pradėdavo rausti, besimaudydamos spindulių vilnyse, mirgėti visomis vaivorykštės spalvomis ir kloti ilgus šešėlius.

„Šventas, šventas viešpats dievas, dangaus ir žemės leidėjas..."— iškilmingai, apsalusia širdimi, giedodavo tada brolija, o pats vyriausias vienuolis laikydavo ištiesęs rankas viršum Gruzijos ir laimindavo nuo kalno visą šalį ir žmones. Vaidendavos tada vienuoliams, kad ir skaisčiosios kalnų viršūnės bei nebylės uolos, ir šniokščią kalnų upeliai pritaria jiems ir drauge garbina iškilniojo Kaukazo kūrėją.

Retkarčiais išeidavo brolija po kalnus pasivaikščioti. Išeidavo dvejetais, giedodami šventąsias giesmes, bet, paėjėję kiek tolėliau nuo vienuolyno ir radę tinkamą vietą, susikurdavo ugnį, kepdavo šašlykus, išsitraukdavo iš po skvernų odinius vyno maišiukus ir imdavo linksmintis. Nežinia iš kur atsirasdavo ir sudundėdavo saasas, vienu metu pritardavo jam zurna, graudi čianura ir skardus pidlipitas...

Štai išėjo iš vienuolių būrio vienas ir kraipydamasis ėmė šokti lezginką... Išėjo antras, dailiai pakėlė ant galvos dešiniąją ranką, nuleido žemyn akis ir, grakščiai mindamas kojomis, o kairiąja ranka plevėsuodamas nežinia iš kur paimta moteriška čadra, vilioja pirmąjį kaip juodakė gruzinaitė...

„Trá, ta, ta, tà, ta, tà, taa..."— verkia po kalnus graudi čianura, ir užkimusiu balsu pritaria jai zurna.

„Viens, du, trys; viens, du, trys..."— ploja delnais vienuoliai, pritardami saaso dundėjimui.

„Lalalaa... lalaa..."— spiegia pidlipitas, tartum stengdamasis visus peršaukti.

Nebeiškęsdavo tada ir vyriausiasis vienuolis. Ir jo širdis imdavo tankiau plakti, senas kraujas gyslose virpėti; pakėlęs vyno taurę, imdavo

šokti ir jis. Dar smarkiau plodavo tada delnais visi vienuoliai, ir dar žiauriau spiegdavo pidlipitas. Tada jau visus apimdavo pats smagumas: rėkaudavo, šūkaudavo, liedavo be pasigailėjimo vyną ir, vienas kito įsitvėrę, šokdavo...

Išbaidyti iš savo lizdų ir iškilę į padangę ereliai lyg stebėdamies raižydavo orą viršum besilinksminančių vienuolių; baikščios laukinės ožkos ir taurai būriais blaškydavosi po ledynus, nesurasdami sau vietos...

Bet štai sugausdavo vienuolyno varpai. Vienu akimirksniu nutildavo muzika ir šūkavimai. Vienu metu sustodavo vienuoliai ir lankstydamiesi imdavo žegnotis ir melstis...

Vėl skambėdavo kalnuose šventosios vienuolių giesmės, ir vėl tvarkingai dvejetais grįždavo broliai į vienuolyną...

Bet daug daugiau būdavo nuobodžių dienų, dargi baugių, kai, iš visų pusių apsiausti debesų ir apnešti sniego, kelias savaites negalėdavo vienuoliai nė kojos per slenkstį iškelti. Kai įsitaisys, būdavo, siausti kalnuose pūga, kai ims pustyti nuo Kazbeko sniegą, nešioti tarpukalnėmis ir drabstyti ant vienuolyno sienų; kai ims, būdavo, kaukti ir švilpti aplinkui vėjas, kai ims ant Devdarako traškėti ledynas, tai... baugu tada būdavo, ir vaidendavos persigandusiai brolijai, kad iš visų pusių apsiautusios jų buveinę piktosios dvasios ir kad, sukdamos ir kaukdamos aplinkui, jos norinčios nuversti vienuolyną nuo kalno į bedugnes arba jį sniegu užnešti. Dienomis ir naktimis dejuodavo tada brolija, melsdavos ir laukdavo, kada liausis siautusi pūga. Nebežinodavo tada jie, kuomet diena, kuomet naktis. Daug stebuklų ir neišaiškinamų atsitikimų tada patirdavo atskirtieji: tai varpai patys savaime imdavo skambėti, tai ant aukurų žvakės, niekieno nedegamos, užsižiebdavo, tai už langų vėlės žmogaus balsu imdavo prašyti vienuolius maldų ir plėštis į vidų... Melsdavosi tada brolija, pasninkaudavo ir ilgas valandas gulėdavo kryžiumi ant žemės. Ne vienas vienuolis tada atsimindavo savo gimtinę ramiuose Gruzijos kloniuose, kur niekados nebūdavo nei sniego, nei tokių baisių pūgų; atsimindavo linksmas jaunatvės dienas, gražias kitados mylėtas mergeles... Ne vienas tada pasigailėdavo pasižadėjęs dievui tarnauti šiame vienuolyne ir išsižadėjęs visų šio pasaulio malonumų...

Bet pūga praeidavo, o atkutę vienuoliai turėdavo daug darbo, kol atkasdavo nuo vienuolyno sienų sniegą, kol pasitaisydavo sudraskytus stogus, išvartytus kryžius...

Jau buvo geras vidunaktis, kai vienuoliai, įvairiais klausimais ir mėginimais pažinę tikruosius gruzinų pasiuntinius, įsileido juos į vidų. Pasiuntiniai, gavę iš vyriausiojo vienuolio palaiminimą, tuoj, nepaisydami didelio nuovargio ir alkio, ėmė pasakoti apie baisią, iš visų pusių gruzinus užklupusią nelaimę, ir su ašaromis meldė brolią kuo veikiausios pagalbos.

Išklausę pasiuntinių, visi vienuoliai suėjo į didelį slaptąjį vienuolyno rūsį, kuriame buvo paslėptas auksas, ir ten pradėjo tartis, kokiu būdu išgelbėjus iš pražūties tėvynę. Ilgai nesvarstę, be ginčų, visi vienu balsu nutarė kuo veikiausiai atseikėti du maišus aukso, atiduoti pasiuntiniams ir dargi patys palydėti juos nuo kalno.

Bet kai atkasė vienuoliai geltoną žibantį auksą ir ėmė pilstyti į maišus, staiga pagailo jiems prakeiktojo metalo, ir pradėjo tarp savęs jie tartis, ar nepasitenkintų padišachas vienu maišu, ar nepasisektų jo permaldauti visai aukso nedavus, rasit, galima būtų išgelbėti tėvynę kitais keliais... Ir pagaliau nusprendė — aukso visai neduoti, bet kuo skubiausiai išnešti jį į kalnus ir paslėpti ten po amžinuoju sniegu, o pasiuntiniams pranešti, jog visame vienuolyne neatsiradę dargi vieno maišo aukso.

„Bene pirmą kartą naikina ir degina gruzinų kraštą jų priešai musulmonai? Argi vieną kartą nuniokota Gruzija iš kraujo ir pelenų pakilo ir vėl pražydo?..“

Taip, sąžinės graužiami, ramino patys save vienuoliai ir pilstė į maišiukus po tiek aukso, po kiek galėjo kiekvienas panešti. Netrukus visas auksas buvo supilstytas į tiek maišiukų, kiek buvo vienuolių. Padėję vienas kitam užsiristi maišelius ant pečių ir užsigesinę švyturius, tyliai išėjo jie už vartų, pamiršę prieš tokį pavojingą žygį ne tik pasimelsti, bet ir persižegnoti. Pirmas ėjo vyriausiasis vienuolis ir pats savo ranka atrakinėjo ir užrakinėjo slaptųjų vienuolyno landynių vartelius. Išėję už vartų ir apsižvalgę nakties tamsoje, buvo jau besileidžią nuo kalno žemyn, tik staiga prieš juos išaugo kaip iš po žemių vienas pasiuntinių ir, pamatęs vienuolius su maišeliais, stvėrė vyriausiąjį už rankos ir baimės bei nustebimo balsu paklausė:

— Tėve, ką darai?!

Bet nesuskubo jis pabaigti paskutinio žodžio, kai vienas vienuolių įsmeigė jam į krūtinę peilį ir nustūmė nuo kalno.

— Prakeikti būkite! Prakeikti...— suriko nelaimingasis, krisdamas nuo kalno į bedugnę.

— Prakeikti būkite! Prakeikti...— įvairiais balsais atkartojo kalnai nakties tamsumoj.

— Prakeikti būkite! Prakeikti...— atsiliepė kalnams bedugnės ir tarpukalnės.

— Prakeikti būkite! Prakeikti...— silpnas aido atbalsis užbaigė ir patvirtino apačioje, ten, kur iš po ledynų kriokė Devdarakas ir dauboje ūžė Amyluša.

Apčiuopomis, vienas kitam padėdami ir vienas kitą palaikydami, tik jiems žinomais keliukais ėmė leistis nuo kalno auksu nešini vienuoliai.

— Prakeikti būkite! Prakeikti...— be poliovos skambėjo vienuolių ausyse.

— Prakeikti būkite! Prakeikti...— kalbėjo kiekvienas sniego gabalėlis, riedėdamas iš po jų kojų į pakalnę.

Pasiekę „Viešpaties pirštо" uolą, prie kurios kitados linksmindavos, norėjo vienuoliai, nusimetę sunkius aukso maišus, sėstis pasilsėti, bet staiga suplasnojo sparnais uolos viršūnėje pelėda ir, klykdama keistu, baisiu balsu, dingo nakties tamsoje.

— Prakeikti būkite! Prakeikti...— išgirdo tame riksme šiurpo apimti vienuoliai.

Kaip padūkę, prisispaudę maišus, pasileido jie bėgti per ledyną, nebepaisydami nei kelio, nei savo draugų, risdamies uolomis, nerdamies į sniegą, šokinėdami per plyšius ir griuvinėdami ant slidaus ledo.

Sukaitę, nuvargę, pasiekė vienuoliai Čcherio kalną. Čia vyriausiasis, sunkiai alsuodamas, pasibėgėjo savo draugams į priešakį, norėdamas į juos prabilti ir nuraminti, bet apakusi brolija parstūmė jį ir dar greičiau ėmė kopti į aukštumas. Pažvelgė atgal atsikėlęs vyriausiasis vienuolis ir nustebo: toli toli pietuose keliose vietose žėravo dideli gaisrai, ir plati raudona pašvaistė buvo užėmusi visą akiratį. Tai padišachas, nesulaukęs iš gruzinų atsakymo, pradėjo niokoti ir deginti šalį.

— Viešpatie, pasigailėk! — nusiminusiu balsu suriko vyriausiasis, tik dabar supratęs, ką padaręs.

Balsu šaukdamas, pasivijo jis savo draugus ir, ranką ištiesęs, parodė į raudoną nuo gaisrų dangų. Vienu metu sustojo vienuoliai, susispietė į krūvą ir, nusiminimo apimti, pradėjo vaitoti. O įžiūrėję, kad ugnis sklaistosi kaskart plačiau, vėl pasileido kopti aukštyn ir blaškytis po ledyną.

Nuo Arčkordo kalno viršūnės pamatė vienuoliai vienos liepsnos apimtą Gruziją, o rytuose, kaip prieš saulei tekant, nuo gaisrų raudoną Kazbeką, kurio viršūnėje kybojo prie kryžiaus prikaltas Kristus, įsmeigęs akis į liepsnojantį kraštą.

Vyriausiasis vienuolis, išvydęs tokį baisų reginį ir didelį stebuklą, numetė maišą, nuleido rankas ir, kaip stabo ištiktas, sustiro vietoje. Penki vienuoliai suklaupė eile žemėje, du kniūpsti sukniubo ant maišų, du parpuolė aukštielninki, trys, tartum vienas už kito slėpdamies, sustingo vietoje, o visi kiti susispietė į vieną gurguolį ir apsigobė galvas vienu dideliu apsiaustu.

Tada, atsikreipęs į vienuolius, tarė nuo kryžiaus Kristus:

— Per amžius prakeikti būkite, vienuoliai! Per amžius prakeikti būkite, pralieję nekaltą savo brolių kraują ir pamilę auksą labiau už savo artimą! Per amžius stovėkite dienomis suakmenėję toje pačioje vietoje, per amžius varkite naktimis, tąsydami po kalnus prakeiktąjį metalą! Vargas jums, prakeiktieji, jei jus, per naktį Kazbeko viršūnės nepasiekusius, nušvies saulės spindulys ar pamatys žmogaus akis. Vargas tada, sakau jums, prakeiktieji, vargas!

Taip taręs Kristus išnyko, o Kazbeko viršūnė dar labiau paraudo nuo naujai ugnies apimtų Gruzijos aūlų ir apžėrė raudonais savo sniegų atspindžiais jau suakmenėjusių vienuolių statulas.

Daug daug nuo tų laikų jau amžių praėjo, daug daug Kaukazo upėmis ir vandens nubėgo. Daug kartų per tą laiką persai Gruziją degino ir siaubė, daug kartų ir Persija, gruzinų padegta, liepsnojo. Iš šventosios Ninos vienuolyno, iš Tbilisio ir Mccheto tvirtovių tik griuvėsiai beliko. O užkeiktieji vienuoliai,

pavirtę akmenimis, ir šiandien tebestovi toje pačioje vietoje, kur juos prakeikė Kristus, ir šiandien tebevargsta naktimis, tąsydami po kalnus prakeiktąjį auksą. Ir dabar artimųjų aūlų gyventojai naktimis girdi, kaip užkeiktieji, vilkdami savo auksą į Kazbeko viršūnę, sunkiai alsuoja, verkia ir dejuoja. Girdi, kaip bastosi nelaimingieji po snieguotus laukus, slidinėja ledynuose, laipioja plikomis uolomis. Girdi, kaip skamba vienuolių maišeliuose prakeiktasis auksas ir kaip krinta iš po jų kojų akmenys, sniegas ir ledas, kurie padaro kalnėnams daug pragaišties.

Kai kada užkeiktieji, besikarstydami po kalnus, nuverčia netyčia tokią didelę uolą arba ledo gabalą, jog nuo jų kritimo net visos apylinkės kalnai sudreba. Visų pavojingiausia tuose kalnuose anksti rytą, prieš pat dieną, kada vienuoliai, nepasiekę Kazbeko viršūnės ir pastebėję rytuose aušrą, galvotrūkčiais bėga į savo vietas.

Baugu darosi kalnėnams, kai retkarčiais praplyšta kurio nors vienuolio maišas ir pasipila iš jo po ledyną prakeiktasis metalas. Didelis tada kyla triukšmas ir nelaimingojo vienuolio verksmas, nuo kurio netgi pačius drąsiuosius kalnų vadovus ima šiurpas. Iki aušros rankioja paskui vienuoliai po ledyną auksą, skaito jį ir dėlioja į maišus. Dar neprasisklaido kalnuose rūkai, o užkeiktieji jau stovi savo vietose ir vėl laukia nakties su tikra viltimi pasiekti Kazbeko viršūnę, paslėpti ten auksą ir nors kartą atsidusti po tiek amžių bergždžio darbo.

Graudu ir baugu šiandien šitose tyrumose, visų pamirštuose kalnuose. Kiekvienas gruzinas didžiai nuliūsta, pamatęs ant kalno, debesims prasiskyrus, vienuolyno griuvėsius ir suakmenėjusių užkeiktųjų vienuolių statulas. Niekas jų nesigaili, niekas nemini, ir niekas už juos nesimeldžia. Tik amžinieji keleiviai, šaltieji debesys, lanko retkarčiais vienuolyno griuvėsius ir, pasigailėję suakmenėjusių vienuolių, glamonėja juos, bučiuoja, klausinėja. Bet išklausę, nepravirkę ir nė žodžio nepratarę, šalti, paniurę traukia toliau į amžinąją kelionę. O žiaurūs kalnų vėjai, tyčiodamies vienuolių kančiomis, kaukia, staugia aplinkui, barsto jiems į akis sniego smiltis ir per amžius niūniuoja vienatonę nusiminimo dainą.

1906 m.

KABARDINŲ LIAUDIES MOTYVAIS

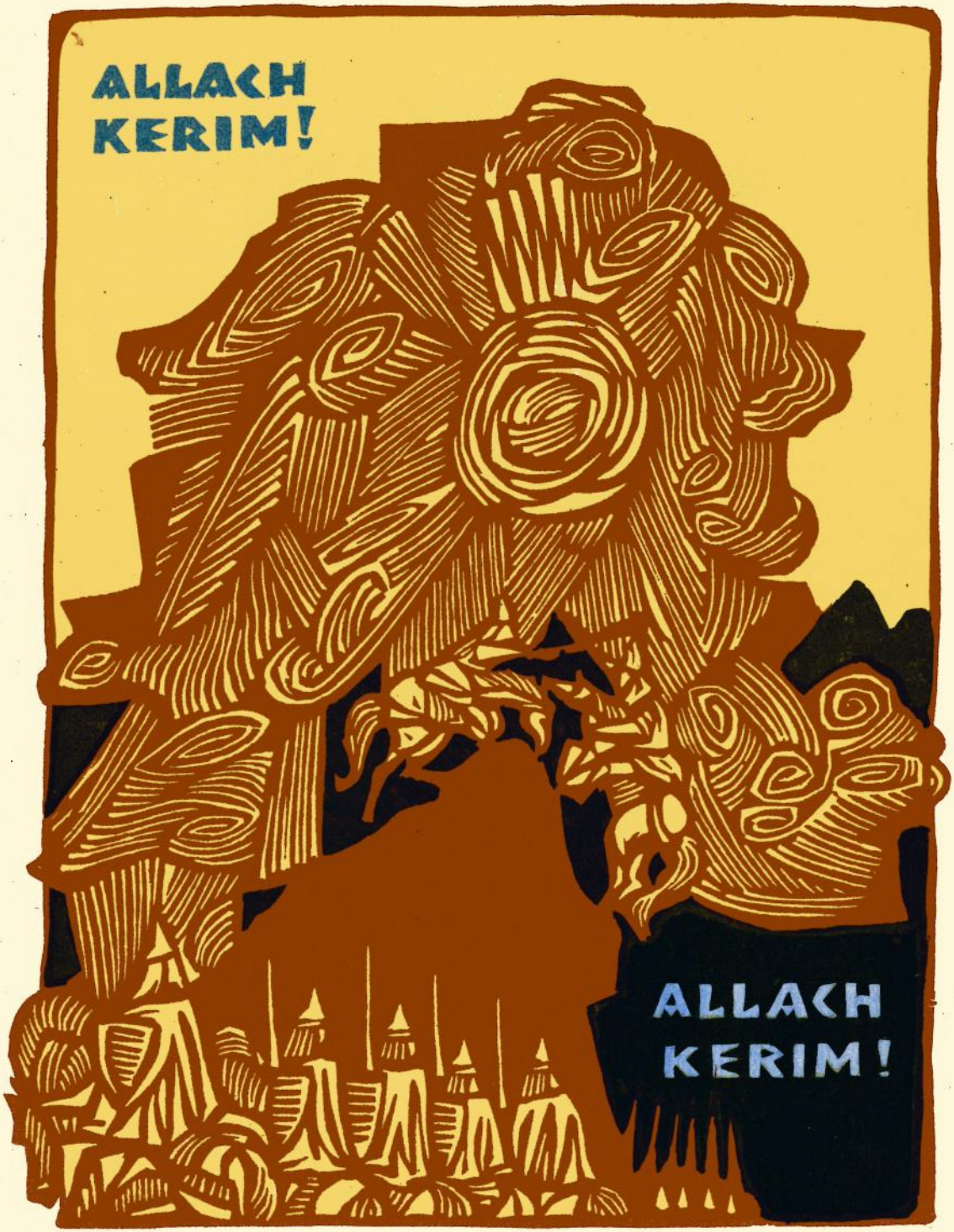
ALLACH
KERIM!
ALLACH
KERIM!

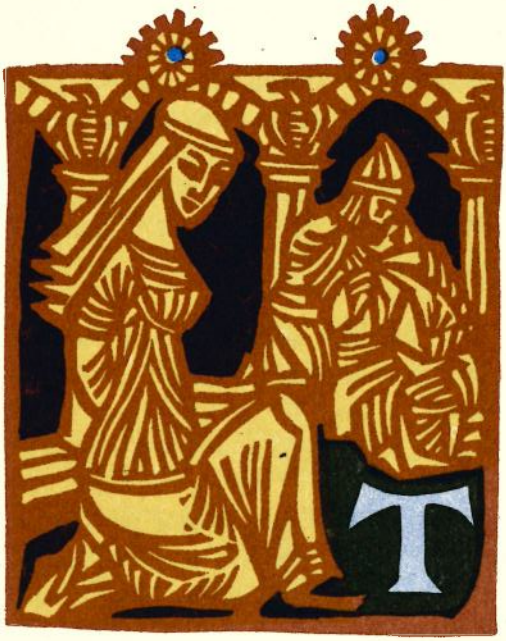

ai buvo seniai. Tai buvo tenai, kur kalnai nuo amžių dangų remia, o jų didysis Kazbekas visuomet sniegu baltuoja kaip chadži čalma ant galvos, žilas Elbrusas kur sapnus sapnuoja ir mena žemės praeities laikus. Tenai, kur putotas Terekas Darjalu braunas per kalnus, uolas ir stepes, kur po ledynus pūgos staugia, o jų pašlaitėse daug gėlių... Kur kančias kentė Prometėjus, aukštai prikaltas prie uolos. Kruvinas kerštas, aistra, meilė kur žmogų valdė, o ne žmogus juos... Tenai, tenai, kur ramūs palikuonys su širdgėla mena Kaukazo praeities šiurpius laikus, kai išnaudojo žmogus žmogų, o turčiai engė juos visus.

Tai buvo tenai. Tai buvo tenai ir tuomet, kai dar nė vieno svetimo žmogaus koja nemindžiojo šventojo Elbruso papėdės kalnų ir kai dar nė

vienas kalnėnas džigitas[1] nebuvo savo priešui nugaros atgręžęs. Tai buvo šaly tarp Baksano ir Kubanės upių ir Didžiųjų, amžinai sniegu padengtų, Kaukazo kalnų.

Gyveno tame palaimintame žemės kampelyje laisva, karinga ir narsi kalnų tauta. Visi jos vyrai buvo narsūs ir kovingi džigitai, visos moterys — gražios ir grakščios kaip Mahometo dausų hurijos[2]. Niekur kitur visoje žemėje neaugo tokie liekni augaloti vyrai ir tokios baltaveidės juodų akių moterys, kaip šiaurės Kaukazo kalnuose.

Ilgus amžius laisvai gyveno džigitų tauta savo numylėtuose kalnuose ir stepėse. Jos verslas buvo karas, jos įstatymas — kova. Kovojo ji su priešais, kovojo ir su draugais. Kovojo dėl moterų, dėl ginklų, dėl žirgų ristųjų. Bet visų daugiausia kovojo džigitai dėl savo laisvės. Laisvė džigitams buvo tas pats, kas paukščiams padangė, nors savo laisve ir taip galėjo jie lygintis tik su plikagalviais kalnų ereliais, kurie, it karūnuoti karaliai, ir šiandien teberaižo orą viršum Kaukazo kalnų ir tebeviešpatauja buvusiose džigitų žemėse.

Bet kaip nieko šiame pasaulyje nėra amžino, taip neamžina buvo ir džigitų tautos laisvė ir jos gerovė. Ilgainiui juos pradėjo spausti netikėliai giaurai[3], kaip buvo vadinami svetimieji. Iš pradžių ne per daug bodėjosi jais džigitai, nes ir giaurai turėjo gerų žirgų, gražių moterų ir ugnimi spiaudančių ginklų, kuriuos taip brangino kalnėnai. Be to, jie buvo karingi, drąsūs, vikrūs, ir su tokiais kautis narsiems kalnėnams buvo vien malonumas. Iš savo kalnų įžiūrėdavo džigitai tolimose stepėse giaurų pirklių turtingus karavanus, sužinodavo apie jų stovyklas, apie naujai statomas apsigynimo tvirtoves. Žvalgai pranešdavo, kur išstatyti naktį stepėse netikėlių piketai.

Visa tai gerai išnagrinėdavo, įsidėmėdavo, apsvarstydavo ir, sulaukę nakties ar patogaus momento, puldavo. Puldavo ir visuomet laimėdavo. Tas ne džigitas, kuris lemiamoj kovoj palikdavo savuosius ir atgręždavo nugarą priešams. Tas ne džigitas, kuris kardo kirčiu neperblokšdavo kalnuose žvairiaakio totoriaus ar neišmušdavo iš balno kreivakojo klajoklio

---

[1] raitelis.

[2] dausų merginos.

[3] netikėliai.

kalmuko. Tas ne džigitas, kuris po naktinio žygio neparsivesdavo į kalnus belaisvio netikėlio giauro, užnėręs jam ant kaklo kilpą, ar neparsigabendavo į savo haremą apskritaveidės kalmukės ar plačiaakės, stačiakrūtės urusutės. Tokiais šlykštėdavosi ne tik gimtasis aūlas, nuo jų nusigręždavo ir kalnų gražuolės.

Bet ne vien su netikėliais giaurais ir savo artimaisiais kaimynais kariavo džigitai; puldinėjo jie ir kitas tautas. Kartais nukreipdavo jie savo žygius į Kaspijos stepes, į klajoklių tautelių laikinus palapinių miestus; per ledynus ir amžinojo sniego laukus pasiekdavo jie Gruziją, Abchaziją, Svanetų kalnus; nusiaubdavo Juodosios jūros rytų pakraščius ir su dideliu grobiu grįždavo į savo gimtuosius kalnus. Sugrįžę dėkodavo Alachui už pergalę, dalydavosi grobiu, puotaudavo, džigituodavo ir smagindavosi savo haremuose su gražuolėmis, tuo tarpu kai kritusieji kovoje džigitai linksmindavosi su juodakėmis hurijomis Mahometo dausose. Ir niekas žuvusiųjų neliūdėjo; kiti išlikę gyvi ar seniai jiems net pavydėjo, nes Mahometo dausose, pagal koraną, išnykstą visi kūno negalavimai ir išsilyginą metų skirtumai,— visi pasidarą sveiki, jauni ir pajėgūs mylėti.

Turėjo džigitų tauta ir savo ydų bei bėdų. Didžiausia jų yda — tai gazavatas — šventasis karas ir kruvinojo kerštо paprotys. Vargas būdavo, jei kuris džigitas įsimylėdavo savo kaimyno ar kunako[1] dukterį, seserį ar žmoną ir jei gražuolės tėvas, brolis ar vyras nesutikdavo jam jos perleisti. Vargas būdavo ne tik tom dviem šeimom, bet ir visai jų giminei. Jei įsimylėjėlis neatvėsdavo, neapsigalvodavo ar nesisekdavo jį perkalbėti, piršlybos visuomet baigdavosi dideliu abiejų pusių kraujo praliejimu. Įsimylėjėlis pasisamdydavo abrekų[2], sukviesdavo savo kunakus ir su ginklu rankose puldavo gražuolės saklę arba net ir visą aūlą, jei tas pasipriešindavo puoliko užmačioms. Pavykdavo narsuoliams išvogti gražuolę ar nepavykdavo, bet po to žygio jau dingdavo abiejų šeimų ir abiejų giminių ramybė. Viena ar kita pusė prisiekdavo Alachu keršyti už nukautuosius; keršyti krauju. Ir prasidėdavo kruvino kerštо žudynės. Tėvai keršydavo už nukautus vaikus, vaikai — už tėvus, brolius; tolimesnieji giminės — už artimesnius... ir taip iki septintos kartos. Ir liedavos tuomet

[1] bičiulis.

[2] kalnų plėšikai.

tarpusavio kovoje džigitų kraujas. Galingesnių ir gausingesnių giminių tarpe liedavos ištisus dešimtmečius. Ir niekas vienos ar kitos pusės nebuvo saugus. Mirdami neatkeršiję, tėvai įpareigodavo tai atlikti savo vaikus — palikuonis bei paveldėtojus. Kitų giminių tokiu būdu išsižudydavo visa vyriškoji lytis, ir pasilikdavo tik vienos moterys.

Ne naudos, o vien žalos atnešdavo kalnėnams taip pat ir mulų nuolat skelbiamas gazavatas prieš kitatikius.

Ir tos ydos, tos bėdos, tas kruvino kerštо paprotys ir šventas gazavatas ilgus šimtmečius ėdė kalnų tautelių širdis kaip rūdis geležį ir pagaliau jas visai paėdė. Ir gal tik kruvino kerštо tarpusavio kova ir gazavatas visą laiką neleido kalnėnams susiburti į vieną galingą bendruomenę ir atremti ilgainiui juos užgriuvusius priešus.

Tai įvyko pačiu džigitų tautos žydėjimo ir galingumo metu.

Gyveno tada Elbruso papėdėje, Malkos aūle, du kunakai, du narsūs džigitai, jau subrendę vyrai — Alibėjus su Dvalibėjum. Abu buvo chadži[1], abu dėvėjo baltas čalmas, perpintas žaliu kaspinu, mečetėje abu sėdėjo greta vienas kito ant brangaus persų kilimo, arčiau pranašo vėliavos, ir, vienas kitą pakeisdami, niūniavo iš šventojo alkorano knygos. Abu turėjo gražių moterų haremus, ristųjų žirgų tabūnus ir brangiųjų ginklų rinkinius. Turėjo gausias šeimas ir plačią giminę. Jų šeimos nors ir nesigiminiavo, bet sugyveno gražiau už gimines. O patys kunakai nesiskirdavo kaip du broliai: ar tau į medžioklę, ar į naktinį žygį, ar į šventąjį karą gazavatą — vis abu drauge. Ko neperblokšdavo Alibėjaus kardas, tą pribaigdavo Dvalibėjaus kinžalas. Kas išsprukdavo iš Alibėjaus kilpos, tą pavydavo Dvalibėjaus strėlė. Ir grobiu jie dalydavosi pusiau, ir, lankydami vienas kitą, iš tos pačios pypkės pasikeisdami rūkė kaljaną.

Sykį sumanė abu kunakai apsilankyti toli už Kubanės į giaurų nausėdijas ir iš ten žirgų ristųjų ir moterų gražuolių parsigabenti. Pasikvietė džigitų ir iš kitų aūlų ir leidosi į tolimą naktinį žygį. Ne visi džigitai grįžo iš naktinio žygio, bet kurie grįžo, tie grįžo su dideliu grobiu. Greit pasiskirstė džigitai gausų grobį, bet niekaip negalėjo pasidalyti abu kunakai, Alibėjus su Dvalibėjum, vienos belaisvės, mėlynakės, šviesiaplaukės jaunutės urusutės. Alibėjus pasiūlė už ją Dvalibėjui visus paimtus belais-

[1] vyras, pabuvojęs Mekoje ir Medinoje.

vius; Dvalibėjus pridėjo jam ir visus ristuosius žirgus. Alibėjus atsisakė Dvalibėjaus naudai visų pagrobtųjų moterų; Dvalibėjus pridėjo jam priedo ir savo vieną žmoną, gražiąją Fatimą. Alibėjus padėjo jam ant stalo brangiuose apdaruose savo kraštuotą kinžalą su Kubanės meistrų įraižu iš šventojo korano; Dvalibėjus ištiesė jam savo lenktąjį Damasko plieno kardą su Mahometo grabo atvaizdu rankenoje.

Buvę prie dalybų išmintingieji mulos ir seniai chadži-miuridai[1] patarė jiems parduoti gražuolę urusutę į Turkų sultono ar Persijos šacho haremą ir gautus pinigus pasidalyti pusiau, bet abu bylininkai nesutiko. Atmetė jie ir išmintingųjų pasiūlymą dėl abiejų kunakų šventos ramybės nustumti belaisvę nuo kalno į bedugnę ar įmesti ją į sraunųjį Baksaną... Susiraukė Alibėjus, paniuro ir Dvalibėjus. Kadangi dalybos ėjo Alibėjaus kieme, tai ir belaisvė urusutė pasiliko jo hareme. Išsiskyrė abu kunakai jau nebe kunakais: Dvalibėjus išeidamas nepalinkėjo Alibėjaus namams ramybės, o Alibėjus nepalydėjo savo buvusio kunako iki kiemo vartų.

Praėjo kiek laiko. Dvalibėjus medžiojo su savo uzdeniais[2] pats vienas. Ir į naktinius žygius leisdavosi pats vienas. Ir Alibėjus pasirinko sau kitus kunakus ir su ne mažesniu pasisekimu užpuldinėjo stepėse karavanus, grobė stovyklas. Bet vieną naktį, kai jis su savo naujais kunakais buvo išjojęs į stepę, staiga jo saklę puolė Dvalibėjus: iššudė lagūnos[3] eunuchus, išvogė iš haremo gražuolę urusutę, išniekino kitas jo moteris. Sugrįžęs Alibėjus ir radęs išvogtą gražuolę ir išniekintą haremą, užsidegė nežmonišku pykčiu ir, tuojau pašaukęs abrekus ir sukvietęs savo naujus kunakus ir gimines, puolė Dvalibėjaus kiemą. Iš pradžių dar šaudėsi ir kapojosi kardais, bet greit išsitraukė iš makštų kinžalus ir susirėmė vyras su vyru. Ir prapliupo džigitų kraujas. Daug džigitų ir abrekų krito iš vienos pusės, ne mažiau nukentėjo ir iš kitos; bet visgi pavyko Alibėjui atsiimti gražiosios urusutės nors lavoną; mat, Dvalibėjus, pamatęs neatsilaikysiąs, įsmeigė jai į krūtinę kinžalą ir paliko savo saklę.

Ir prasidėjo tarp abiejų giminių kruvinas kerštas: dar nesuvedė kraujo sąskaitų buvusieji kunakai už vieno ir kito kiemų užpuolimą ir haremų išniekinimą, kai Alibėjus patykojo kalnuose Dvalibėjaus brolį ir nudėjo

---

[1] mahometonų sektos žmogus.

[2] samdiniais.

[3] musulmonų moteriškoji namo pusė.

jį vienu šūviu. Neatšalo Dvalibėjaus brolio lavonas, kai kraujo keršto auka krito du Alibėjaus sūnūs ir žentas... Ir prasidėjo, ir prasidėjo... Ir nesuskubdavo mėnulis papilnėti ar suliesėti, kaip iš vienos ar iš kitos giminės pusės kas nors nukeliaudavo į Mahometo dausas. Ir juo toliau, juo daugiau. Jau nebepuldinėjo Alibėjus už Kubanės giaurų stovyklų, nebegrobė stepėse turtingų karavanų. Ir Dvalibėjus apsiribojo artimaisiais kalnais ir medžiojo juose ne auksinius fazanus, ne aukštumų lokius ir ne daubų šernus, o gausią Alibėjaus giminę. Nors stengėsi ir Alibėjus, bet jo giminės ratas vis siaurėjo, o nukautų aukų vis daugėjo ir daugėjo.

Atkuto ir netikėliai giaurai ir juo toliau, juo darėsi drąsesni, atkaklesni ir tiek įsidrąsino, kad pradėjo kurtis jau kitoje Kubanės upės pusėje.

Buvo tamsi, tyli rudens naktis. Viršum Kaukazo kalnų mirgėjo milijonai didelių ir mažų žvaigždžių. Snaudė žilasis Kazbekas, užsimaukšlinęs ant galvos balto sniego papachą, miegojo dvigalvis Elbrusas, apsiklojęs storo ledo skraiste; snaudė ir visa kalnų grandinė. O ten, toli toli šiaurėje, bekraščių stepių prieblandoje, Kaukazo vartuose budėjo sargybiniai kalnai milžinai, seniai užgesę ugniakalniai: penkiagalvis Beš-Tau, Mašukas, Griuvėsia, Geležinis, Gyvatinis ir kiti. Bet ir ten buvo tylu ir ramu: nelojo stepėse naktigonių šunys, nestaugė šakalai, nešūkavo piketų patruliai ir nedegino ant kalnagūbrių laužų. Visur buvo tylu, ramu, tik dūko trenkė Darjalo tarpekliu

niekuomet ramybės nežinąs Terekas, ir jo kovos su uolomis aido atbalsis dundėjo kalnuose kaip tolima audra.

Buvo jau pats vidunaktis ir pats įmygis, kai Alibėjus su savo keliais bendrais prijojo Kubanės upę ir pašaukė iš anapus giaurų sargybą. Kai sargyba atsiliepė, pasisakė kas esąs ir pareikalavo tuojau perkelti jį per upę ir nuvesti pas atamaną. Negreit sargyba perkėlė jį per upę. Jau vien Alibėjaus vardas buvo įvaręs jiems tiek baimės, kad dabar susikėlė visa stovykla ir į aną Kubanės krantą nukreipė tvirtovės patrankų vamzdžius. Nusigando ir pats atamanas ir, tik patikrinęs visas atsargumo priemones, liepė atvesti pas save nuginkluotą džigitą Alibėjų.

— Ko tu nori?! — paklausė jį atamanas, pirmą kartą iš taip arti pamatęs savo kruviną priešą, kuris tiek daug kartų buvo apgrobęs jo stovyklą, tiek daug nukovęs jo karių ir tiek daug išvedęs į nelaisvę vyrų ir moterų.

— Aš noriu Dvalibėjaus galvos! — trumpai atsakė jam Alibėjus, suraukė antakius ir užsikišo už bešmeto[1] diržo abi rankas; tuo tarpu jo akyse žybtelėjo ar tai kerštо ugnis savo kruvinam priešui, ar tai panieka netikėlių vadui, kurį ir jis pirmą kartą pamatė iš taip arti.

Abu ilgai tylėjo. Vertėjas čia pat išdėstė atamanui visas kruvinas skriaudas, kurias Dvalibėjus buvo padaręs savo buvusiam kunakui Alibėjui, išskaičiavo žuvusius ir dar neatkeršytus jo gimines. Ir atamanas įsitikino, kad tai ne klasta ir ne apgaulė, o gyvybinis laukinio kalnėno džigito reikalas.

— Gerai, aš sutinku,— atsakė jam atamanas,— bet su sąlyga, kad tu pats vesi mus į kalnus, parodysi visas kalnų perėjas ir pasižadėsi nuo šios dienos būti romiu kalnėnu: nepuldinėti mūsų stovyklų, nebegrobti nei žirgų, nei moterų ir būti ištikimu mūsų baltajam carui.

Be to, pažadėjo jam iš savo caro išprašyti kunigaikščio titulą, bet Alibėjus tarytum to ir negirdėjo; jis vis raukė kaktą, kaskart darėsi liūdnesnis, ir regėjos, kad jam ką skauda.

— Tai kaip, sutinki? — pagaliau primygęs paklausė atamanas.

Ir vėl ilgai galvojo Alibėjus ir laikė užsikišęs už bešmeto diržo abi rankas.

---

[1] kalnėnų pusšvarkis.

— Gerai, aš sutinku,— atsakė jam Alibėjus ir pagalvojęs, nežiūrėdamas atamanui į akis, pridūrė: — Bet taip pat su sąlyga!

— Su kokia?! — paklausė atamanas ir įsisiurbė į jį akimis.

Alibėjus tylėjo.

— Su kokia?! — nekantriai ir jau susirūpinęs pakartojo savo klausimą atamanas.— Sakyk gi, su kokia?! Su kokia? Aš laukiu.

— Jei aš žūčiau neatkeršijęs, tai tu prisiek man savuoju Alachu ir savo baltuoju caru, kad išnaikinsi visą Dvalibėjaus giminę iki septintos kartos!

Kai atamanas prisiekė savo dievu ir caru, abu apsimainė kinžalais ir pasivadino vienas kitą kunakais. Tuo sutartis ir buvo sutvirtinta.

Igai ruošėsi kunakas atamanas žygiui į kalnus. Iš šiaurės atjojo ir atžygiavo daug karių, privežė patrankų, kokių Alibėjus dar nebuvo matęs.

Kai visa buvo paruošta, priešų pulkai keliose vietose persikėlė per Kubanės upę ir per stepes patraukė į kalnus. Nors buvo sutarta pulti tik vieną kitą aūlą, kuriuose gyveno Dvalibėjaus giminės, bet dabar pakviestieji žygiavo plačiu frontu, ir Alibėjui nebuvo aišku, ką tai reiškia.

— O tai reiškia, kad mes vienu žygiu išnaikinsime visą Dvalibėjaus giminę, kur ji bebūtų, tau dar esant gyvam; tik tu rodyk mums tiesiausią kelią,— paaiškino jam kunakas atamanas.

Sukruto sujudo savo aūluose džigitai, pamatę visą stepę ir kalnų papėdes giaurų pulkų nusėtas. Dar labiau jie susirūpino, kai sužinojo, jog netikėlius veda narsusis džigitas Alibėjus. Mulos keikė jį mečetėse ir iš minaretų; džigitai ir chadži išmetė jį iš savo tarpo ir paskelbė abreku; išsižadėjo jo visi giminės, kunakai, žmonos, vaikai, pati jo motina ir visi kalnėnai.

— Teneatneša jam vaisiaus nei žemė, nei moteris! — keikė jį visose mečetėse ir sueigose.

— Teužtinka jį ant pavargusio žirgo kalnuose audra!.. Šaitanas tenurodo jam kelią į biauriųjų giaurų stovyklą ir tesutinka jį ten netikėlė peri[1] ir tepagirdo ištroškusį suterštu vandeniu!..

Visaip atsitikdavo Kaukazo kalnuose: kariaudavo kaimyninės tautos, susipešdavo giminės, susipykdavo kunakai, bet kad savas karys, kalnėnas džigitas, šauktųsi netikėlių giaurų pagalbos nors ir prieš aršiausią savo priešą, rodos, kai Elbrusas dangų remia, to dar kalnuose nebuvo.

Pasiruošė tinkamai priešą sutikti ir kalnėnai. Mulos iš minaretų paskelbė netikėliam šventąjį karą — gazavatą.

Bet ilgai nepradėjo mūšio nei vieni, nei kiti. Džigitai ir miuridai laukė, kol giaurai įeis į kalnų tarpeklius, pasikels į aukštumas, kad iš ten jie sumestų netikėlius į bedugnes, apmėtytų juos akmenimis, uolų nuolaužomis ir vieną po kito iššaudytų kaip fazanus. Be to, žinojo džigitai, kad kalnuose ne tiek daug reiškia ir giaurų patrankos, o jų žirgai, nepratę karstytis uolomis ir kopti skardžiais, tuojau pailsta ir klumpa. Žinojo ir laukė. Bet ir priešai žinojo, kad džigitai baisūs tik tol, kol jie kalnuose ir ant savo žirgų; kad kalnų žirgai baidosi patrankų griausmo ir kad pėsčias džigitas tas pats, kas pakirptais sparnais sakalas. Žinojo ir taip pat laukė. Laukdami kirto nepereinamus miškus, kasė apkasus, statė sustiprinimus ir į aukštumas bei kalnagūbrius traukė savo patrankas. O per Kubanės upę kasdien vis kėlėsi jų nauji ir nauji pulkai.

Nusibodo laukti ir vieniems, ir kitiems. Kartais susišaudydavo abiejų pusių sargybiniai, susiremdavo didesni ir mažesni kariuomenių daliniai, išeidavo dvikovon drąsuoliai, bet pradėti lemiamąjį mūšį vengė abi pusės.

---

[1] netikėlių mergina.

Ilgai tarėsi džigitai vadai, išmintingieji mulos ir dievobaimingieji chadži-miuridai, ką daryti. Ir pagaliau nutarė nusileisti nuo kalnų aukštųjų ir pirmieji pulti. Pulti kuo greičiau ir kuo narsiau, nes giaurų skaičius jau kelis kartus buvo prašokęs kalnėnų skaičių ir vis dar jų daugėjo.

Kaip amžino sniego griūtis pasileido nuo savo kalnų kalnėnai ir, šaukdami „marža"[1], klykdami „Allach kerim, Allach kerim", puolė giaurus. Sutrypė netikėlių sargybas, su žeme sumaišė jų piketus, perbloškė priešakines priešų eiles ir, kirsdami kardais ir verdami kinžalais, įsibrovė į pačią giaurų pulkų tirštumą. Bet čia atsitiko tai, ko kalnėnai nebuvo numatę: staiga ant visų kalvų ir aukštumų sužaibavo, sugriaudė, ir į džigitų suglaustas eiles pradėjo pilti švinu, geležimi ir ugnimi. Patrankų žaibo ir griausmo išgąsdinti kalnėnų žirgai stojosi piestu, klupo ant žemės, muistėsi, spardėsi, ir džigitai nebegalėjo jų suvaldyti. Kiti, numetę nuo savęs raitelius, bendro siaubo pagauti, blaškėsi po kovos lauką, trypė ir savus ir priešus, ir sveikus ir sužeistuosius. Pėsti džigitai jau buvo nebe džigitai ir nebe kariai: jie tik spietėsi į krūvą ir gynėsi kardais ir kinžalais. Priešams to tik ir reikėjo: jie atsuko į juos visų patrankų vamzdžius ir mušė pėsčius sakalus iš viršaus, vėrė juos iš priešakio, iš užpakalio ir badė iš šonų... Ir atsitiko tai, ko dar niekuomet su kalnėnais nebuvo atsitikę: pirmą kartą, kai Oščha-Macho[2] dangų remia, jie atgręžė savo priešams nugarą ir — kas pėsčias, kas raitas — pasileido atgal į savo kalnus. Priešai vijosi juos iš paskos, atsilikusius kapojo kardais, badė durtuvais ir, užbėgdami iš šonų, būriais ėmė juos į nelaisvę.

Visa tai matė nuo kalnų iš savo aūlų išmintingieji mulos ir dievobaimingieji seniai chadži. Baisi žinia vienu metu aplėkė kalnus, ir visus apėmė siaubas: klykė moterys ir vaikai, lojo šunys, ir kas gyvas susirūpino slėptis pats ir gelbėti savo turtą. Veltui mulos ir chadži šaukėsi Alacho ir jo pranašo Mahometo pagalbos, veltui jie draskė sau ant krūtinės rūbus, raižė kinžalais kūną ir tiesė į Alacho sostą Elbrusą rankas. Šį kartą ir Alachas, ir jo pranašas Mahometas pasiliko jų šauksmams kurti. O tai vis dėl Alibėjaus ir jo kunakų nusidėjimo.

---

[1] pirmyn.

[2] Alacho sostas — Elbrusas.

au buvo pirmutiniai kalnėnai bėgliai pasiekę Bermamyto skardžiosios uolos viršūnę, kai iš Malkos aūlo išjojo nuogais kardais raitelių būrys. Įsismaginęs perskrodė jis bėgančius džigitus ir įsiveržė į pačią giaurų pulkų tirštumą. Negynė jie savųjų bėglių nuo giaurų, nepuolė ir pačių giaurų, o švaistėsi nuogais kardais po priešų pulkus ir ieškojo Alibėjaus su jo kunakais ir uzdeniais. Išvydęs savo priešą, Alibėjus išsinėrė su savo kunakais iš giaurų pulkų, ir dvi kruvinojo keršto aukos pradėjo kapotis kardais, badytis ietimis, kinžalais. Įnirtimu ir žiaurumu neatsiliko nuo savo vadų ir jų kunakai. Ir jie kirtosi kardais, smaigstėsi durklais, piaustėsi kinžalais, ir ritosi nuo pečių jų galvos.

Kariai, pamatę tokias aršias laukinių žmonių tarpusavio žudynes, nustebo ir nežinojo, ką daryti — ar juos išskirti, ar kuriems padėti. Suglumo ir pats atamanas ir visi vyresnieji...

Neilgai truko abiejų džigitų ir jų kunakų kova. Greit išsiskerdė kunakai; kiti, netekę savo žirgų, dar ėmėsi pėsti, raitėsi žemėje, smaugė vieni kitus rankomis, kandžiojo dantimis ir susikabinę mirė baisiose kančiose. Juos trypė kanopomis palaidi žirgai, spardė kojomis gyvi pėstieji. Kiek ilgiau užtruko Alibėjaus dvikova su Dvalibėjum. Ne tik jie patys kapojosi kardais ir badėsi kinžalais, bet ir jų žirgai, įsikabinę dantimis į karčius, stengėsi vienas kitą parversti žemėn ar atatupstą į prarają nustumti. Pagaliau Dvalibėjus prispaudė savo priešą prie prarajos. Alibėjaus žirgas pakibo ant pirmutinių kojų. Dvalibėjus įsmeigė jam į krūtinę kinžalą, bet Alibėjus suskubo kardu nukirsti Dvalibėjui galvą... ir abu buvę kunakai džigitai su savo žirgais, užkliūdami už iškyšulių ir atbriaunų, nusirito nuo uolos į prarają.

Kai giaurai įžygiavo į Malkos aūlą, rado ten vien tik verkiančias moteris, vaikus ir senius. Visi jauni vyrai, Alibėjus ir Dvalibėjaus giminės, kunakai ir uzdeniai, buvo jau išsižudę kruvinojo keršto kovose.

Nors kitur dar ilgai liejosi Kaukazo tautų tautelių kruvinojo keršto kraujas, bet Malkos aūle jau nebebuvo kam žudytis...

Pagaliau atėjo nauja gadynė ir visoms Kaukazo tautoms ir tautelėms. Atnešė ją Didžioji Spalio socialistinė revoliucija, kuri paskelbė ir kalnuose visų žmonių laisvę ir lygybę. Ir nuo to laiko išnyko Kaukazo tautose kruvinojo keršto kovos, liovėsi tarpusavio tautinės neapykantos bei religinio fanatizmo rietenos, ir žmogus nustojo išnaudojęs žmogų.

Praėjo ir užsimiršo Kaukazo tautų tautelių despotų ir engėjų gadynė. Niekas nebeskelbia gazavato, nebesipravardžiuoja netikėliais, giaurais ir nešvariaisiais. Amžiams dingo kruvinojo keršto baisus prietaras. Tik Bermamyto aukštumoje, kur kadaise išsižudė dviejų šeimų giminės, stūkso šiandien vieniša uola, iš tolo panaši į dviejų susikibusių ir burka apsisiautusių raitelių obeliską. Kalnėnai vadina tą uolą „Kruvinojo keršto uola". Ją lanko turistai, ant jos pasilsi medžiotojai, o seniai kalnėnai pasakoja jauniesiems apie baisias religinių prietarų aukas, prie ko buvo privedęs Kaukazo tautas tauteles tas kruvinojo keršto paprotys. Be to, jie pasakoja, kad kasnakt jie girdi, kaip prarajoje kertasi du džigitai, du buvę kunakai, Alibėjus su Dvalibėjum.

1943—1947 m.

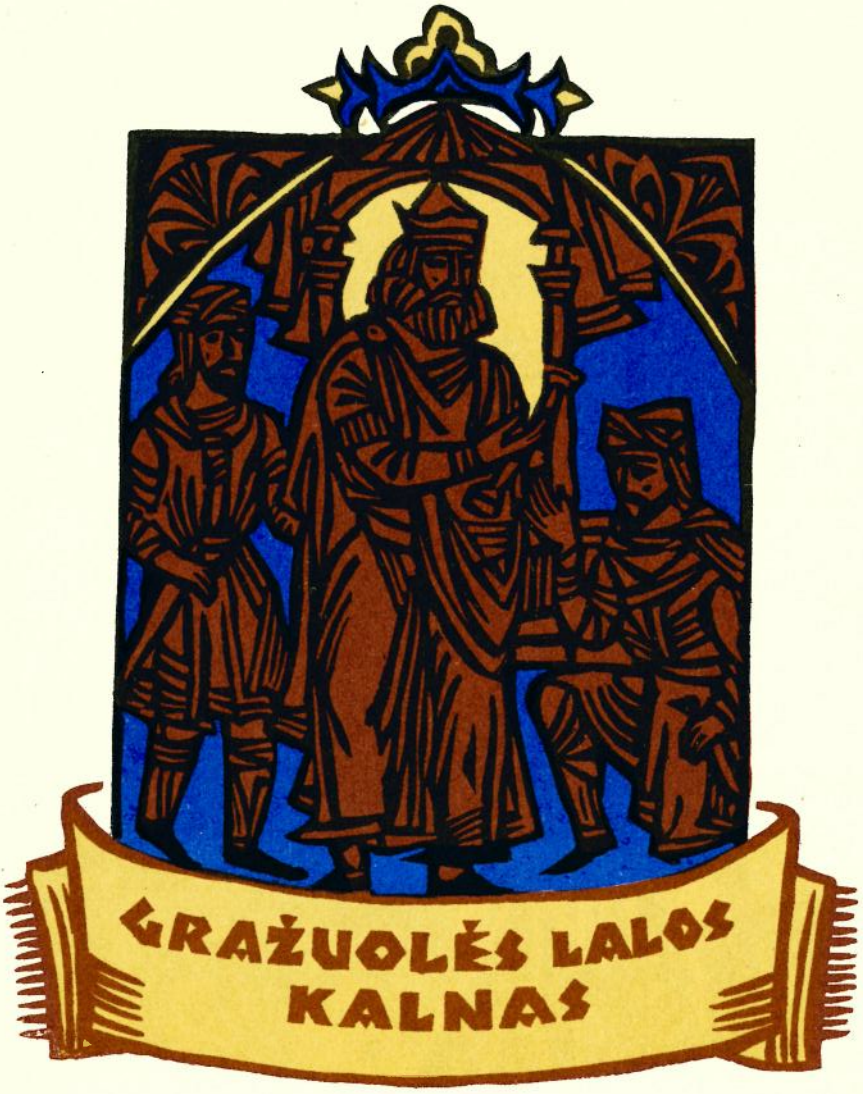

AZERBAIDŽANIEČIŲ LIAUDIES MOTYVAIS

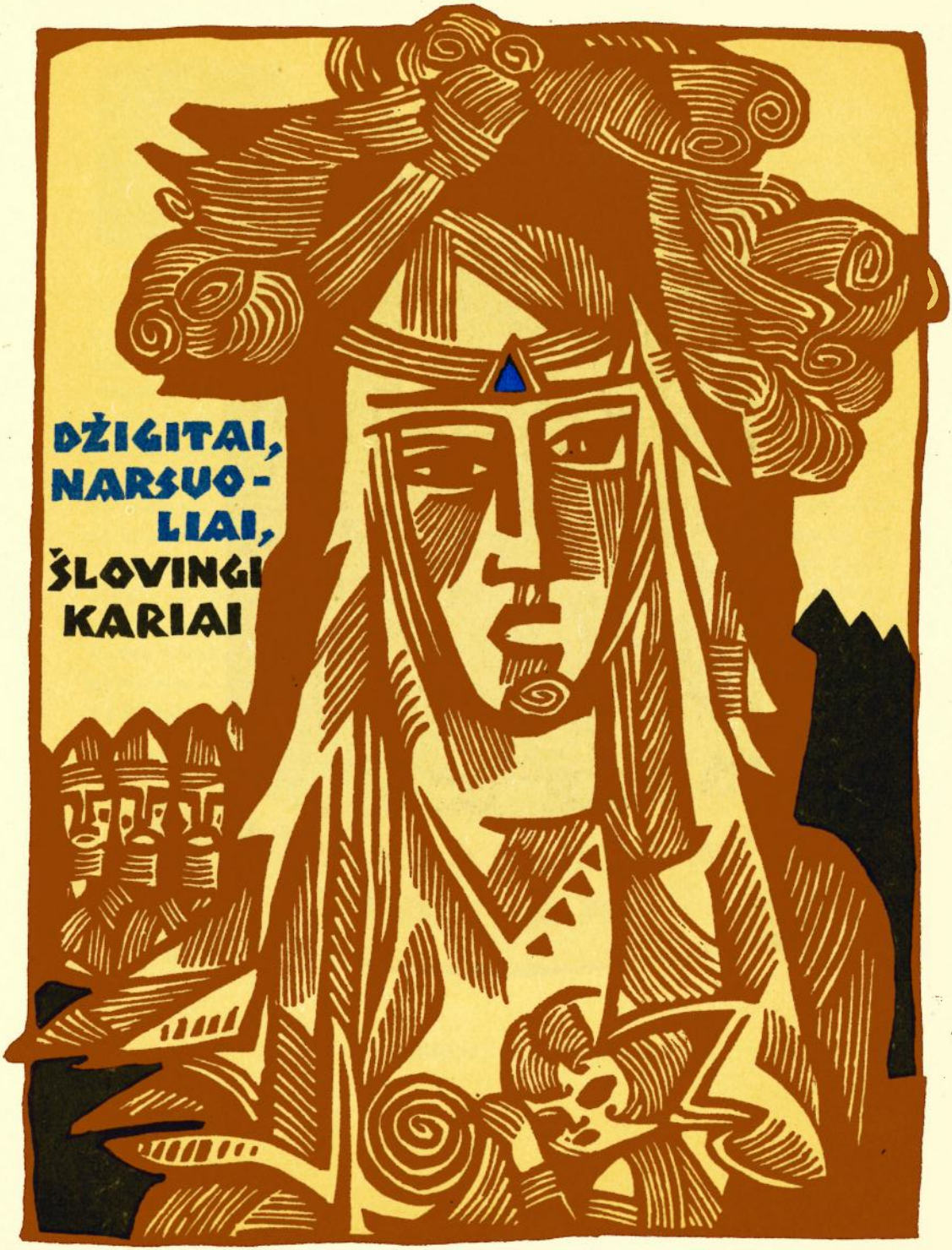
DŽIGITAI,
NARSUOLIAI,
ŠLOVINGI
KARIAI

oli toli, šiaurės Kaukaze, beribių stepių gūdumoje, stūkso vienišas keistų apribų kalnas. Tai vienas tų kalnų sargybinių, kurie kadaise rodė kelią klajoklių tautoms, kai jos plūdo per Kaspijos ir Helesponto lygumas - stepes iš rytų į vakarus, o vėliau kurių paunksmėje žmonės ieškojo sau užuovėjos ir apsaugos.

Iš tolo tas kalnas atrodo labai aukštas ir smailas, iš arti — kresnas ir bukas, o pažvelgus į jį iš viršaus — paplokščias ir properšomis išvagotas, it gyvačių vingiais iššliaužiotas. Aplink jį — uolų ir daubų labirintas.

Vienos Kaukazo tautos tą kalną vadina Prakeiktuoju, šiauriečiai — Gyvatiniu, o Audringųjų Vėjų Žemės[1] gyventojai praminė jį gražuolės Lalos kalnu.

Kadaise tas kalnas rūko kruvinais dūmais, vėmė žemės gelmėmis ir drebino visą apylinkę. Jo jaunystėj paseno vienametis Geležinis, susikūprino Mašukas, į penkias viršūnes suskilo Beš-Tau, užgeso ir kiti ugniakalniai, o jis vis dar veikė, vis dar rūko kruvinais dūmais, vis dar augo savo kūgiu aukštyn ir nedavė ramybės savo kaimynams — kalnams milžinams.

Pagaliau atėjo laikas nurimti ir jam: jo gerklė pamažėl užspringo akmenimis, krateris užsitraukė ataušusia lava, apgriuvo atšakos, ir apačioje, ten, kur kadaise garavo žemės pluta ir kunkuliavo verdančios lavos ežerai, pradėjo želti žolė, augti krūmai ir atsirado gyviai. Ilgainiui apsigyveno ir žmogus.

Nežinia kaip ilgai, kelis šimtmečius ar tūkstantmečius, ganė savo kaimenes tuose plotuose piemenys, medžiojo žvėris medžiotojai. Po jų atėjo sėsliai, užkariautojai, apsigyveno žemdirbiai.

Taip ėjo šimtmečiai po šimtmečių, laikotarpiai po laikotarpių, viena era pakeisdavo kitą.

Kartais kokia nors pajėgesnė padermė ar kiltis nepanorėdavo trauktis iš užimamų vietų ir, susimetusi į sunkiai prieinamus kalnus ar kur pajūrin, uoliai pasipriešindavo kad ir gausingiems atėjūnams.

Nežinia kurios epochos ar eros kelintame šimtmetyje ar tūkstantmetyje viena tokia didelė kiltis, atėjūnų spaudžiama, nepanorėjo trauktis į stepių gilumas, o susimetė Gurgano[2] jūros pakraštyje, Audringųjų Vėjų Žemės pusiasalyje, ir įsistiprino. O kai juos puolė atėjūnai, jie aršiai jiems pasipriešino. Atlaikę visus atėjūnų puolimus, jie įsidrąsino, įsigalėjo ir pradėjo plėstis pajūriu į pietus ir pagal Didžiuosius kalnus į vakarus.

Ilgainiui liovėsi puldinėję juos kaimynai, ir jie ramiai apsigyveno sau tarp jūros ir kalnų.

---

[1] Azerbaidžano.

[2] Kaspijos.

Plati ir galinga su laiku pasidarė jų giminė, ir apgyveno ji didelius pajūrio plotus ir kalnų masyvus.

Nuo pavojų iš rytų saugojo jų žemes plati bekraštė Gurgano jūra; pietuose nuo kaimynų juos skyrė sraunioji Kura ir amžinai sniego padengti kalnai milžinai, per kuriuos nedrįsdavo jų pulti joks priešas; šiaurės vakaruose buvo negyvenama Druskos dykuma ir beribės stepės, o iš šiaurės niekuomet niekas neateidavo, o kas ten nueidavo, tas nebesugrįždavo.

Apsiribojęs kalnais, upėmis, negyvenamomis dykumomis ir jūra, jie ilgus amžius laisvai ir laimingai gyveno Audringųjų Vėjų Žemėje, vienų kaimynų kaspiais, kitų — amžinosios ugnies garbintojais pravardžiuojami, o jų valstybė — Azerbaidžanu vadinama.

Bet nelaimės ateina kartais visai nelauktai, ir paprastai jos seka viena kitą. Atėjo jos ir į šį kraštą. Atėjo azerbaidžaniečių tautos pačiu žydėjimo ir klestėjimo metu.

Kol azerbaidžaniečius valdė savi išrinktieji bei patikimieji, tol visi buvo ir patenkinti, ir laimingi. Bet ilgainiui atsirado gobšūs turčiai, kurie pradėjo sauvaliauti, užgrobė derlingesnes žemes, sodresnes ganyklas, užgrobė valdžią, pasiskelbė valdovais ir pradėjo spausti žmones, juos išnaudoti ir įvedė vergovę.

O nelaimės vis dar nesibaigė: iš šiaurės, iš nežinomų beribių plotų krašto, iš kur niekuomet niekas neateidavo, o kas nueidavo — nebesugrįždavo, staiga pradėjo veržtis ginkluotų vyrų gaujos. Kas jie tokie, tie ginkluoti vyrai, ko jie ieško ir ko jie nori, Audringųjų Vėjų Žemės gyventojai nežinojo. Tik girdėjo, kad esą jie labai atkaklūs, karingi, labai mėgsta dainas, gražias moteris ir eiklius žirgus.

Azerbaidžano valstybę tuo laiku valdė senas satrapas Varazas. Sužinojęs apie gresiantį jo valstybei pavojų, jis sušaukė savo išminčius, rašto žinovus, igidų viršininkus, vadus ir su jais ilgai tarėsi, ką daryti, ar priešus tuojau pulti ir atremti jėga, ar susitarti su jais geruoju ir patenkinti jų reikalavimus. Pagaliau nutarė pasiųsti pas juos savo pasiuntinius ir paklausti, ko jie nori.

— Kas jūs esate ir ko jūs norite? — paklausė nežinomųjų karių nuvykę Varazo pasiuntiniai ir pasiūlė: — Jei jums trūksta jūsų kaimenėms ganyklų ir laukų, mes užleisime jums savo kalnų ir stepių dalį; jei jums reikalinga žirgų, moterų ir kupranugarių, mielai jų parduosime, nes Audringųjų Vėjų Žemėje ristieji žirgai — greitesni už vėją, mūsų dykumų laivai-kupranugariai — patvaresni už jūrų laivus, o mūsų gražuolės moterys — už dangaus žvaigždes skaistesnės; o jei jūs neturite aštrių kinžalų ir plieno kardų, patenkinsime ir šį jūsų reikalavimą.

Šiauriečiai nieko neatsakė. Jie ir toliau grėsmingai žiūrėjo Audringųjų Vėjų Žemės link ir pamažėl vis slinko pirmyn.

Kai sugrįžę namo pasiuntiniai pranešė savo valdovui apie atėjūnų elgesį, senasis Varazas ilgai galvojo ir ilgai glostė savo žilą barzdą. Pagaliau, pasimeldęs amžinajai ugniai, sukvietė išminčius, patarėjus, ašugus[1], dailininkus, igidų[2] vadus, pasišaukė abu savo sūnus, vyresnįjį Džavanširą ir jaunesnįjį Urmuzą, ir tarė:

— Mano sūnūs, aš jau senas, ir mano diena — viekis; man jau per sunku valdyti tokią didelę valstybę, kaip mūsų Azerbaidžanas. Aš matau, kad artinasi galas ir mūsų ramiam gyvenimui Audringųjų Vėjų Žemėje tarp jūros ir kalnų. Mūsų priešų nebesulaiko jau nei plačiosios jūros, nei srauniosios upės, nei amžinai sniego padengti aukšti kalnai, nei alkanos negyvenamos dykumos — priešai supa mus iš visų pusių. Pasaulis eina kruvinais keliais. Arba mes kitus pavergsime, arba kiti mus. Ir bėda tiems, kas neatsilaikys ir bus nugalėtas. Ir mūsų valstybei jau iš visur gresia pavojus; gresia pavojus ir iš šiaurės, iš krašto, kur, regis, ir laikas buvo sustojęs, ir iš kur niekas niekuomet neateidavo... Azerbaidžanui valdyti yra reikalinga nauja, jauna galva, toli matančios šviesios akys ir smagi, taikli ranka... O aš esu jau senas — mano ir akys aptemusios, ir rankos suglebusios. Džavanširai,— atsikreipė jis į vyresnįjį sūnų,— tu jau įrodei savo sumanumą ir rankos smagumą, kai kartą, mano pasiųstas, apgynei tėvynę nuo priešų klajoklių ir nugrūdai juos už srauniosios upės Kuros... Nuo šios dienos perduodu į tavo rankas šį ženklą — valdyti ir ginti Azerbaidžano valstybę, ir laiminu tave savo įpėdiniu: būk karingas ir veiklus, išmintingas sprendimuose ir negailestingas prie-

[1] dainininkus.

[2] pulkų.

šams.— Su šiais žodžiais jis perdavė Džavanširui valstybės ženklą ir atsikreipė į jaunesnįjį sūnų Urmuzą:

— Sūnau Urmuzai, nors tu ir jaunesnis už savo brolį Džavanširą, bet ir tu ne prasčiau už jį moki valdyti kardą ir kirčiu atmušti kirtį. Abiem valdyti Azerbaidžano valstybė yra per maža. Pasiimk tu savo haremą, savo igidus ir patarėjus ir, amžinosios ugnies vedamas, eik į šiaurę naujos valstybės kurtų: kiek žemės užimsi šiaurėje, tiek ir turėsi! Eik ir mano vardu atsakyk atėjūnams kirčiu į jų pasikėsinimus į mūsų žemes ir gyvybę. Ir tave laiminu valdovo žygiams: būk gudrus derybose, tikslus nuosprendžiuose ir pavojingas klastose. Ir tenesugundo tavęs tavo sprendimuose nei priešo klasta, nei pavydulingo draugo gražbylystė, nei gražios moters burtai. Geriau žygio visai nepradėti, negu, jį pradėjus, pusiaukelėje nutraukti. Geriau einant pirmyn mirti, negu, priešams nugarą atgręžus, sveikam pasprukti... Taigi, mano sūnūs, iki šiol gyvenimo akmenį ritau aš, nuo šiandien pavedu jį risti jums... Padėkite tai jiems,— pagaliau atsikreipė jis į savo patarėjus, išminčius, ašugus, dailininkus ir igidų vadus bei viršininkus ir pavargęs atsikėlė nuo sosto. Tarnai ir dvariškiai paėmė jį nusilpusį už parankių ir nuvedė į poilsio šėtrą.

Džavanširas tą pačią dieną perėmė iš tėvo Azerbaidžaną valdyti, o Urmuzas su visu savo dvaru, su išminčiais, patarėjais, dailininkais, ašugais ir igidų pulkais išsirengė į tolimą šiaurę naujos valstybės kurtų.

Po kelių dienų kelionės Druskos dykuma ir negyvenamomis stepėmis pasiekė jis pagaliau ir derlingas Kaukazo vartų aukštumas ir apsistojo.

Ateidami atsigabeno azerbaidžaniečiai ant kupranugarių savo šeimas, savo haremus; atsivarė nesuskaitomas gyvulių kaimenes, arklių, kupranugarių tabūnus ir atsivežė ant girgždančių arbų savo mantą ir namus palapines.

Ne tiek nusigando šiaurės atėjūnai, pamatę tokią naujų savo priešų daugybę, kiek nustebo, išgirdę jų kaimenių bliovimą, arbų ratų girgždėjimą ir išvydę šventosios ugnies žiburiavimą.

Apsidairė atėjęs Urmuzas, pasimeldė amžinajai ugniai, apžiūrėjo vietovę, pasitarė su savo išminčiais ir patarėjais ir liepė savo igidams pradėti kautynes. Bet atėjūnai, užuot nusigandę ir pakrikę, tartum to tik ir laukė: jie visa savo mase, visa savo galybe, pėsti ir raiti, su kardais, ietimis ir kinžalais, klykdami, būgnydami, drebindami žemę ir keldami dulkių debesis kaip sausminis Druskos dykumos vėjas, apsėmė azerbaidžaniečių gretas. Azerbaidžaniečiai iš pradžių pakriko, bet greit susitvarkė ir paleido į priešą aštrių strėlių spiečius, kiti, išsitraukę iš makštų savo blizgančius išlenktus kardus, kaip stepių grįžžoles pradėjo skinti atėjūnų galvas. Dar kiti puolė juos su amžinąja ugnimi įdegtais deglais. O pats Urmuzas su savo haremu, išminčiais ir patarėjais stovėjo vieno kalno viršūnėje, sekė kautynes ir per ryšininkus davinėjo igidų vadams įsakymus.

Aštrūs azerbaidžaniečių išlenkti kardai, taiklios ir nuodingos iš lankų paleistos strėlės ir iš tolo svilina amžinąja ugnimi liepsnoją deglai, bet dar aštresni atėjūnų durtuvai, dar taiklesnės jų ietys ir dar mirtingesni jų kinžalų padariniai.

Arši kova virė visą dieną. Kalnų viršūnės ir stepių plotai ėjo iš rankų į rankas. Pergalės laimė nusišypsodavo čia vieniems, čia kitiems; į vakarą amžinosios ugnies garbintojai, nepratę prie tokių ilgų ir kruvinų kautynių, pavargo. Išsisėmė narsa ir atkaklių atėjūnų, bet nepasitraukė nei vieni, nei kiti.

Rytojaus dieną, kai tik Elbruso viršūnėje sublizgėjo sumirgėjo pirmutinės aušros atošvaistės, o iš stepių pradėjo trauktis baikštūs nakties šešėliai, atkaklus mūšis prasidėjo iš naujo. Azerbaidžaniečiai pasiryžo užgrobti naujus stepių plotus ir kalnų viršūnes, o atėjūnai — visai palaužti priešų atsparumą. Visą dieną ėmėsi vyras su vyru.

Ir vėl kalnų viršūnės ir stepių plotai ėjo iš rankų į rankas ir kraujo klanuose braidžiojo tiek puolėjai, tiek gynėjai... Į vakarą vėl pavargo

azerbaidžaniečiai, nusilpo ir atėjūnai, bet nepasidavė ir neprisipažino kurie nors sumušti ar nugalėti esą.

Ir trečioji diena nedavė pergalės nei vieniems, nei kitiems. Anksti rytą, kai sublizgėjo amžinai sniegu padengtos kalnų viršūnės, o iš Druskos dykumos patekėjo skaisti saulė, Urmuzas prisiekė amžinąja ugnimi ir visais draugų ir priešų dievais kovoti iki paskutinio igido, iki paskutinio jų kraujo lašo, bet nesitraukti atgal.

— Geriau tegu aš nebylia uola pavirsiu, o mano vaikai, mano žmonos, patarėjai ir igidai — mažesniais ar didesniais akmenimis, negu aš nors vieną žingsnį žengsiu atgal! — tais žodžiais baigė savo baisią priesaiką jaunas Urmuzas ir liepė savo igidų vadams pulti priešą iš naujo.

Ir vėl susirėmė žūtbūtinėj kovoj Audringųjų Vėjų Žemės išeiviai su atėjūnais iš šiaurės. Ir vėl iš abiejų pusių gausiai papliupo kraujas. Bet juo labiau pirmyn veržėsi azerbaidžaniečiai, juo narsiau juos stūmė atgal šiauriečiai. Ir jei per tas tris dienas pergalė svyravo tai vienų, tai kitų pusėje, tai dabar ji sustingo vietoje...

Nusiminė išminčiai, nebežinojo ko griebtis patarėjai, atvėso ir igidų vadų įkarštis, ir jie vienas po kito pradėjo įkalbinėti valdovui nutraukti bergždžias kautynes ir pasukti savo žmones atgal. Kiti net nurodinėjo perėjas ir kalnagūbrius, per kuriuos priešų nepastebėtiems galima būtų pasitraukti į rytus. Prašė jo ir žmonos, maldavo vaikai, bet Urmuzas pasiliko ištikimas savo priesaikai ir, kaip niekur nieko, davinėjo tolimesnius įsakymus, siuntė į mūšį vis naujus ir naujus igidų būrius ir pats kiekvienu metu buvo pasiruošęs pulti į kovos sūkurį.

Ir kai priešai priartėjo prie pat kalno, kai jo papėdėje susirėmė vyras su vyru, o visi patarėjai, išminčiai ir igidų vadai nebežinojo, ką daryti, Urmuzas pareikalavo sau žirgo.

— Arba pergalė, arba garbinga mirtis, bet priešas nepamatys mano nugaros! — sušuko jis, prisiminęs savo tėvo patarimą, ir šoko į balną; bet čia prie jo pribėgo gražuolė vergė Lala, įsikabino jam į apsiaustą ir pradėjo maldauti:

— Viešpatie! Valdove! Argi tau negaila savo žmonių, savo vaikų, igidų, ašugų ir išmintingųjų patarėjų?! Argi tau neužteks stepių ganyklų ir šiapus Kaukazo vartų ar kad ir šiaurėje, palei Gurgano bekraštę jūrą, kur nuo amžių niekas nedrumstė tavo senelių ir prosenelių ramy-

bės. Pasigailėk, viešpatie, savo žmonių kraujo ir kančių! Pasigailėk manęs, savo gražuolės Lalos! Pasiųsk mane su palydovais pas atėjūnus garbingų paliaubų bei amžinos taikos sudaryti,— ir su tais žodžiais Lala savo baltomis rankomis apkabino valdovo kojas.

Urmuzas susiraukė, supyko ir suriko:

— Verge, jei nori gyventi, tai tuojau pranyk man iš akių! — ir pergedęs valdovas paspyrė ją koja.

Lala pasikėlė nuo žemės išdidi kaip karalienė ir metė valdovui į akis:

— Aš tau ne vergė, o belaisvė, ir tu man ne valdovas, o prievartautojas. Jei tu nesutinki, tai mes susikalbėsime su atėjūnais ir be tavęs!

Ir tuojau gražuolė Lala, paėmusi abu savo vaikus, vienu ant rankų nešina, kitu — vedina, kelių išminčių ir ašugų lydima, nusileido nuo kalno į priešų stovyklą.

Šiauriečiai, pamatę tokį neįprastą vaizdą, pamiršo aršias kautynes, pamiršo savo priešus ir, viens po kito nuleidę ginklus, įsižiūrėjo į nuostabią moteriškę su vaikais ir laukė, ką ji pasakys.

— Džigitai narsuoliai, šlovingi kariai! — prabilo į atėjūnus gražuolė Lala, Urmuzo vergė.— Ne jūros marios, ne upės, ne kalnai ir ne vandenynai iki šiol mus skyrė vienus nuo kitų, o mūsų valdovų paikšystė!.. Džigitai narsuoliai, kam mums dėl mūsų valdovų užgaidų žudytis ir vieniems kitų kraują lieti?! Ar mes ne tokie patys, kaip jie žmonės? Ar mums ne toji pati saulė šviečia, ar ne toji pati žemė mus maitina? Kam mums pyktis ir kautis kaip kokiems neprotingiems padarams: pasaulis platus — vietos užteks visiems; gyvenimas mūsų trumpas; žavi jaunystė dar trumpesnė; aistringos meilės laikotarpis — gėlės amžiui teprilygsta, o rožės tegu puošia gyvųjų galvas, bet ne nukautųjų lavonus!.. Džigitai narsuoliai, šlovingi kariai, paduokite vieni kitiems rankas ir eikite jūs iš kur atėję, o mes grįšime į savo pajūrio beribes stepes. O šis kalnas tebūnie toji riba, kurios amžiais neperžengsime mes ir kurios iš tolo laikysitės jūs! O kad padarius galą ir užkirtus kelią visiems mūsų karams ir atvėsinus karių ir valdovų įkarštį, tegu abiejų pusių dailininkai išskaptuoja išťašo šio kalno uolose trijų dienų kruvino mūšio pasekmes — džigitų mirtį ir kančias, jų motinų, našlių ir našlaičių ašaras ir skausmą... O jei mūsų valdovai taip trokšta tuščios garbės ir nesigaili savo žmonių kraujo, tai tegu jie patys tarp savęs ir kaunasi, bet ne mes savo tarpe!

Išgirdę tokius žodžius, abiejų priešingų pusių kariai ir igidai metė savo ginklus ir paklusniai nusilenkė narsuolei moteriai. Nurimo mūšio įkarštis, ir vieni pasuko atgal į šiaurę, kiti atsigręžė į rytus.

Tada susitaikiusių priešų dailininkai pasiėmė savo įrankius ir įniko į kalno uolas skaptuoti kautynių baisenybes: amžiną ramybę nukautųjų, kančias sužeistųjų, alpesį ir gailesčio ašaras gyvųjų.

O Urmuzas, pamatęs, kad jis pasiliko karo lauke vienui vienas, nušoko su žirgu nuo kalno į bedugnę ir pagal savo priesaiką pavirto akmenine uola, kuri ir šiandien prarajos dugne tebestūkso.

Dar daug kartų amžinosios ugnies garbintojų palikuonys buvo pasikėlę iš Audringųjų Vėjų Žemės į šiaurę, bet, priartėję prie gražuolės Lalos kalno ir pamatę jame nežinomų dailininkų iškaltas išskaptuotas kautynių baisenybes, vėl grįždavo atgal. Gražuolės Lalos kalnas toks pat stabdys buvo ir klajūnams iš šiaurės.

Šiandien Azerbaidžanas laisva tarybinė respublika — ji žydi ir klesti savo senose ribose, tarp jūros, kalnų, dykumų ir stepių, ir visame pasaulyje yra garsi kaip savo žemės turtais, taip ir savo daina bei dainiais ašugais. Ir šiandien didžiojo poeto išminčiaus Nizami Giandževi dainos skamba Azerbaidžane, žydi poezija, mylimi poetai. Skamba Azerbaidžano daina kaip apie garbingą didvyrišką savo tautos praeitį, taip ir apie laimingą dabartį — tarybinę respubliką.

Klesti ir žydi tarybinė Azerbaidžano respublika, o keistų apybraižų gražuolės Lalos kalnas ir šiandien tebestūkso vienišas Kaukazo vartų ste-

pėse ir rodo kelią, kuriuo kadaise plūdo tautos iš rytų į vakarus. Pažvelgus į jį nuo Geležinio kalno viršūnės ar nuo Mašuko, ar nuo Beš-Tau šlaitų, ir be žiūronų dar galima įžiūrėti jo išdūlėjusiose uolose nežinomų dailininkų išskaptuotas besikaunančių milžinų žmonių figūras. Čia, kaip ir gauruotuose debesyse, ko tik norėsi, tą įžiūrėsi: čia įžiūrėsi ir mirties agonijoje amžinai sustingusius karius su iškeltais smogti kardais, atstatytais durtuvais, įtemptais lankais; čia imasi petingi janičarai su plačiakelniais kazokais; azerbaidžaniečiai savo išlenktais kardais kapoja stepių gyventojų smailaskrybėlių kalmukų galvas; kaunasi klajokliai su sėsliais, milžinai su nykštukais; daug vienų, orda ir kitų. Kas ką puola, kas nuo ko ginasi — nieko nesuprasi. Čia tikras kruvino mūšio chaosas.. O kitoje kalno pusėje atvaizduotas moterų siaubas, vaikų išgąstis, visų neviltis ir nusiminimas. Vienos tų žmonų motinų, nevilties pagautos, laužo sau rankas, rauna nuo galvos plaukus; kitos spaudžia prie krūtinių savo mažamečius kūdikius ir it pagalbos šaukiasi: veidai jų siaubo iškreipti, susitaršiusios kasos, apsinuoginusios krūtys... Čia visur siaubas, gedulas ir didžiausias visų nusiminimas...

Kalno viršūnę vainikuoja laukinių rožių krūmai ir girliandomis nusileidžia per uolas jo apačion, tarytum žymėdami taką, kuriuo kadaise žygiavo į atėjūnų stovyklą gražuolė dviejų vaikų motina Lala.

Daug daug po tų kruvinų kautynių jau amžių praėjo, o Azerbaidžano dainiai ašugai ir šiandien dainuoja apie Urmuzo žygį į šiaurę, apie jo belaisvės Lalos išmintį ir jos motinišką širdį. Dainuoja jie ir apie dailininkų išskaptuotą kalną, ir praeities pasaka pinasi su dabarties gyvenimu.

1947 m.

ARMĖNŲ LIAUDIES MOTYVAIS

IŠGIRDO
ŽMONĖS
DAI-
NIAUS
ŠŪKĮ

ai buvo seniai. Tai buvo labai seniai, dar prieš mūsų erą seniai. Tai buvo prieš kelis tūkstančius metų biblinėje Thogarmos ir Minni šalyje, Kaukazo ir Tavro kalnynų apsuptoje Urartu plokštikalnės lygumoje, žemės rutulio dausų slėnyje, dingusių tautų, tikybų, kultūrų ir karalysčių lopšyje...

Tai buvo labai seniai.

Iš tos anų laikų plokštikalnės lygumos vidurio šovė į dangų visų aukščiausias, amžinai sniegu padengtas šventasis kalnas Masis, šiandien Araratu vadinamas, kuris vyravo plačiausiai apylinkei, o jo tirpstantis sniegas vėsino plokštikalnės orą, drėkino laukus ir maitino šaltu vandeniu putotąjį Araksą, gilius kalnų ežerus ir platų Tigro—Eufrato upyną.

Iš tos pačios plokštikalnės lygumos įvairių tolių šovė į dangų dar trys šventi liaudies dainių husanų apdainuoti kalnai, bet nė vienas jų negalėjo prilygti aukščiausiam, pranašiausiam ir nuostabiausiam kalnui Didžiajam Masis — Didžiajam Araratui. Jis buvo padengtas tokiu storu nuo laiko ir temperatūros permainų suledėjusio sniego sluoksniu, kad jei jis visas iš karto būtų pradėjęs tirpti, tai per kelias dešimtis dienų ir naktų būtų nuplovęs nuo Urartu plokštikalnės lygumos visa, kas buvo gyva, kas augo, kas žmonių buvo sukurta, ir paskandinęs vandenyje visą Thogarmos ir Minni šalį, kaip kad buvo jau atsitikę prieš daug tūkstančių metų. Bet gailestingieji Thogarmos ir Minni šalies dievai, nebenorėdami, kad tai pasikartotų, ilgainiui tą kalną sutvarkė taip, kad ir karščiausiomis vasaros dienomis vėsino orą ir drėkino laukus tik tas masyvo sniegas, kuris tirpo jo papėdėje, o visa kita masė, pavirtusi vandeniu aukštumose, susigerdavo į kadaise veikusių ugniakalnių angas ir properšas ir jau plokštikalnės požemiais nutekėdavo toli į pietus, į Mesopotamijos klonius, ir ten išsiveržda vo į žemės paviršių kunkuliuojančiais šaltiniais ir srauniomis upėmis.

Aplink šventąjį kalną Masis, už kelių dienų kelionės į visas keturias pasaulio šalis, gyveno laisva, laiminga ir labai sena piemenų medžiotojų haikų tauta, kuri sudarė atskirą Ajastano valstybę, kaimynų Kalnų Sala vadinamą. Pasakojama, kad Ajastano valstybė egzistavo jau tada, kai Europoje dar nebuvo nei helenų, nei romėnų, o pati Europa buvo vadinama Erebos šalimi. Haikai jau tuomet turėjo savo kultūrą, ornamentą, turėjo savo sakytinę, įmantriais aforizmais bei patarlėmis išgražintą poeziją, o jų dainiai husanai skaitė ir dainavo iš rašmenų, kylių pavidalu molinėse plytelėse surašytų.

Ajastano valstybės sienos siekė tuomet nuo šventojo kalno Masis papėdės iki tų plokštikalnės lygumos tolių, iš kurių dar matėsi amžinai sniegu padengta jo viršūnė. Už tų tolių jau buvo nebe Ajastano valstybė, ir nebe haikai tenai gyveno.

Daug metų ir amžių ramiai ir laimingai gyveno haikai plokštikalnės lygumose, nenutoldami nuo savo didžiojo Masis kalno. Vieni jų varinėjo po neaprėpiamus žaliuojančių stepių plotus savo gyvulių kaimenes, kiti medžiojo, dar kiti veisė sodus, sodino vynmedžius ir iš jų sultingų

vaisių sunkė sau kvapnų, lengvai svaiginantį gėrimėlį, kuris teikė jiems laimėje linksmybę, nuliūdime — paguodą ir nusiraminimą.

Pasakojama, kad haikų tarpe nebuvo, kaip kitose to meto šalyse, nei turtuolių, nei vargšų; visi buvo lygūs ir visi buvo sotūs. Kaip didysis Masis kalnas visiems vienodai teikė vandens ir drėgmės, o Ajastano padangės saulė — šilumos ir šviesos, taip ir jų žemė visus tolygiai dengė ir maitino, tiek piemenis, tiek žemdirbius, medžiotojus, tiek ir vyndirbius... Ir dainiai husanai dainavo laimingus savo krašto laikus.

Valdė Ajastaną ne galingieji, o liaudies išrinktieji, tie patys dainiai husanai.

Taip ėjo metai po metų, šimtmečiai po šimtmečių: vieni Ajastano valstybės išrinktieji husanai pakeisdavo kitus; šalyje mažėjo dykumų plotai, gausėjo ganyklų, vynuogynų; husanų kapuose statė haikai paminklus, šventoves; puošė jas arkomis, rotondomis, boniomis, gražino bareljefais, skulptūra; akmenyse raižė erelius, ornamentus; iš marmuro tašė nuostabaus grožio statulas. Po visą šalį skambėjo husanų dainos — gyvenimo džiaugsmas; klestėjo meilė, vaišingumas, ir tam tikroje puošnioje saugykloje vis daugėjo molinių plytelių su užrašais apie atliktus žemėje darbus, saulės ir mėnulio užtemimus, žvaigždynų apskaičiuotus judėjimus, žemės drebėjimus, Tigro—Eufrato upyno negirdėtus potvynius ir apie kitus svarbius įvykius Ajastane bei kaimynuose.

Ilgai, gražiai ir tvarkingai gyveno haikai savo krašte. Gyvendami taikoje ir su savo kaimynais, jie labai praturtėjo: išaugino dideles gyvulių kaimenes, išplėtė sodus, vynuogynus, o jų vyno daryklos pasidarė garsios visame Asų šalies žemyne.

Kaip vyno perteklių, taip ir kitas savo žemės gėrybes haikai pradėjo pardavinėti kaimynams, iš pradžių mainais, paskui jau ir už prabangos daiktus — dailius kardus, greitus žirgus, nematyto grožio kilimus, akį veriančius perlus, kuriuos nešiojo ant kaklo šilkais šnabždančios gražuolės — svetimų kraštų moterys. Pamėgo haikai tekančios saulės kraštų prabangą — brangius kinų šilkus, kvapnius Arabijos žemės smilkalus, rūkalus, plonučius audinius ir įvairius Tolimųjų Rytų prieskonius, kurie suteikia bet kokiam valgiui ir kvapsnio, ir skonio...

Haikų vyresnieji, kurie tvarkė prekybą, pamatė, kaip gyvena kitur, pamatė, kad galima mažai dirbti patiems, turėti šimtus tarnų, šimtus žmonų ir vien lėbauti... Ir pradėjo jie haikus taip skirstyti, kad vienus pristatė savo kaimenių ganytų, kitus — medžiotų, dar kitus — sodų ir vynuogynų prižiūrėtų. Nors tokią tvarką įvedus ir dvigubai padaugėjo visokių gėrybių ir žemės vaisių, bet jau nebe visiems haikams jų užteko, nes vyresnieji visa tai pasiimdavo prekybai ir dar labiau ėmė spausti žmones, kad daugiau dirbtų. O kad daugiau išspaustų iš dirbančiųjų, pristatė prie jų sargybinius ir ėmė visiškai nebesiskaityti su išrinktaisiais liaudies dainiais husanais. Pagaliau ir visai juos nuvertė ir įvedė savo valdžią...

Ir pairo Ajastane tvarka: valdovai išpaiko, jų giminė praturtėjo, įprato, kad už juos dirbtų kiti. Pradėjo be saiko lėbauti, vyną gerti, vienas kitam pavydėti, vaidytis ir iš dyko buvimo žaidimais bei pramogomis užsiiminėti... Ir įsigalėjo žmonių išnaudojimas, vienų engimas kitų.

Išnyko husanai, nes naujiesiems valdovams nebe liaudies dainos rūpėjo, bet auksas ir prabanga. Atsirado ir tokių haikų, kurie, pabuvoję svetimose šalyse ir sugrįžę tėvynėn, pasidirbdino matytų dievų statulas ir ėmė jas garbinti, joms kruvinas aukas aukoti.

Ajastaną pradėjo valdyti vien turtingieji ir galingieji ir jau pagal įpėdinystę. Iš pradžių valdė dar turčių Kuti dinastijos atstovai, bet vėliau jau kiti, dar turtingesni ir dar paikesni.

Ir vėl ėjo metai po metų, šimtmečiai po šimtmečių. Pasikeitė žmonės, pasikeitė laikai, pasikeitė ir valdovų dinastijos, ir jau ėmė vadintis nebe valdovais, o karaliais. Karaliui Aramui viešpataujant, kaimynai Ajastaną pradėjo vadinti nebe Ajastanu, o Armėnija, o haikų palikuonis — armėnais.

Įsigalėję Armėnijos karaliai nebegalėjo be vaidų sugyventi su savo kaimynais ir kardu bei ugnimi brovėsi į jų žemes, grobė jas, plėšė gyventojus, žudė juos, o pavergtuosius naudojo naujoms tvirtovėms statyti. Tokiu būdu išplėtė jie savo valstybės sienas iki Gurgano ir Ponto jūrų[1] ir iki Jordano pietuose. Iš tų užimtų žemių jau nebebuvo matyti Masis

---

[1] Kaspijos ir Juodosios jūrų.

kalno. Savo pavaldiniais jie rūpinosi tiek, kad galima būtų iš jų kuo daugiau išspausti. Užtat atsidėję žiūrėjo savo dinastijos privilegijų.

Nors plati, didelė ir galinga pasidarė Armėnijos valstybė, bet jos geri laikai haikų padermės palikuonims buvo jau amžinai praėję.

e tiek kariavo Armėnijos karaliai su savo priešais, kiek aršiai kovėsi jie savo tarpe dėl sosto, dėl dinastijos paveldėjimo teisių. Vieną kartą laimėdavo viena dinastija, kitą kartą nugalėdavo kita. Nugalėtojai stengdavosi sostą išlaikyti savo dinastijai ir be pasigailėjimo persekiodavo ir žudydavo savo varžovus. Bet visados tiek nuo vienos dinastijos, tiek nuo kitos nukentėdavo armėnų liaudis ir nukentėjusi dūsaudavo, prisimindama dainių husanų valdymo laikus. Prisiminė ji savo husanus ir pačiu sunkiuoju jai laiku.

Karaliams besipešant, iš pradžių pradėjo nuo jų bėgti į kalnus pavieniai ginkluoti žmonės, paskui jau ir daugiau. Įsikūrę sunkiai prieinamuose kalnuose, vakarais ir naktimis degino jie ant uolų skiauterių laužus, šmėšelavo švyturiais, deglais ir tuo pačiu kvietė pas save visus, kas myli laisvę ir nepriklausomą gyvenimą. Kadangi tuo metu Armėnijos karaliai ir turčiai kunigaikščiai, ruošdamies naujam dideliam karui, rinko kariuomenę, gamino maisto atsargas ir apdėjo gyventojus dar didesniais mokesčiais, tai subruzdo ir visa liaudis ir pradėjo jau atvirai priešintis savo prispaudėjams. Tuo tarpu pasklido žmonėse gandas, kad Masis kalno at-

šakų šlaituose pasirodęs liaudies dainius husanas, vardu Chosrovas, senųjų, jau išnykusių husanų ainis, kuris renkąs visus laisvę mylinčius armėnus ir kviečiąs į kovą su karaliais ir turčiais kunigaikščiais.

Išgirdo žmonės dainiaus Chosrovo šūkį ir būrių būriais pradėjo plaukti prie Masis kalno.

Sužinoję apie dainiaus Chosrovo atsiradimą, karaliai ir kunigaikščiai pasiuntė prieš jį savo kariuomenę. Bet Chosrovas, apie kurį susispietė pabėgėliai armėnai, sumušė visus kunigaikščius ir, išsklaidęs jų kariuomenę, pats perėjo puoliman. Persigandęs karalius ir kunigaikščiai pasišaukė prieš savo sukilusią liaudį kaimyninius valdovus. O tie, išgirdę, jog sukilo pavergtoji Armėnijos liaudis, pabūgo, kad ir jų pavaldiniai nepasektų sukilusiųjų pavyzdžiu, ir greit pasiuntė samdytinės kariuomenės.

Ilgai kovojo samdytinė kunigaikščių kariuomenė su Chosrovo būriais, įsistiprinusiais Masis kalno šlaituose bei jo atšakose, ir niekaip negalėjo jų iš ten išmušti. Daug sunkumų ir nepriteklių iškentėjo ir sukilusieji armėnai, bet savo laisvės neišsižadėjo. Kai būdavo labai sunku, kai tekdavo atlikti per kalnagūbrius ir ledynus ilgus, varginančius žygius, tuomet Chosrovas poilsio valandomis dainuodavo jiems apie laisvę ir savo dainomis taip pakeldavo žmonių dvasią, taip juos įkvėpdavo, jog jokie sunkumai nebeatrodydavo jiems neįveikiami. Chosrovą žygiuose lydėjo vienturtė jo duktė gražuolė Chosroviduchtu. Ten, kur ji pasirodydavo, nušvisdavo žemė, po jos kojų tirpdavo sniegas, pražysdavo gėlės ir trumpėdavo kalnų perėjos. Visi sukilusieji mylėjo Chosroviduchtu ir sergėjo ją nuo bet kokių pavojų. Visuomet linksma, visuomet gerai nusiteikusi ir ištverminga dainiaus husano duktė teikė jiems žavesio ir malonės.

Kartą, nusileidus nuo Mažojo Masis—Ararato kalno ir žygiuojant tarpekliu į naują stovyklą, Chosrovas jojo savo būrių priešakyje ir, laikydamas rankose baltą vėliavą, sukilusiųjų ženklą, dainavo dainas apie tuos laikus, kai žemėje nebebus nei karalių, nei kunigaikščių, kai visi armėnai galės vienoje vietoje laimingai gyventi ir vienas kito neskriausti. Jau sukilusieji buvo arti savo žygio tikslo, jau buvo pasiekę Sardar-Bulago perėją, kur skliausčios, plikos kalno uolos iš abiejų kelio pusių šaute šovė tiesiai į viršų, kai staiga priešas puolė juos iš pasalų, iš kitos perėjos, ir uždarė sukilėlius siaurame tarpeklyje, iš anksto užėmęs visus išėjimus.

Įvyko kruvinas mūšis. Sukilėliai atkakliai priešinosi, veržėsi pirmyn, priešo puolimus atremdami suglaustomis falangomis; prispaudę prie uolų, badė juos durklais, ietimis ir vis veržėsi pirmyn ir pirmyn. Jau buvo jie beprasiveržią į slėnį, bet nuo kalno viršūnės Chosrovą sekė kunigaikščių žvalgai, ir kai jis brovėsi pačia tarpukalnės ankštuma, samdiniai kareiviai pagal tam tikrą ženklą pastūmėjo nuo kalno uolos luitą, ir jis sutraiškė liaudies dainių vadą. Spiegiantis riksmas perskrodė tarpukalnę. Šimtą kartų jį pakartojo tarpukalnės aidas ir išnešiojo po visą kalnų masyvą. Tai buvo Chosrovo vienturtės dukters gražuolės Chosroviduchtu balsas. Sukilusieji persigando, nustebo, visi puolė prie jos, norėdami ją gelbėti, jai padėti, bet, pamatę sutraiškytą jos tėvą, o savo vadą, dar labiau nustebo, ir viena po kitos pradėjo irti jų falangos. Prie uolos luito gulėjo ir sukilusiųjų vėliava, aptaškyta dainiaus vado krauju. Chosroviduchtu greit atsitokėjo ir, pamačiusi sutrikusius sukilėlius, pakėlė nuo žemės vėliavą ir vietoj tėvo pati užtraukė kovos dainą. Akimirkai sumišę sukilėliai tuojau atsigavo, susitelkė apie Chosroviduchtu ir falanga paskui falangą išsiveržė iš tarpeklio į lygumą. Prasidėjo kautynės iš naujo. Nelygios buvo kautynės, nelygi buvo ir padėtis. Priešas, pirmutinis išsiveržęs iš tarpeklio į lygumą ir joje išsirikiavęs, stūmė sukilėlius atgal į kalnus ir spaudė prie stačių uolų, tuo tarpu kai nuo jų viršūnių svaidė į juos didesnius ar mažesnius akmenis, ardė jų falangas ir traiškė, naikino užpakalines eiles. Sukilusiųjų jėgos sparčiai mažėjo. Jų kadaise buvusi balta vėliava nuo žuvusiųjų kraujo pasidarė visai raudona...

Chosroviduchtu, matydama, kad tokiose žabangose gali žūti daug sukilėlių, sulaukusi nakties, įsakė visiems pasiskirstyti į mažus būrelius ir per sunkiai pereinamus kalnagūbrius, mažai kam žinomais taurų išmintais takeliais, išsisklaidyti visomis kryptimis, o vėliau vėl visiems rinktis prie Masis kalno. Ji pati, pasiėmusi raudoną nuo kraujo vėliavą, tik jai vienai žinomu taku grįžo atgal prie Masis kalno. Įlipusi į jo viršūnę, ji apžvelgė apylinkę ir, nematydama dar susirinkusių į vieną vietą visų armėnų, atsigulė pasilsėti ir prisidengė vėliava. Beilsėdama, belaukdama susirenkant į vieną vietą visų armėnų, ji užmigo, įšalo į sniegą ir tebemiega iki šiai dienai. Prieš užmigdama pasakė palydėjusiems ją dainiams, kad ji prisikelsianti ir iškelsianti raudoną nuo kraujo vėliavą tik tuomet, kai

visi armėnai susirinksią matomose Masis kalno ribose. Ir sulauksią tuomet armėnai tokių laikų, kokių dar niekad nėra buvę... Taip pažadėjo gražuolė Chosroviduchtu. Pažadėjo ir įsakė niekad nepamiršti, jog už laisvę reikia kovoti ir niekuomet vilties neprarasti.

r laukė Chosroviduchtu pažado išsipildymo visi dainiai poetai, laukė ir apie tai dainavo. O su jais kartu laukė, dainavo ir visa armėnų tauta.

Daug per tą laiką armėnų liaudis vargo ir skurdo pakėlė. Kitados aukštos kultūros šalis iš pagrindų sunyko. Sugriuvo dykumose armėnų protėvių statyti akvedukai, amžių dulkių sluoksnis storai užklojo kultūringos tautos darbus, ir ten, kur kitados buvo Urartu žydinti žemė, kur viliojo žmogaus akį sodų, gėlynų, vynuogynų palaima, kur stiepėsi į dangų miestų bonios, meniški Ripsime-cvertnocų šventovių pastatai ir kur haikai kadaise iškilmingai šventė savo Vartevaro rožių šventes,— ten vien griuvėsiai testūkso, iš po kurių seka savo aukas kapinynų imbuviai — nuodingi skorpionai, driežai, gyvatės ir kiti paunksnių slėpukai.

Amžių bėgyje išpūtė vėjai husanų kapuose šventovių pogrindžius, vanduo karstus išplovė, pastatus sugriovė, ir apnuoginti liaudies dainių kapai prabilo jau nebe legendų ir padavimų kalba, o akmenyje išrašytais

haikų rašmenimis, ornamentais, braižiniais ir vienagalvių arų, žiūrinčių vis į vieną pusę, hieroglifais.

Prabilo jie ir apie mergelę Chosroviduchtu.

Jau neberimsta ji šiandien šventojo kalno Masis—Ararato viršūnėje, nes žino, kad jau nebetoli toji diena ir valanda, kai pabus ji iš letargo miego ir paims į rankas raudoną tautinę vėliavą, visos armėnų liaudies išsivadavimo ir susijungimo vėliavą.

Vartosi, nerimauja gražuolė Chosroviduchtu šventojo kalno Masis—Ararato viršūnėje, o su ja drauge nerimauja ir visa armėnų liaudis, išblaškyta po visą pasaulį.

Nors viena armėnų liaudies dalis jau atvaduota ir laisva, bet du jos trečdaliai kitapus Arakso dar tebevelka jungą ir taip pat dairosi, žvelgia į šventojo kalno Masis—Ararato viršūnėje dar tebemiegančią gražuolę. Dairosi, žvelgia į ją ir haikų husanų palikuonys dainiai poetai ir dainuoja, kad jau pildosi mergelės Chosroviduchtu pažadai, kad jau renkasi ir buriasi armėnų tauta apie šventąjį kalną Masis—Araratą. Kartais anksti rytą, saulei tekant, laimingesnieji šiapus Ararato kalno armėnai įžiūri jo viršūnėje, sniego atspindžių žaismuose, kaip keliasi iš letargo miego gražuolė mergelė. Keliasi ir, spindėdama visomis vaivorykštės spalvomis, ima į rankas raudoną vėliavą ir dairosi į visas keturias pasaulio šalis. Įžiūrėjusi, kad dar ne visi armėnai susirinko Masis—Ararato kalno matomose ribose, kad dar daug jų tebėra anapus Arakso upės pietuose ir už kalnų vakaruose, vėl apsigaubia vėliava ir vėl gula į sniegą. Bet dar niekas armėnų, kurie gyvena nuo Ararato pietų rytuose ir už kalnų vakaruose, nėra matęs Chosroviduchtu vėliavos ir apie ją tik tesvajoja. Tačiau jau grįžta ir iš ten į savo tėvynės laisvąjį tarybinį trečdalį haikų palikuonys, kad lemiamą valandą visi būtų drauge ir kas kuo gali prisidėtų prie naujos armėnų valstybės sukūrimo Urartu plokštikalnės lygumose, senose Masis—Ararato kalno matomose ribose. Grįžta, kuriasi ir dairosi į vis dar tebemiegančią kitoje Arakso pusėje Ararato kalne mergelę Chosroviduchtu. Pasaulio vėjai taršo jos kasas, blaško švelnių drabužių valktį ir kartais visai nupučia nuo jos apybraižos sniegą; tuomet vėl įžiūri armėnai jos harmoningus stuomens bruožus, skaisčių veidelių pasakišką grožį ir brangių sniego baltumo drabužių klostes.

Kitą kartą susibūrę pasaulio vėjai sniego smiltimis visai užberia gražuolės kontūrus, jos lieknas strėnas ledais sukausto, ir vėl iki kalno papėdės nusidriekia jos baltų drabužių valktis...

Bet haikų tautos palikuonys, per amžius laisvos tėvynės ilgesiu gyvenę ir niekuomet drąsos, energijos ir vilties nepraradę, nenusimena ir dabar, nes žino, kad jie laisvės verti, bet kad niekas pasauly be skausmo ir nepribrendęs negimsta —nei žmogus, nei žygiai, nei idėjos, kad ir kažin kaip jos kilnios ir galingos būtų.

1947 m.

GRUZINŲ LIAUDIES MOTYVAIS

VIVOS
VOCO,
MORTUOS
PLANGO!

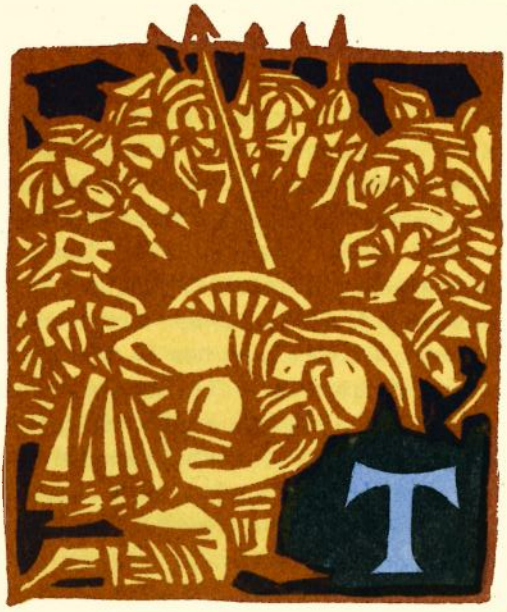

olimame Kaukaze, Širako kalnagūbrio loma, ten, kur šiandien buvusiųjų trijų sūriųjų Samgori ežerų vietoje tyvuliuoja Tbilisio jūra, milžiniška vandens talpykla, maitinama iš kalnų atvestos Iori upės vandeniu, prieš daugelį šimtų metų keliavo ta įdubusia lyguma viena nebe gausi Romos cezario legiono kohorta, atskilusi nuo bendro kariaunos kamieno ir paklydusi dykuose Kavkasionio[1] kalnynuose. Keliavo ji vakarų kryptimi, tikėdamasi pasiekti Helesponto jūros rytų pakraščius ir iš ten pasidirbtais laivais vandens keliu sugrįžti savo tėvynėn, Romos imperijon. Grįžo Romos kariai po nepasisekusio karo žygio į saulėtąją Iberiją, jos susibūrusių eristavų sumušti ir išblaškyti. Be to, jie atkirto romėnams vi-

[1] Kaukazo.

sus kelius, uždarė perėjas ir privertė savo priešus grįžti tėvynėn negyvenamomis vietomis: lekiančio smėlio dykumomis ir uolenų kalnagūbriais.

Legiono kohortos priešakyje jojo ant puikaus, bet perkarusio žirgo jos vadas, karo tribūnas, o paskui jį ant savo vos bepasivelkančių kuinų — kilčių viršininkai, žvalgai ir kiti eiliniai kariai. Visus kankino ne tiek alkis, kiek troškulys, nežemiška kaitra ir sausra. Jau kelintą dieną keliavo jie negyvenamu kraštu nieko nevalgę ir negėrę, neturėdami kuo pašerti ir savo gyvulių. Toliese, kalnuotoje šiaurėje, jau kelintą dieną vis kilo ir kilo visų pranašiausias baltas, bukas, kuprotas, debesiui prilygstąs Mkinvario[1] masyvas, kaskart vis didėdamas, bet, regėjos, nė kiek neartėdamas. Nuo jo į vakarus ir rytus bėgo tokių pat amžinai sniegu padengtų, laužytų, lankstytų, išsikišimuose it juodsidabriu inkrustuotų, margų kalnų grandinė, tarpekliais išvagota, briaunotomis viršūnėmis it piramidėmis dantyta, o įdubimuose pamėlynavusiais ledynais išklota. Grandinės papėdėje kilo kiti kalnai, žemesni, pilki, palši, rausvėti; dar žemiau, arčiau dykumos, bangavo intervalais kresnesni, miškingi kalnagūbriai, iš tolo atrodą tylūs, paniurę, ūkais padūmavę ir it kokių paslaptingų būtybių gyvenami. Jų užkliūdami, ropojo debesys, karstėsi uolomis ir ritosi per sniego kalnus iš pietų į šiaurę. Į pietų rytus, kiek tik siekė žmogaus akis, tįsojo tokia pat be galo, be krašto, be gyvybės žymių, saulės išdeginta, vėjų išpūsta, atšerpetojusiomis uolomis pasišiaušusi lėkiančio smėlio dykuma, kuri dieną taip įkaisdavo nuo saulės, kad neatvėsdavo ir naktį. Į pietus, iš kur kohorta atžygiavo, bijojo romėnų kariai ir atsigręžti, nes ten paliko jie išblaškytas klajoklių padermes, išskerstas jų gyvulių kaimenes, sutryptus, nuniokotus sėslių gyventojų pasėlių plotus ir sugriautus pirmutinės civilizacijos pėdsakus — cvertnocų šventoves... Bijojo jie ir vijimosi. Keliavo jie šita smėlio, uolenų ir barchanų jūra, niekur nebeužeidami nei sėslių gyvenviečių, nei klajoklių šėtrų, nei upelių, nei šaltinių ar kokių oazių gyvuliams pasiganyti ir savo ne tiek alkiui, kiek troškuliui apmarinti. Saulė kepino negailestingai. Įkaitęs smėlys kaip karšti pelenai degino pėstininkų kojų padus, saulė svilino kūnus iš viršaus, ir visiems žmonėms ir gyvuliams buvo sunku kvėpuoti. Kas valandėlę krito nuo arklių raiteliai, sukniubdavo ir daugiau nebeatsikeldavo pėstininkai, šėlo siuto gyvuliai, ir dauguma karių keliavo jau pėsti. Tik vieni Afrikos

[1] Kazbeko.

dykumų kupranugariai ir griaunamaisiais pabūklais apkrauti drambliai dar laikėsi ant kojų, bet ir jie žygiavo jau sverdėdami, klupdami ir nujausdami savo galą, varvančiomis akimis sekė toliese boluojančius kalnus, miškingus kalnagūbrius ir uodė, bene užuos kur šaltinėlį ar žalumos kuokštelę. Visų suskilo lūpos, išdžiūvo gomuriai, kaip šikšna pasidarė šiurkštūs liežuviai, ir, kai kvėpavo, jautė nelyginant karštą smėlį rytų.

Kartais horizonte pasirodydavo žaliuojančios oazės, per dykumą nusitiesdavo tvaskanti upė, sužibėdavo dulsvi ežerai, gyvenvietės, šaltiniai, išdygdavo palmių, bambukų gojeliai... Asilai pradėdavo bliauti, žirgai žvengti, drambliai ir kupranugariai pagreitindavo savo žingsnį; atsipeikėdavo ir žmonės; bet kai miražas ištirpdavo ore, visus apimdavo dar didesnis nusiminimas, dar baisesnis siaubas, ir vienas po kito krisdavo iš balnų raiteliai, atsilikdavo pėstininkai, ir kohorta vis mažėjo ir mažėjo.

Kartais be debesėlio apsiniaukdavo dangus, aptemdavo saulė, ir įkaitinto oro viesulas imdavo sukti karšto smėlio sūkurius. Kas gyvas puldavo kniūpsčias žemėn ir, apsiklojęs galvą kokiu drabužiu, įsirausdavo smėlin, bet karštas smėlys kaip dulkės lindo, skverbėsi į nosį, akis, burną ir dusino ir gyvulius, ir žmones. Viesului praūžus, kas atsikeldavo — keliaudavo toliau ir iš paskutiniųjų ryždavosi ne pasiduoti, o gyventi. Vietomis užeidavo romėnų kariai vėjo atpustytas ir vėl po smėliu laidojamas žilos senovės akvedukų liekanas: molinių vamzdžių šukes, tašyto akmens luitus, apdoroto marmuro gabalus; perpuknodavo kadaise tekėjusių upių vagas; jų krantuose pastebėdavo nežinomos tautos buvusių gyvenviečių žymes ir kitus prieš šimtmečius žydėjusios civilizacijos pėdsakus, kurių nesunaikino nei audros, nei vėjai, nei ilgieji amžiai.

Persikėlę per vieną didesnį barchaną, staiga išvydo jie tolumoje tris dulsvo vandens ežerėlius. Vėl pradėjo bliauti asilai, žvengti žirgai, pagreitino žingsnį drambliai ir kupranugariai, tik nepasidavė bendrai panikai žmonės: visi jie pamanė, kad tai vėl koks miražas. Bet ežerėliai nesiūbavo ore, nesiklostė miglose, netirpo, nenyko, o telkšojo vis toje pačioje vietoje ir, prie jų artėjant, darėsi vis apčiuopiamesni ir ryškesni. Pagaliau subruzdo ir žmonės, pėstininkai ir raiteliai, suglumo ir pats karo tribūnas ir žemesni viršininkai. O laimė!.. O išganymas!.. Tai buvo ne miražas, ne akių apgaulė, o tikrojo vandens trys ežerai ežerėliai!

Įsismaginę griūdami ir knapsėdami puolė vandenin arkliai, asilai, mulai; papūškėjo sunkumais apkrauti drambliai ir kupranugariai... Vos spėję

nušokti nuo arklių, vieni kitiems užbėgdami už akių, skubėjo atsigerti ir žmonės, bet, deja, staiga pasigirdo keiksmai, burnojimai, gyvulių bliovimas, ir visus vėl ištiko didžiausias nusivylimas, didžiausias nusiminimas: visi trys ežerėliai, pasirodė, pripildyti ne gėlo vandens, o it tiršto dvokiančio sūrymo, kuris degino lūpas, svilino gomurį, ir kas nurijo bent vieną kitą gurkšnį, tas spiaudėsi, žiaukčiojo, vėmė krauju ir raitėsi iš skausmo.

Veltui kohortos vadas ir kilčių viršininkai norėjo sulaikyti karius, kad negertų šito nuodingo vandens, veltui varė iš tos dvokiančios balos ir gyvulius, bet visi, ir gyvuliai, ir žmonės, buvo kaip pakvaišę: išvaryti iš vieno ežerėlio, baubdami ir griuvinėdami bėgo į kitą; net ir kilčių viršininkai ir žvalgai neiškentė šito biauraus sūrymo neparagavę. Tik vienas kohortos vadas ištvėrė nesuvilgęs ežerėlių vandeniu savo gomurio, ir tik jis vienas liko baisaus visų karių ir gyvulių likimo liudininkas.

Saulė dar nebuvo nusėdusi už Kavkasionio kalnų, o kohortos likučiai baigė nykti; vieni jau gulėjo pasliki, kiti dar raitėsi, tampėsi, blaškėsi, vėmė krauju ir čia pat mirė baisiausiose kančiose...

Patekėjęs mėnulis nušvietė lomoje prie trijų ežerėlių Romos cezario legiono amžiams užmigusį kohortos likutį ir vienui vieną dar gyvą jos vadą. Ilgai stovėjo karo tribūnas atsirėmęs į uolą ir, nebegalėdamas nei judėti, nei jaudintis, ilgai žiūrėjo į savo išmirusius karius, į toliese vakaruose mėnulio miglose vis tebeboluojančius sniego kalnus, už kurių buvo Helesponto jūra, Roma ir Romos imperija, kurių ir jam jau nebelemta pamatyti...

„Gal tuose kalnuose dar klaidžioja kitos nenugalimojo legiono kohortos? Gal jos dar kaunasi su priešu, kovoja su alkiu ir troškuliu ir nori prasimušti į Helesponto jūros pakraščius?" — galvojo, spėliojo kohortos vadas, siekdamas mintimis savo tėvynės. O sniego kalnai tolumoje atrodė tokie nepasiekiami, tokie svetimi ir abejingi jam ir jo karių likimui... Šaltas, bejausmis jų nelaimei atrodė ir pats mėnulis... Ir jaučia kohortos vadas, kad ir jo jėgos jau baigia išsekti, kad ir jis tuojau atsiguls greta savo buvusių karių... Nebekankina jo jau nei alkis, nei troškulys. Neberūpi ir nepalaidoti mirusieji, nes ir jo niekas nepalaidos... O apie stovyklą jau kaukia šakalai, staugia vilkai. Rytoj iš ryto atskris į puotą tolimųjų kalnų ereliai... ir nori jis atsisveikinti su savo dieviškuoju cezariu ir mirusiais kariais.

— Ave Caesar, morituras te salutat![1] — ištiesęs ranką į vakarus, kur buvo Roma ir Romos imperija, atsisveikino karo tribūnas su savo cezariu ir, atsigręžęs į amžiams sumigusius karius, dar pašaukė: — Vivos voco, mortuos plango![2] — Bet niekas jam neatsiliepė, niekas net ir rankos nebekilstelėjo, tik silpnas dykumos aidas pakartojo jo žodžius ir išnešiojo juos po trijų ežerėlių lomą... Susmuko vadas, stuktelėjo galva į uolą ir užsimerkė... ir vaidenasi jam, kad ten ne kalnai ant kalnų griozdinasi, ne padūmavę parūkavę kalnagūbriai intervalais banguoja, o rūstūs, žmonių krauju ir ašaromis persisunkę amžiai ant amžių kraunasi vieni ant kitų ir be jokios prošvaistės žmonijos sielvartu garuoja...

Kai rytojaus dieną susibūrusios saulėtos Iberijos tautos tautelės pasivijo Širako kalnagūbrio sūriųjų Samgori ežerų lomoje savo skriaudėjus, Romos cezario legiono kohortos likučius, rado visus jau išmirusius, tik vienui vienas karo tribūnas buvo dar gyvas ir tebekliedėjo gėlu vandeniu.

Bet ne visuomet Širako kalnagūbrio atšaka buvo tokia lekiančio smėlio ir uolų atšaižų negyvenama dykuma. Ji yra mačiusi ir gerų laikų, ir labai gerų. Dar prieš kelis amžius joje buvo žydinčių, tankiai gyvenamų, kaimais kaimeliais nusėtų oazių. Drėkinamos jos buvo gėlu trijų Samgori ežerų vandeniu. Plačiai po visą Kaukazą sklido garsas apie tų ežerų gėlo vandens skanumą, apie jų žuvingumą ir krantų gražumą. Sklido garsas apie jų sodų vešlumą

[1] Sveikas, Cezari, einąs mirti tave sveikina! *(lot.)*

[2] Gyvuosius šaukiu, mirusiųjų gedžiu! *(lot.)*

ir negirdėtus vynuogių derlius. Žmonės tą žemės kampelį vadino vienu vardu — Vaziani, o tai reiškė — vynuogynų žemė. Po visą Vaziani kraštą skambėjo dainos, skambėjo juokas; žydėjo gėlės, žydėjo meilė, ir žmonės su džiaugsmu dirbo savo žemės sklypelį ir vaišinosi vynu ir sodų vaisiais. Pasakiškas tai buvo tų trijų Samgori ežerų kampelis: nuo priešų ir nuo šaltųjų vėjų iš šiaurės saugojo jį aukšti, amžinai sniegu padengti kalnai, rytuose buvo stepės, pietuose vėl kalnai, perkalnės ir kalnagūbriai, o iš miškingojo vakarų krašto vėjai atnešdavo lietų ir vėsindavo saulės įkaitintas uolas.

Garsas apie Vaziani kraštą pasiekė ir tolimesnių šalių turčius, galingus eristavus, kurie gyveno apsitvėrę pylimais, apsistatę sargybos bokštais ir nuolat kėlė tarpusavio vaidus dėl sienų, dėl vandens ir užpuldinėjo vieni kitus. Vertėsi jie ne tiek žemdirbyste, mainais ar prekyba, kiek užpuldinėjimais ir grobiu. Gyveno jie su savo šeimomis aukštuose bokštuose, kiekvieną dieną laukė užpuolimų ir patys visuomet buvo pasiruošę pulti ar puolimus atremti. Jų žemes dirbo vergai, kurie keikė savo prispaudėjus.

Seniai jau eristavai kėsinosi į Vaziani žemės oazes ir į jų gyventojų laimę ir laisvę, bet pavieniui bijojo pulti. Bijojo ne vynuogynų žemės žmonių atsparumo, o savo kaimynų, tokių pat gobšių grobikų eristavų, kaip ir jie patys. Bijojo, kad, jiems išvykus iš savo valdų, jų neužpultų ir nepasisavintų svetimieji. Pagaliau susitarė trys kaimynai eristavai ir, palikę savo pilyse stiprias įgulas, patraukė į Vaziani žemę. Tai jiems jokių sunkumų nesudarė, nes oazių žmonės buvo ne karingi, o ramūs ir darbštūs žemdirbiai. Kaip jie niekuomet į svetimas žemes nesiprašė, taip manė, kad ir į jų kraštą niekas nesikėsins. Kai atžygiavo pas juos trys kaimynai eristavai su savo palydais, vazianiečiai, nieko blogo nemanydami, maloniai juos sutiko, priėmė ir tris dienas vaišino vynu, skanėstais ir rodė savo žemės derlių ir turtus.

Kai ketvirtą dieną atžygiavo ir eristavų kariauna, vazianiečiai nustebo, nusiminė ir paklausė savo svečių, ką tai reiškia:

— O tai reiškia, kad mes ginsime jūsų kraštą nuo bet kokių priešų, kurie tik pasikėsintų į jūsų žemę.

Kai vazianiečiai susirinko pasitarti ir apsvarstyti šį baisų įvykį, eristavai išvaikė juos ginklu ir uždraudė bet kokias jų sueigas ar pasitarimus. Tuojau vienas eristavų užgrobė vieną ežerą su oaze, kitas — kitą, tre-

čias — trečią, ir pradėjo statyti ant jų krantų kiekvienas sau po pilį. Pasidalinę ežerus, pasidalino žemes ir žmones. Išvedę sienas ir atsiriboję vienas nuo kito pylimais ir apkasais, pradėjo šeimininkauti kaip savo valdose ir įvedė naują tvarką. Senius, moteris ir vaikus pristatė lauko darbų dirbti, o jaunus vyrus sugrūdo į palapines ir pradėjo juos kariškos mankštos mokyti. Be to, vertė apsigynimo bokštus statyti, pylimus pilti ir apkasus kasti.

Nauji šeimininkai ne tiek rūpinosi žemdirbyste ir kanalų tvarkymu, kiek, nepasitikėdami vieni kitais, ruošėsi apsigynimui ir naujiems puolimams. Vis statė, stiprino pilis, mūrijo sargybos bokštus ir tiems darbams naudojo stipriausią pavergtųjų žmonių jėgą.

Pamažėl užleido vynuogynus ir sodus. Jų derlius ėmė mažėti. Nebeprižiūrimi akvedukai pradėjo gesti, nebevalomi tvenkiniai ir kanalai prižėlė maurų, apsitraukė žliūge, apgriuvo jų krantai, o stovintis juose vanduo ėmė dvokti.

Netrukus Vaziani krašto oazes užgriuvo naujos bėdos, nauji vargai: eristavai pradėjo ginčytis dėl valdomų žemių ribų, nebepasidalino vandens, nebesutarė ir paskelbė vienas kitam karą. Kariauti vedė su savimi pavergtus žmones ir liepė vieniems žudyti kitus.

Bekariaudami, besigindami savo pilyse ir sargybos bokštuose, ir visai užleido žemdirbystę — laiku nebepasėdavo, laiku nebenuimdavo derliaus, viską darė paskubomis, apgraibomis ir vis bijojo, kad tik priešas neužpultų ir neatimtų ir to, ką turi.

Nuseko nebeprižiūrimi ežerai, išdžiūvo tvenkiniai, kanalai, užako akvedukai, saulė išsvilino dirvas, išdegino sodus, gėlynus, vynuogynus...

Nutilo Vaziani žemėje daina, nebeskambėjo juokas. Žmonės gyveno pusbadžiai, nudryžę, išvargę ir vaikščiojo kaip šešėliai. Pamažėl pamažėl ir Vaziani žemė virto prakeikimo vietove. Žmonės, keikdami žiaurius eristavus, atnešusius jiems tiek vargo bei skurdo ir mintančius jų krauju bei prakaitu, bėgo į kalnus, į stepes. Juos gaudė su šunimis, pagautus plakė rimbais, rykštėmis ir ilgus metus pūdė pilių požemiuose.

Ilgainiui trijų Samgori ežerų vanduo nuo žmonių ašarų, prakaito ir kraujo pasidarė sūrus ir aitrus. Pamažėl išnyko jame žuvys ir bet koks vandens gyvis. Stepių vėjai užnešė smėliu kanalus, užpustė tvenkinius, akvedukus, buvusias gyvenvietes, ir visas kraštas pavirto negyvenama lekiančio smėlio, barchanų ir uolų atplaišų dykuma.

Nuo to laiko daug amžių praėjo. Žlugo tų amžių būvyje Romos imperijos galybė, pasibaigė cezarių dinastijos. Pasakiškoji Iberija su dviem savo išaugusiom sostinėm, Mcchetu ir Tbilisiu, pasivadino Gruzija ir į provincijas išsidalino. Iš pagrindų pasikeitė ir visų Kaukazo tautų tautelių likimas. Daug kartų tų amžių būvyje siautė karai, marai. Keitėsi valdovai. Keitėsi valstybių sienos. Sukiužo ežerų krantuose eristavų pastatytos pilys, nugriuvo sargybos bokštai. Lekiančio smėlio dulkėmis pavirto Samgori ežerėlių lomoje sudūlėję romėnų karių kaulai, o Širako kalnagūbris, kaip buvo, taip amžiams ir pasiliko tokia pat lekiančio smėlio ir pilkų uolenų dykuma, nebegyvenama nei žvėriui, nei žmogui. Niekuo nepasikeitė ir Samgori sūrieji ežerai. Apie dykumą kūrėsi kaimai, miestai, didėjo žmonių skaičius; kalnuose nebeužteko jų gyvulių kaimenėms ganyklų, smulkėjo rėžiai. Karšto oro viesulai, kylą dykumoje, apnešdavo smėliu ir tuos smulkius pasėlių rėžius, o kitąsyk palaidodavo ir ištisus kaimus... Atbėgę iš dykumos vilkai ir plėšrieji šakalai puldinėjo avių kaimenes, o sūrieji ežerai veisė nuodingųjų uodų spiečius, kurie apkrėsdavo baisia maliarijos liga ir gyvulius, ir žmones...

Kentė, dejavo žmonės ir ilgus amžius svajojo apie tai, kaip atsikratyti eristavais, kaip pagirdyti tą žemę gėlu vandeniu, kad ji pasidarytų derlinga. Ir, matydami čia pat netoliese miškingus kalnagūbrius, kur galvotrūkčiais bėgo į tolimas marias be jokios kam naudos upės, upeliai, nuo aukštumų krito į prarajas kriokliai, iš žemės paviršiaus veržėsi šaltiniai, ir visa tai lyg tyčia kieno kerštinga ranka buvo nukreipta į šalį, bet ne į saulės išdegintą, sausrų iščiulptą dykumą,— svajojo, kokius ji duotų derlius ir kiek pasotintų žmonių, jei ją pagirdžius kalnų upių vandeniu, sudrėkinus paversmių šaltiniais, atvėsinus krioklių purslais ir atmiešus čia pat, netoli, kalnuose tekančios Iori upės gėlu vandeniu visus tris Samgori ežerus... Ilgus šimtmečius svajojo vargšai žmonės. Svajojo, ir vieni savo svajonėmis tikėjo, kitiems atrodė, kad tai tik pasaka... Kentė, dejavo žmonės, o sūriųjų Samgori ežerų vietovė buvo lyg paminklas eristavų padarytai ir daromai jiems skriaudai. O krašto valdovams ir ne galvoj buvo jų pavaldinių vargai ir skriauda: jiems užteko ir derlingų provincijų.

Pagaliau išseko ir liaudies kantrybė. Ir Kaukazo tautos tautelės drauge su kitomis didžiosios Rusijos tautomis pradėjo kilti prieš savo valdovus, pareikalavo laisvės, panorėjo žmonėmis vadintis ir būti. Pareikalavo sau teisių nebe aimanomis ir dejavimais, nebe žodžiais ir prašymais, o stojo su ginklu rankose. Sukilo prieš savo engėjus ir prispaudėjus, juos puolė ir laimėjo... Žmonės laisvai atsikvėpė ir, kai paėmė valdžią į savo rankas, ėmė tvarkytis taip, kad žmogus visur galėtų gyventi laimingas ir be baimės dėl savo rytojaus ir duonos kąsnio. Nukreipė jie savo žvilgsnį ir į Samgori dykumą. Ir štai nedaug metų tepraėjo, ir šiandien jau trijų buvusių sūriųjų Samgori ežerėlių vietoje tyvuliuoja gėlo vandens Tbilisio jūra, o Širako kalnagūbrio dykuma po metų kitų jau bus amžinai žaliuojančiu sodu paversta. Jau ir dabar Tbilisio jūros gėlas vanduo suka turbinas, gamina šviesą, jėgą, kanalais kanaliukais sruvena į dykumą ir atidirbtu vandeniu drėkina laukus, pievas maitina citrusinių ir vaziani kultūrų jaunus želdinius ir keičia patį klimatą. Buvusioje dykumoje jau kuriasi miestai, kaimai. Asfaltuotais keliais viesulus kelia nebe įkaitinto oro srovės, o automašinos, kurios visai pakeitė dykumų laivus — kupranugarius. Pasikeitė ir viso krašto vaizdas, tik tolumoje, kalnuotoje Gruzijos šiaurėje, pasiliko toks pat parėmęs dangaus skliautą, visų pranašiausias, baltas, bukas, kuprotas, debesiui prilygstąs Mkinvario masyvas, dabar jau Kazbeko kalnu vadinamas, ir nuo jo į vakarus ir rytus tebebėganti tokia pat amžinai sniegu padengta margų kalnų grandinė, tarpekliais išvagota, briaunotomis viršūnėmis it piramidėmis dantyta, o įdubimuose pamėlynavusiais ledynais išklota...

O seni Kaukazo kalnų piemenys, barzdoti čabanai, seka turistams seną seną pasaką — legendą apie Vaziani žemę, apie buvusius Širako kalnagūbrio dykumoje kaimus, ežerus, vynuogynus ir apie Romos cezario legiono likimą buvusiųjų trijų sūriųjų Samgori ežerų lomoje.

1952 m.

TURINYS

Šventavartė 5

Naglio kalno lobiai 25

Medvėgalio pilis 43

Platelių ežero paslaptis 61

Anykščių padavimai 69

Amžinasis smuikininkas 77

Užkeiktieji vienuoliai 89

Kruvinojo keršto uola 101

Gražuolės Lalos kalnas 115

Mieganti Ararato mergelė 127

Samgori dykuma 139

VIDUTINIAM IR VYRESNIAM MOKYKLINIAM AMŽIUI

Антанас Венуолис

ПРЕДАНИЯ И ЛЕГЕНДЫ

На литовском языке

Redaktorė *D. Venclovaitė*
Techn. redaktorius *G. Vinciūnas*
Korektorė *O. Mickutė*

Pasirašyta spaudai 1971.IV.5. Leidinio Nr. 6545. Tiražas 30 000 egz. Popierius $70\times90^{1}/_{16}$ — 4,75 pop. l. = 11,11 sp. l.; 8,8 leid. l. Spaudė K. Požėlos spaustuvė Kaune, Gedimino 10. Užsak. Nr. 144.

Kaina 91 kp
Kaina celofanuotu viršeliu 1 rb 16 kp

7—6—3
114-71 V

V. L 2
Vi 76